

21.425
8868

B V-13

ШКОЛСКИ ПИСЦИ

23

ШЕНОИНА ЧИТАНКА

ПРИРЕДИО
Д-р АНТУН БАРАЦ

БЕОГРАД
ИЗДАВАЧКА КЊИЖАРНИЦА ГЕЦЕ КОНА
1 КНЕЗ МИХАЙЛОВА УЛИЦА 1.

1932

Сигнатура
21.425

2172

886-8

баруц Ажицун

НАСЛОВ Д
Шенонга гмијанка

60000 1932

[illegible]

16/13

7

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА
ГРАДА ПЕСКОВЦАБр. 21 425

886-8

Струка

ШЕНОИНА
ЧИТАНКА

ПРИРЕДИО

Д-р АНТУН БАРАЦ

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА
ГРАДА ПЕСКОВЦАБр. 1772Видење 5Струка 1773

БЕОГРАД

ИЗДАВАЧКА КЊИЖАРНИЦА ГЕЦЕ КОНА

1 КНЕЗ МИХАИЛОВА УЛИЦА 1.

1932

6-XII-48 год.
К. Њ. С. Шеноа

из Библиотеке
Бранимислав
Крајчиновић

ГРАДСКА БИБЛИОТЕКА
„РАДСЈЕ ДОМАНОВИЋ“
ПЕСКОВАЦ

АУГУСТ ШЕНОА

Аугуст Шеноа рођен је у Загребу 14 новембра 1838 у грађанској породици. Средњу школу свршио је у родноме граду, у вријеме кад су бечки властодршци хтјели да помоћу школства германизују цијелу државу. У вријеме његових средњошколских наука настали су и његови први pjesнички покушаји (на немачком и хрватском језику). Као студент права у Прагу, Шеноа је стао да се интересује за политички живот, те је, у складу с духом тадање славенске политике у Аустрији, писао своја новинске чланке и фељтоне („Прашки листови“, у „Позору“ 1860—1863), прожете противу-аустријским и славенским духом. У то је вријеме стао да по различитим часописима објављује своје pjesме, већином љубавне и патриотске. — Године 1865 дошао је у Беч, гдје је уређивао два листа („Гласоноша“ и „Славинске Блатер“), објавивши у њима већи број књижевних реферата и двије новеле (Туронољски топ, Блиједи мјесец). — Г. 1866 вратио се у Загреб, те је у „Позору“ штампао, поред већег броја новинских чланака, своју комедију „Љубица“ (стара богата дјевојка у лову за мужем) и своје фељтоне, под насловом „Загребуље“ (1866—1867). — Г. 1868 ступио је у службу код управе града Загреба, те је г. 1873 постао градски сенатор. Г. 1868—1873 радио је усто у загребачком казалишту, најприје као артистички равнатељ, а затим као драматург. — У вријеме кад се смирио у свом звању, Шеноа је написао највећи дио својих новела и романа: Дуси народне страже (1869), Златарово злато (1871), Пријан Ловро, Лијепа Анка (1873), Барун Ивица (1874), Млади господин, Чувај се сељске руке (1875), Илијина опорукa (1876), Сељачка буна (1877), Карамфил с pjesничког гроба, Пруски краљ, Турци иду, Диогенес (1878), Владимир, Просјак Лука (1879), Канариничева љубовца, Звонар топчија (1880), Бранка (1881). — Свог најопсежнијег дјела, историјског романа

„Клетве“, који је 1880 и 1881 налазио у „Народним новинама“, Шеноа није доврдио, јер га је у раду затекла смрт (13 децембра 1881).

Шеноина дјела позната су углавном по 8 свезака његових „Сабраних приповијести“, што их је 1883—1900 издавала „Матица Хрватска“, а касније прештањавала загребачка књижарница Кугли, и по пјесмама („Изабране пјесме“, у издању Матике Хрватске, и „Разне пјесме“, у издању књижарнице Кугли). — Поред тога Шеноа је написао много културно-историјских цртица из прошлости града Загреба, много чланака о књижевности и књижевницима, а много је и преводио. Од г. 1874 уређивао је књижевни лист „Вијенац.“

Ова је „Читанка“ издана с намјером да се на што мање простора обухвати што више подручја Шеноина књижевног рада, и да се из штампаних одломака види што више карактеристика Шенос као писца. Зато је овамо уврштени један дио његова програматског чланка „Наша књижевност“, један фељтон, неколико чланака о књижевницима, неколико дирекних пјесама, једна повјестница, и више одломака из његових опсежнијих приповијести и романа. У цјелини није донесена ни једна Шеноина приповијетка, јер би и најкраћа од њих, ако би човек хтио да изабере нешто карактеристично, заузела 3—4 штампана арка. Умјесто тога унесени су у књигу одломци из опсежнијих дјела, с настојањем да они буду барем донекле заокружена цјелина. Ти одломци нису уврштени у књигу с обзиром на главну фабулу појединих приповијести, него у првом реду с тежњом да се из њих виде најизразитије Шеноине црте: патос и сентименталност, хумор, живост описивања, склоност да се у приповијести износе мали људи, жеља за оживљавањем историјских догађаја и реконструкцијом некадашњих обичаја, итд.

Застарјели језички облици замијењени су у овом издању модернима, колико је то допуштао Шеноин стил.

А. Б.

I

ЧЛАНЦИ

НАША КЊИЖЕВНОСТ

Заиста ће се сваки поштен Хрват веома смутити видећи, каква нам је у тај час наша књижевност. Ма био како велик родољуб, био како велик оптимист, то се неће смјети отети истини да нам књига, осим ријетких изузетака, чаму у млитавилу и мртвилу, да готово све што се дан-данас у Хрвата пише није од велике цијене за душевну еманипацију нашега народа! Који је томе разлог? Има разлога којима ми криви нисмо, па им се тако лако одрвати не можемо; но имаде и таквих који у нама стоје, па се часимице на немалу штету нашега душевнога и друштвенога живота враћају. Првих се нећемо дотицати, јер сватко их знаде, но говорити нам је двије три о другима. Главни наш гријех, који нам се у свој повијести нашега народа јавља, јест вјечита несталност. Има ту часова гдје је народ листом плануо, најчистијим се и најплеменитијим жаром усхитио и веома лијепа дјела починио, којима ћеш каткад у осталих народа заман равна тражити. Но имаде при тако сјајним згодама и црних часова, гдје све пада у мртвило, гдје првашњем усхићу ни трага нема, гдје ће и племенити родољуби ову свеопћу немарност горким посмијехом пратити, док која силна иницијатива сав народ опет до пламена не успири. То ваља у политици, у друштвеном животу, то ваља за наше народне заводе, а најпаче за нашу књигу. Ми знадемо до које живости, до колике радиности знаменити догађаји илирског доба наш народ узнесоше. Како су нове мисли сав наш живот, све наше одношаје пробијале, како се ту писало; но ми знамо какви смо били кад нас је изненада туђа, дотад Хрва-

тима непозната невоља приквачила, како су се сви златни санци о црној истини распршили, како се све слегло и обумирало, како је силна чета писаца илирских спала на шаку људи, па како је опет туђинство немилице међу нама харачило. Како смо г. 1860 ускипјели и навалице на рад се дали, тако је суха донле књига почела лијепо листати, тога не треба натанко спомињати; како је ово вријеме по нас јалово и по књигу неплодно, то сватко знаде.

Ово несретно колебање постаје, истинабог, све слабије, мисли све јасније, јер нас зле године бољој памети нукају, но престало није, нити ће престати док не нестане других невоља. Стога болује наш народни живот, стога болује и књига наша, која би народу имала мезимицом бити. Наш живот донекле не бијаше налик сјајној звијезди, којано тврдо и стално с неба сјаји, него звијезди блудилици, која се тек каткад сјајна оку јавља; наша књига донекле није пробила све живце нашега народа, и друштвени му живот ређала и одгајала, већ је, осим политичких листова, била тек преживањем самих писаца. Стога она нема тврда коријена, стога може човјек лако разумјети све оне позивнице — јадиковице наших белетристичких листова, гдје опћинству подвикују: „Помагај, јер иначе пропадох”.

Већ прије споменућу да нам књига не дјелује на наш социјални живот како би требало. Ја мислим да је управо у свем нашем развитуку и покрету социјални моменат најважнији. Док нам не буде сељак образованији, док се дух народни не увријежи у сваком граду, у сваком уреду и у свакој школи, већ управо и у обитељи, која је прави темељ и народнога и државнога живота, дотле нема ни разговора крепку, сложну народном животу!

Задаћа да оснажи и утврди народни живот припада управо популарној поучној и забавној струци књижевности.

Строго знанствена струка не дјелује никада тако непосредно, тако интензивно на све социјалне слојеве; она остаје вазда, мање више, својином струковњака и знанствењака; да се и шире опћинство понешто дирне,

за то треба управо високе цивилизације, које дакако у нас још нема.

Особито су знамените ове струке у оних народа који кане створити самосталну цивилизацију, да сачувају своју индивидуалност против туђега утјецаја. Код таквих народа мора да је књижевност тенденциозна.

Најсјајнијим нам је у том примјером књижевност пољска.

Сви тјемењаци пољски, као Мицкјевић, Красински, Крашевски, Словацки, Залески и т. д., писали су и у пјесмама и у прози тенденциозно, а треба ли доказивати, колико ти људи тим благотворно дјеловаху на пољски народ?!

И најмања књижица, писана за пољску дјецу, одише пољским духом, буди пољску душу!

Такве тенденциозности треба особито у нас.

Да си још нисмо уредили куће како треба, да наш покрет стоји на слабирим ногама, особито кад помислимо на готово беспримјерну немарност нашега опћинства према нашој књижи и новинарству хрватском, познате су ствари!

Развраћеност и несталност наших прилика имаде истинабог свој разлог у наглој, ненаравском пробуђењу нашем, али покрај свега тога било би се дало понешто боље радити него што се жалибоже сада ради.

Рад књижевни у нас, осим струковњачке знајствене радње, морао би ударити двојим путем. Прво би наши писци морали гледати да се популарним списима привлачи у коло књижевне публике наш, у том обзиру, тако занемарени пук. У пуку је права сила народа, он је од свега народа највише спојен са земљом, а буде ли у њега образовања и самосвијести, ни све силе свијета неће народ кренути с пута којим ударити мора; заман су све туђе сплетке, заман сви вањски покушаји, да навуку народ на своје — он стоји тврдо ко дуб, јер дуб имаде силан коријен, а тај коријен је пук!

Интелектуалне разлике међу појединим слојевима друштва неће никад нестати, али она не смије тако силна бити као што је то у нас. Сви слојеви друштва морају бити спојени, тако да се напредак и развитак

протеже не само на капуташе него и на чохаше, а буде ли сав народ једна цјелина душевна, тко ће му бранити напредак, ма и како незгодно вријеме дошло?

Други пут, да наша књига народу у живот сегне, јест белетристика. Наша новелистика? Јао и помагај! Кад човјек познаје понешто хрватску и српску повијест, гдје му се јавља толико занимљивих згода, толико сјајних глава, кад мотри наш садањи тако бујни и разнолики ижвот, а кад гледа наше изворне приповијетке, како да му је онда при души? Много тога немамо, а што имамо, до мало изузетака цигли је коров. Глазни гријех у наших писаца јест, што не умију или неће бирати згодна градива. Та сватко знаде да двије трећине наших изворних приповијести причају о турском рату. Дакако, учење је других дијелова наше повијести мучније, ту се морају лица и културно стање точније цртати, ту нису довољне фразе о „часном крсту и слободи златној“. Ова немарност за нашу повијест, за ћуд и хисторички развитак народа, нукају наше новелисте да граде своје приповијетке и сплетке по туђој шаблони, да мјесто оштра цртања лица описују сто пута сунце, мјесец, звијезде и све крџности набезке фразама хрватском уху грознима, ријечју, сва приповијест нема ништа типично, те се је могла збити прије и у Татарији и Тунгузији него у Хрватској.

Из часописа „Гласоноша“ (Беч, 1865).

О ПИСАЊУ НОВЕЛА

Да рекнемо уопће двије три о нашој новели — без примисли, без замјере. Зашто пишемо, како пишемо романе и приповијести? Два су то питања врло важна, питања о којима се код нас врло мало мисли — с веће стране и не мисли. Најбоље може вам то посвједочити уредник листа. Ја вам на примјер имам неколико килограма изворних новела, које ми поштом на руке стигоше. Имао сам и велику част и срећу да их прочитам,

Било ми је при души канда имам у руци крпицу каучука; вуци амо, вуци тамо, вуци у дуж, вуци у шир — да здвојиш, то се не да изрећи. Ви знате врло добро да паришки кухачи праве од мачака зечју печенку. Да уредник хоће те тако писане новеле приредити за штампу, требало би му више муке неголи паришком кухачу. Мени је жао кад прочитах оваквих 25 штампаних табака, у мене је најбоља воља да од тога нешто истиснем, али не могу. Јер — опростите — најприје треба те лутке у новелама надахнути душом — но ако и нисам писац од јучер, Бог опет нисам. Требало би да лутке одјенеш, умијеш, пољепшаш, да их учиш ходати, говорити, радити. Основа није здрава, логична, ту би ваљало резати реп, ту главу, ту парати, ту шивати, ту додати, ту одузети. Не говорим о граматички, о композицији, паче ни о интерпункцији. Уредник је и онако осуђен по судбини да буде ретушер. Па кад све то гледаш, расрдиш се и напишеш сам изворну новелу. Штета времена за крпање. Постотак новела које се даду употребити према неваљанима јест 1:30. Врло слаб успјех. А шта је томе узрок? Новелистика, као уопће белетристика, сматра се у нас беспослицом, која веће важности нема. То мисли већина оних који су се дали на писање, и већина оних који читају. Људи код нас не схватају велике озбиљности и важности белетристичке литературе. Многи новак коме прети за пером посегнуше мисли да је за новелистику потребно само троје: папир, перо и тинта. Насмијаће ти се у брз, ако му рекнеш: „Господине! За новелистику је понаприје потребан дар, затим озбиљан студиј. Ваља учити теорију, ваља учити туђе узор, ваља допријети народу до дна душе, ваља проучити свијет у свим одношајима живота, његово мишљење, његово схватање, његов говор, његове обичаје. Новелистика без здравих, оштрих очију не вреди ни паре“.

Чему та озбиљност? — питате ме. А ја вас питам: Зашто пишемо? Да си овај или онај читалац, не знајући што да паметно ради, прикрати вријеме? У том случају не би новела више вриједила од оне бројанице коју Турчин од дуга часа броји. Ми хоћемо да дигне-

мо народ, да га освијестимо, да га оплеменимо, да мане прошлости: поправимо, да будимо у њем смисао за све што је лијено, добро и племенито. А градива код нас? Боже мој! Само треба посегнути руком. То нам је задаћа, озбиљна, света задаћа. Треба ли ил' не треба к томе приправе? Признајем радо да ћемо имати више прилике корити него хвалити. Стога те обузима неко болно чувство; више пута се жацаш и најспретнијег предмета. Ја сам то бар за себе искусио. Да, кад се напакон одважиш на писање, кад пишеш, засјећи ћеш преоштро. Знам предобро да сам више пута у том погријешо, не тајим свога гријеха, ал' га знам психолошки тумачити. Чини ми се по мом искуству да већина људи који су се дали на писање новела не схвата тај посао тако озбиљно. Кад прочиташ такав писани плод, одмах ћеш опазити да новела није прошла кроз све психолошке фазе којима проћи мора, да је то или мртворођенче или незрело дијете, коме нема живота. — Идеја приметне се дакако у један час с којега било спољашњег повода. Ал' од идеје до штампања пут је врло далек, иако по времену можда кратак.

Али док се то сјеме развија у потпун организам у твојој души, док свака особа постане живом, док се та жива цјелина јасно извине из магле наслућивања, до тога треба много. Онда истом можеш сјести па писати, прије не ваља. Па ако, пишући, не видиш пред собом сваки крај, сваки предмет, свако лице, ако не видиш пред собом живу мијену свих призора, ако не осјећаш са својим лицима сваку жалост и радост, свако чувство, сваку страст, ако те твој властити створ не разјарује, не разиграва, онда ти посао не ваља, јер немаш снаге у себи, онда баци перо! Тако се мора радити, ако се може радити тако — или не треба радити. Проучите који год од извршних новелистичких плодова, ма како мален био, и видјећете да је тако рађен. Само плодови који су тако постали занимаће читаоца; новеле које нису прошле кроз те фазе, досађују. Узмите на пр. оне дивне, мајушне Ервингове цртице, које је наш Марковић тако лијепо превео. Кратке су то цртице, али свака се родила здрава и цијела из

пјесникове душе. Кад сам их читати почео, читао сам и нисам могао престати док нисам цијелу књигу прочитао. Или узмите здраву веселу дјечицу Јурковићева хумора, његова школника Павла Чутурића, његова жупника у „Петакни вина“, да, то су људи, то је живо, зрело. Ја сам „Павла Чутурића“ читао још као гимназијалац, и онда створи се у мојој фантазији жива конкретна слика, тако рећи фотографија тога школника. А такав стоји и данданас пред мојом душом, и не бих си могао о њем друге слике створити. Ил' узмите изврсне типове лијепих приповијести Милорада Шапчанина, на пр. из цртице „Људи старога кова“. С

лтим људима се крећеш, с њима дишеш, с њима осјећаш, а то је биљег здрава, дотјерана умотсра. Расписао сам се нешто нашироко, ал' није ми жао, ако није читаоцима. Но хтједох једанпут истакнути важност нозелистике, а тешкоћу писања. Написао сам што сам на себи искусно читајући и пишући, а намјера ми није била да одвратим млађе писце од писања новела, већ да им рекнем како се озбиљно задаћа нозелисте схватити мора. Многи писци не схватају дакако тога јединства душевне радње. Једном приликом рече ми неки знанац: „Та ја бих драге воље писао приповијетке, само да имам градива!“ — Ја се на те ријечи уистину понешто лецнух. „Градива је ласно наћи!“ — одговорих му. — „Гдје?“ — „Та у свијету, у сто и сто пригода“. Дима старији је додуше каткад управо безочно туђе предмете крао, на пр. „Ледену палачу“ из рускога, „Црни тулипан“ из фламанскога, ал' је опет имао силну инвенцију. Па како је он дошао до градива за свој најпопуларнији роман „Монте Кристо“? Читао је ситну вијест у лондонском „Атенеуму“, и од тога поста роман. Сваки човјек на улици носи у себи мању или већу приповијетку, каткад је читаш управо на лицу; а тко не умије читати у свијету, тај нека не пише; тко си сам не нађе градива, нека се окани новеле.

Из „Књижевних писама“ (Вијенац 1879).

Ервинг (Irving Washington) (1783—1853), амерички писац; Матица Хрватска издала је 2 књиге његових цртица, у пријеву Фр. Марковића, — Јурковић Јанко, хрватски хуморист и комедиограф

(1827—1889). Учитељ Павао Чутурић главно је лице у његовој повели „Уломци из ломна и кршевита живота старовјерског пучког учитеља“, која је први пут штампана у листу „Невен“ (г. 1857). У њој писац описује човјека који држи да је рођен за велике ствари, а удес да му је крив да није постао оно зашто је стаорен. — У „Петакнињ вина“ описује Јурковић сеоског жупника који иде с колима по вино, али путем доживљује којекакве неприлике: улази у племићки дворац, мислећи да је то крчма; отпутио се у једно мјесто, а дошао у друго, итд. — Шапчанинова приповијетка „Људи старог кова“ штампана је први пут г. 1867 у београдској „Вили“, а затим у књизи „Приповетке“ г. 1877 (у Панчеву).

СТАРОСТ ЉУДЕВИТА ГАЈА

Бијах још дјечаком кад се упознах с Гајем. Њемачки германизам и апсолутизам већ завладао нашом земљом. Гајева звијезда није дакако већ сијевала као у оно доба кад се орила пјесмица „Од прастара Чеха, Леа, Меа града“. Али још је у њему тињао онај неодољиви пламен којим је знао прекрстити толико душа за домовину изгубљених.

Као дјечак нисам имао ни појма о хрватској књижи. Дошавши из маџарске школе на загребачку гимназију, чудио сам се немало кад су ми суученици почели причати о старим хрватским пјесницима. Почео сам читати све до чега бих стигао. Искрпивши све књижевно благо својих сусједа, помислих гдје бих могао наћи више хрватских књига. Рекоше ми, код Гаја. Његова књижица словила је у оно доба као какво зачарано митологијско благо.

Дођох до Гаја, не знам већ чијом заслугом. Било је пред подне. Сунце је весело сјало кроз прозоре, а у високим ормарима љескала се за стаклом цијела војска књижурина и књижица. На стропу сијевао је хрватски грб и илирски полумјесец са звијездом, по зидовима видео сам слике Зрињскога, Црнога Ђорђа, Краљевиха Марка, на столу стајало је Гајево пописје

од садре. Све је било тихо, тајанствено, а и сам ваздух бијаше некако чудан, као што је обично у књижицама.

Пред мене изиђе човјек невелик, одебео, одјебен у црно. Имао је кратак врат, дугуљасту главу, на којој бијаше просиједа коса, помно почешљана. Уско висско чело, знак живе фантазије, бијаше глатко, нос фин, а доњи дио лица готово одебео. Сва појава Гајева бијаше фина, готово кавалирска. Нешто пак дирнуло ме особито: Гајево око. Бијаше невелико, свијетломодро, с великом зјеницом. Али та модрина имала је у себи демонски жар. Каткад, кад би размишљао, кад би кога слушао, укочило би се оно готово до мртва, као да је стаклено. Ништа ниси могао из њега читати. Али кад је говорио, сипало је муње!

Поздравио ме је особито пријатељски, подавши ми десницу. Кад му се плахом ријечи претставих, кад му изјавих своју жељу, проговори он још пријатељски, да сам готово збуњен био. Не памтим тако чудна гласа као што је био његов. Не бијаше у обичном говору звонак и слadak, да ти мелодијом умје предобити срце, али је вазда био пун, дубок, често патетичан. Али кад се занио, кад би му усто из тамножутог лица блеснуло блиједо око, примио ти се Гајев говор душе чаробном силом, да му нијеси могао одољети. Само човјек који је Гаја чуо говорити може си тумачити онај силни прекрет душа у илirско доба.

Такав чудан глас морали су имати заносни вјерски проповједници који су знали живом жарком ријечи прекрстити тисуће људи. Похвали ме љубезно; рече ми да ће ми давати што желим, али усто нека га често по ходим, јер није само књига наука већ и жива ријеч. Затим ме ухвати за руку и поведе к велику ормару. Тајанствено га отвори те изнесе овелику старинску књигу. Бијаше то прво издање Луцићевих „Складања“. „Читајте!“ рече ми показавши кажипрстом годину издања, т. ј. 1529, мислим. „Триста година!“ настави. „А сад чујте“. Раствори знаком обиљежену страну и узме највећим заносом декламовати дивну песму старог Хваранина „Јур ни једна на свијет вила“. Човјек као да је ра-

стао, његов глас орио се све јаче, његово око сијевало је жарче, а рука канда је мјерила ритам стихова.

„Може ли, млади пријатељу, што финије, што елегантније бити? А то је писано прије триста година, писано нашим језиком!”

И поведе ме к другоме ормару, показа ми „Сирену Мора Јадранскога” с потписом Петра Зрињскога. И пођосмо даље. Видјех лијепо на пергамени сликане грбове илирских земаља, рукопис Ђорђићевих пјесама, итд. И кад обредасмо све те драгоцености, просу се из Гајевих устију жарка ријека ријечи. Све сам то слушао као свето писмо, стајао сам нијем, моја фантазија, угријана живахном рјечитости, кушала је слиједити занос Гајевих ријечи.

Често сам био у Гајевој кући. Давао ми је књига да читам, а напосе све течајеве „Народних новина” и „Данице илирске”, и живом је ријечи тумачио поједине пјесме и чланке.

Око Гајева срца било се онда већ скупило много горчине. Некад глава, слављен посвуда, створитељ попрета, живљаше сад у забити, потиснут у кут. Његова живахна фантазија, с којом је вазда била скончана жеља за радом, бијаше осуђена на нерад. Тражио си је уточишта у марами, и нађе си га у Мирогоју, красном брежуљку између Загреба и Ремета. Гдје си је тражио уточиште, нашао је пропаст. Украшивање Мирогоја поједе силних новаца, и ту је почетак Гајеве невоље.

С Гајем ходао сам често по Мирогојској шуми, ту сам проживио много дана, мотрио ту дивну околицу при чаробној мјесечини, гледао с балкона излаз сунца. Никад, никад не могах се нагледати тога краснога видика према Загребу, посавској равници, а страга према романтичној Загребачкој Гори, у којој живи и сад сто причу. Ту канда се Гај био отресао градског праха. Ходајући шумом, као да је изнова оживио. Говорио ми је, паче жестоко проповиједао, о својој идеји, о реалности илирства, и изјављивао своје потпуно увјерење да ће се народ морати повратити к илиризму. Страшно се срдio на Копитара, а не мање на Шафарика, који тврде да стари Илири не бијаху Славени.

Према концу педесетих година приближавала се Гајевој кући финансијална катастрофа. Сваки дан долетјели би у његову кућу, попут оса, мешетари, одвјетници и лихвари који узајмљиваху новац на мјенице уз сто на мјесец. Тај негда слављени човјек морао је подносити паклене муке. Његово је око било потавњело, укочило се, мишице лица дрхтаху непрестано. По цијели дан знао је ходати поникнуте главе, страга сложених руку, по шуми мирогојској. Каткад би се запањио, избуљио очи на човјека, те није знао ни одговорити. Јадовите мисли крижале се тако живо његовом главом да није ни чуо што је свијет око њега говорио.

Увјерење да ће још једном бити коловођом народнога покрета живјело је у њем до његове смрти. Године 1865 био сам у Бечу. Једнога дана отворе се врата, и у собу ступи нагло Гај. Ту је проборавао код мене два сата. Говорасмо о политици, о књижевности итд. „Нас је сада“, говораше он, „вражји вјетар завитлао. Млађи свијет мора се скупити и изићи с нечим што није ни мађарско ни њемачко. Боже! Гдје су наше идеје, наш занос? Дођите у Загреб. И ја ћу бити међу вама! Још није стари вук задријемао. Још ће ми доћи хора!“

Из „Књижевних писама“ (Вијенац, г. 1879).

Људевит Гај (1809—1872), вођ лирског покрета, изгубио је послије 1848 у народу сваки углед. — Ханибал Луцић (1485—1553), хварски пјесник, писац драме „Робинџа“ и већег броја лирских пјесама. — Петар Зрињски (1621—1671), хрватски великаш и мученик, био је и књижевник. Издао је књигу „Адријанскога мора Сирена“. — „Народне новине“ су политичко-информативни лист што га је од г. 1835 издавао Гај, а „Даница“ је њихов књижевни прилог.

НЕКРОЛОГ ЈАКШИЋУ

Недавно је изненада преминуо српски пјесник и сликар Ђуро Јакшић. Вриједно је да се то име спомене. Јакшић бијаше најме особит таленат, човјек ванредно бујне маште и права пјесничка, ал' и несретна нарав. Даром својим наткрилио је много и много својих вр-

шњака, и да је у њега било онолико естетске образованости колико наравског дара, био би и по вриједности својих плодова најближи Змају Јовановићу, а сви осталеко за том двојцом, премда је Јакшић ишао другим правцем. Јакшић писао је пјесме (епске и лирске), драме („Сеоба Србаља” и „Јелисавета, кнегиња црногорска”), а и проповијести (највише у „Отаџбини”). Његове пјесме — понајвише патриотичне — струје силовито, његове слике су обично огромне, кашто преогромне, његова фантазија залијеће се у далеке, широке просторе. Дrame његове отимају се строгом драматском калупу. У „Сеоби Србаља” пламти кашто пребујна лирика, ал’ и ту види се пјесничка творна сила; у „Јелисавети” су неки црногорски типови управо изврсно погођени. У Јакшићевим приповијестима видимо поглавито сликара: вјерну сценерију, тачно копирање типа, приповиједање наравско, напротив слабију композицију, а психологија није вазда сасвим досљедна. Крај свега тога, Јакшићеви плодови припадају свакако у књижевност, те заузимају овдје достојно мјесто, јер злато, ако и није сасвим прочишћено пламеном, остаје увијек злато; па ако се може рећи да је бујна фантазија Јакшића кашто занијела преко међа естетике, то бисмо заиста жељели код многих других да им се таква што спочитнути може.

Из „Вијеница“ г. 1878, бр 50.

УМЈЕТНОСТ И ЊЕЗИНИ НЕПРИЈАТЕЉИ

Додирнућу се овај пут љуте ране наше домовине, која и онако већ доста рана на себи имаде. Разумите ме добро. Ја то не сматрам раном, већ многа господа, којима јевтини у нас наслов родољуба врло угодно голица осјетљиво ухо. Та рана се зове: „Умјетност”, т.ј. умјетност уопће, чрчкање стихова, брундање гусала, мазање фарба, клесање камена, растрошна комедија на казалишту и грађење нашараних кућетина. Иззолите си запамтити, ја говорим жартоном родољубиве „госпode”.

Чим који од те господе чује нешто о умјетности домаћој, потресу га у један час до три љуте грознице. Ја сам о том поглављу не једанпут говорио с више „родољуба“. Одговорише ми којекако. Један на пр. не одговори ми ништа, већ узвину своје бркове под носнице, избијели зубе, потресавши два три пута главом, као да је појео комад горке соли, и промјери ме од главе до пете оним презривим погледом каквим је по прилици Наполеон I примио посланике сумртве млетачке републике. Тај човјек сматра се ваљда генијалним, при чем скромно примјећујем да је Наполеон I. мањи, — то јест стасом мањи — али и без сумње генијалан био. Изображај не значи „Bildung“ — хтио је ваљда рећи: „Ти глупи литерати опет немају посла!“ — Други ми рече: „И опет! Ви бисте све новце појели за беспослице“. Трећи ми паче спочитну: „Ви сте литерати као коњске мухе; чим се покаже какво мазало, каков клесар, сједнете на домовину па јој пијете крв“. Премда не би нашем статистичком уреду требало ни цијеле руке да на прсте изброји оне домаће умјетнике крвопије који су од народне крви, од народних жуљева одебљали, те је лакше наћи дебелаке у другим слојевима пучанства, то су такви приговори таквих „родољуба“, којим је „бољак народа“ пред очима, вриједни потање анализе. Та ми господа дозивају у памет оног социјалног демократа који, пролазећи крај дивних умотвора Рафаела, Рубенса, Мурила и других великана, рече: „Штета, да су та мазала толико рањавих светаца начркала на толиком простору тканине. Колико би људи могло добити кошуље од платна на којем су ове шарене Мадоне насликане!“ Логика наших неких родољуба слаже се посвема с логиком оног социјалног демократа.

Ја ћу овај пут говорити само о „мазалима“, „клесарима“ и „зидарима“, што их ми, усијане литератске главе, зовемо „сликарима“, „кипарима“ и „архитектима“, ај с нама и приличан дио другог свијета. — Молим Вас, ми градимо палачу за галерију слика! Је ли то потребно да су позвали бечкога зидара, да нам наслаже хрпу камења и опека само зато, да можемо смјестити ондје фратарске кишце које је прије двије или три стотине

година некакав пијани Талијан нашарао? — „Шта „Кроботима“ треба галерија?“ — издерао се пред двије три године јавно на Зрињском тргу, лупивши се по трбуху, којег није имао кад је пред више година своје богатство у перу цепнога рупца у Хрватску донио био. Да, да! Много љепши бијаше у старо доба онај Марвински трг, кад је на оном мјесту гдје љуђаци граде данас галерију, праскала „и по праху и по калу“ свињска печеница. А споменик илирскога бана на Јелачићеву тргу! Гдје си стара, мила Хармице? Гдје твоји улични котлови, у којима су комаснице прскутале дивну пјесмицу о златној доби, гдје су намјесто Јелачићева споменика у млаки пливале тусте патке и ваљали се обли одојци! Да, то, то бијаше златно доба народнога добра. Ни дрвеним свецима у цркви светога Марка, које је прије сто година истесао загребачки столарски мајстор, ни њима не дају мира. Хоће да их скину, премда их још није црв расточио, јер су од солидне хрстовине. А тко је свему томе крив? Академија, која смишља некакве старе краљеве, „Матица“, која неваљале књиге на центе шаље међу неписмене, свеучилиште, гдје има читав батаљун младих професора, који предају филозофију, кимију, палеонтологију, грчки, жидовски и руски језик; музеј, гдје луђаци скупљају рђаве крајцаре, старе лонце и сељачке обојке. Нису ли добре биле старе школе, гдје је праунук могао учити сву потребну муниципалну мудрост из истих књига из којих ју је његов прајед научно био? Да, онда смо плаћали у свакој школи само једног професора и само један корбач. Нисмо ми учили толико параграфа; та Вербечи бијаше доста дебела књига, а батина још дебља. Онда, ах, онда радило се за материјално добро убогога народа. Но несретни запад окужио је и нашу земљу, те нам оте азијатску културу! — Моја господо! Ви право говорите, посве право. Крумшир и кукуруз јесте начело живота, вармеђијска цеста јест онај једини правцац по којем наш убоги народ к својем материјалном добру ишетати мора. Ова мазала приказују вам свијет лажним бојама, они зидари граде вам само куле по зраку; боље је имати полић буковачког вина у врчу не-

голи Апелесово грожђе на платну. Кад бисте се позвали на пук, кад бисте приправили опћено гласање, обећавајући само египатске лонце, а у њима кокош Хенрика IV., ви бисте свладали. Свладали? Збиља? Та већ многи људи знаду код нас што су „фата моргана“ у Сахари. Ал' да сам ја господар, да имам власт, знате ли што бих ја учинио? Узео бих све „родољубе“, који мрзе на „мазала“, на „клесаре“, на „зидаре“; свакоме бих дао путницу у Венецију, Фиренцу, Рим, Напуљ, паче свакоме бих дао по једног жандара који у телећаку има „Бедекера“, да видите, да гледате, да стрепите пред генијем народа који је водио кист Рафаела, длијето Микеланђела, који је савио гигантијске сводове светог Петра.

Ох, сјећам се као данас! Стајаш са својом женом пред њежном зградом „Лођа деи Ланци“, главном стражом медичејске гарде у Фиренци. Ту стоји неколико стопа над земљом јунак Перзеј, саливен од бесмртне руке Бенвенута Челинија, онај деликатни, савршени умотвор, познат свему свијету, ту стоји 300 пуних година, и стоји цио. Под њим је сједјела стара једноока пиљарица, продавала је лимуне. Ал' није ни нуђала лимуне, већ стиснувши оно цијело око, показа палцем на Перзеја и рече мојој жени: „То вам је гласовити Перзеј славнога талијанскога умјетника Бенвенута Челинија!“ А моја ме жена запита: Кад ли ће наше пиљарице тако говорити?

У Болоњи возио нас возар на гласовито гробље уз аркаде. На пол пута стаде и рече, махнувши према аркади бичем: „Сиђите, господине! Читајте!“ — „Шта је?“ одвратих. — „Споменик је то човјека, који је живот дао за слободу своје домовине!“ — А моја ме жена запита: „Кад ли ће возари код нас тако говорити?“

Да, у том зраку, под тим брдима жаре се боје Рафаела, на сваком фотељу, на сваком свијећњаку, на свакој шкатуљи жигица, на сваком пладњу видиш да си у крају гдје живе потомци Микеланђела, Челинија, Дантеа. Па да то видите, господо, под пратњом жандара, ви бисте клекли у страхотној, дивној гробници Медичија, гдје почива кип ноћи, кип дана, ви бисте клекли и молили „оченаш“ за душу Медичија, за дун

шу Рафаела и Микеланђела, ви бисте у души проклели Марина Фалијера, ви бисте уздахнули: Не, човјек не живи само о круху. Није само крumpир начело живота, није само вармеђијска цеста пут народа.

И није! Она муњевна сила која продире у најдубљи закутак душе, која ће разиграти и најтањи жицац тјела, онај дивотни склад боја, ријечи, звукова, онај блијесак мрамора, све је душа генија народнога, она златна цеста на небу која води народ к идеалу, то је она узвишена велепјесан која громом заглушује псикање змија.

Громовита је пјесан, а ми смо мале, маљушне шеве, слаба грла, слабих крила, цвркућући јављамо прозорје, ал' и зора ће пуцати, и биће дана.

Смијете ли се јоште, јунаци „народног бољка“? Не годи ли хармонија вашем уху? Ах, можда! Да, да! „*Ex ungue leonem*“.. „По нокту познајеш лава“. Ал' да! И ви сте мајушни, ваш нокат је мачји нокат. Ви можете огрепсти гениј народа, ал' ништа више, гениј је вјечан!

Из „Загребуља“ (Вијенац, 1879).

Илирски бан што се спомиње у овом фелтону је Јелачић — Хармица је стари назив данашњег Јелачићева трга у Загребу — Буковац је заселак крај Загреба; у њему роди добро вино. — Вербеци Стефан (1458—1541), маџарски правник, који је у свом дјелу „Трипартитум“ кодифицирао обичајно право. Из тог дјела учили су правне науке Маџари и Хрвати све до у 19 вијек.

II

ЛИРСКЕ ПЈЕСМЕ

ИЗ ПЈЕСАМА „СЛАВИЦИ“

5

Ти мораш, душо, моја бит,
Да, моја сва и цијела:
И дивни лик твој виловит,
И златна круна чела;

Мој — бијелих руку загрљај,
Мој — рујних усна шапат,
Мој — очи твојих мирни рај
И срца бурни хлапат.

И свака мисо, сваки сан,
Од Бога златно смиље,
Сав твога жића ведри дан,
Све душе твоје миље.

Ах, скупац ти је блаженик;
И мен' је, вјеруј, жао,
Кад туђи поглед лијеп ти лик
У чуду погледао.

Да, скрио бих те копреном
Ко тајну Божју слику,
У срцу закључо бих свом
Пред свијетом своју дику.

О, је ли да ћеш моја бит,
Ти чаробнице плава?
Ја теби све до гроба штит,
Ти моја сласт и слава?

О УСКРСУ

О Ускрсу било, још памтим и сад,
 Јутарце златно нам сјало;
 Полетјех вам жив, полетјех вам млад
 У сеоце милено мало.

Два јаблана вита стајала туј,
 Два вјерна кући стражара,
 За оградом лавез кудроње чуј,
 А црквица крај куће стара.

У дворишту дрвена суша и хлијев,
 Сред дворишта дрвени зденац,
 Чуј голуба гук и кокота гњев, —
 На прозору љубица вијенац.

За кућицом врта китњаста пруг,
 Ту клинчац цвате и ружа,
 А даље онамо у зелени луг
 Свуд стазица бијела се пружа.

О Ускрсу било, кад устаде Спас,
 Од злата дршће равнина,
 Кроз уздух лијева звона се глас
 У славу Божјега сина.

Свуд наоко свети покој и мир;
 Сад где из питомих села
 На путове врви шир у шир
 Хрватица поворка бијела.

На путове врви хрватски пук,
 Све радосно образ му блиста,
 Звона сеоских слиједећи звук
 Побрзала свјетина чиста.

НА ПОКЛАДЕ

Би покладно јутро, још памтим и сад,
Кроз прозоре сунашце сјало,
На постељи крај мене синак млад,
Ах, блиједо дјетешце мало.

Туј сједи уза ме; сунчани сјај
Ожарио косицу плаву,
Маличак ме гладн, шапће „ај!” —
На прси ми склонио главу.

Маличак вреба да ли још спим,
За браду ме ручицом хвата,
Па гласићем слабашним, дрхтавим
На ухо ми шапуће: „Тата!”

И дигох се служит свагдањи крух,
Мој синчић у постељи сједи,
Још махну ми „Збогом!” — На посо ме глух
Тај блиједи образић слиједи.

И вратих се кући — и проклех тај дан.
Врх чела увело цвијеће,
Мој синчић вам снизао вјечни сан
Међ’ четири воштане свијеће.

На блиједим усницам’ смијешка још гле!
Још има у очицам’ жара!
Ја пољубих синка — Ах, пропало све!
Тек свијећа ме титрајућ вара.

Ја пољубих синка;: самртни лед
Грозотом душу ми стресе,
И буде ледом, ал’ у срцу злијед
Све паклене будила бијесе.

Би покладни дан. Уз свирале глас
Свуд пјана руља јујуче;

Ја клечах уз синка у тај час,
И плаках, и срце ми пуче.

Па дође поп, и дигнуо крст,
Заклопише шкрињу над сином,
У шкрињу забише клинац чврст, —
И срце ми пробише клином.

Полетјеше коњи у брзи кас,
Већ мило ми однијеше дијете,
Полетјеше кола у тај час —
Преко срца мога ми лете.

Еј, врти се, крабуљо, весело сад!
По свијету пирује ђаво!
А склопљених руку синак млад
У црној земљици спаво.

На покладе кржаве обли ме зној,
Да, ужасна бјеше то глума;
Ни у сну ми не дај тог, Боже мој,
И кроз сан бих сишао с ума.

ЗИМЗЕЛЕН

2

Ах, каткад ми је...

— — — — —
Ах, каткад ми је било,
Да свијет вам спалим сав,
да срнем крви жедан
Баш у свијет — бијесан лав.

Ах, каткад ми је било,
Милодух да сам цвијет,

Да милим дахом блажим
Васколик Божји свијет.

Ах, каткад ми је било,
Да будем крвник цар,
Да кољем, газим, славим
Све људство у један пар.

Ах, каткад ми је било,
Да анђео будем бијел,
Да кроз сан љупцем једним
Разгријешим свијет вам цијел.

Ах, каткада сам био
Благослов Божји благ,
А каткад затор сновах
Ко замет гријеху — враг.

А сада вјечна крвца
Из срца тече мог,
Што клету змију пусти
У златни рај нам Бог.

6

Ах, провуци...

Ах, провуци, мој анђеле,
Мутним челом руку меку!
Буди, душо, у мом соцу
Младих дана дивну јеку!

Витлале се онда мисли,
През љутно бијело цвијеће,
Сретан луђак још сам снови
Од будуће златне среће.

Боже, ал' је лијепа била
Ова лудост младих дана!
Боже, Боже! Сад је друкче,
Сад сам једна суха грана.

Ах, провуци, мој анђеле,
Меку руку челом мало,
Још да тебе, душо, немам,
Само би се мријети дало.

7

Моја звијезда

Бездно ми је моја душа,
Пусто бездно и дубоко,
Мрак у бездну, мрак у души,
Заман иште свијетла око.

Само каткад чујеш брујит
У дубини мукле громе,
Чујеш како вода врије,
Како ли се крши ломе.

Само једна дршће звијезда
Поврх тмастих, пустих стијена,
Небесница рећ би суза,
Златна звијезда — моја жена.

9

Рај и пако

Ој, каткад заври од гњева ми срце,
Гдје глупи злобник моје згази право,
И шкринух зуб'ма, проклех свијет тај цијели,
И рекох Богу: Човјек жив је ђаво!

Полетјех дому: Кликћу мила дјеца;
 У анђелића златних загрљају
 Тврд камен клетва цвао бијелим цвијетом,
 И рекох Богу: Хвала на том рају!

БУДИ СВОЈ!

Ој, буди свој! Та створен јеси читав,
 У груди носиш, брате, срце цијело;
 Не клони душом, и да нијеси млитав,
 Пут ведро неба дижи своје чело!
 Па дошли данци невоље и муке,
 Па теко с чела крвав теби зној,
 Ти скупи памет, упри здраве руке,
 И буди свој!

Ој, буди свој! Знај, твоја глава млада
 Небољике ти златне санке буди,
 Ко сиви соко узвини се нада,
 Ал' свијет је свијет, и људи тек су људи.
 Да, збиља гони с узглавља те мека,
 У себични те зовућ свијета бој;
 Ма што те, брате, у животу чека,
 Ти буди свој!

Ој, буди свој! Тај свијет ти није пако,
 Ни рај ти није; роди трном, цвијетом;
 Ни десно, лијево да се нијеси мако,
 Већ равно пођи, док те носи, свијетом:
 Корачај без обзира крепко, живо,
 Судбина док не рекне теби: Стој!
 И правим држи право, кривим криво,
 И буди свој!

Ој, буди свој! Та Божји ти је замет,
 А Бог све мрзи што је лаж и варка;

И нека ти је вазда ведра памет,
 И срце врело, душа чиста, жарка;
 Нек равно ум и срце твоје важу,
 Тек тако бићеш човјек, брате мој!
 Да зли и добри људи смјерно кажу:
 Да, он је свој!

Ој, буди свој! Ал' брат си буди браћи,
 И ради за свијет, ал' не слушај пљеска;
 И љуби свијет, ал' не надај се плаћи,
 Јер хвала људска вода је врх пијеска.
 У твојој свијести хвала ти је труду,
 С поштена лица тече поштен зној,
 И нијеси, брате, живио залуду,
 Кад јеси свој.

Ој, буди свој и човјек људског звања!
 Па дижи чело као сунце чисто;
 Јер кукавица тек се рђи клања,
 Твој језик, срце нек су вазда исто.
 За сјајним златом ко за Богом гледи
 Тек мићеника подли рој;
 Ти гледај да л' и душа злата вриједи,
 Па буди свој.

Да, буди свој! Па дође л' поћи хора
 Гдје тисућ звијезда злаћених се вије,
 Кад човјек рачун си завршит мора,
 И ти га свршуј, нек ти жао није;
 Јер твоје срце шанути ће тио:
 Ој, мирно, брајне, сад си рачун зброј!
 Поштењак, човјек на земљи си био;
 Био си свој!

III
ПРОПАСТ ВЕНЕЦИЈЕ

I

Лагуном лебди мир,
 Лагуном дршће златна мјесечина;
 Драгуљем блијешти мора шир,
 И тајним шаптом пљускала плочина;
 О бијелим кулам' свјетлило се вије,
 Кроз готски тријем ти жарки млађак сије,
 Драготан хладан поврх вала дише,
 А јарбол брода лагано се њише,
 Часомице ти јавља мједни бат
 Сред тихе ноћи касни сат.
 Облачак прхну — мину мјесечина,
 Лагуну тамна прикрила тишина.
 Још гдјегдје луком свјећнца тумара,
 Још гдјегдје чујеш пјесницу бродара,
 И мукли шумор чујеш издалека,
 Ко да ти бруји давне славе јака;
 А пјесма гине, шумор вала мре,
 И тихо, тамно опет све.

Ал' у ноћ црну стрши величајно,
 Страхотно, силно чудовиште тајно;
 Тајинствен див је, мермер-загонетка,
 Каменита из мора никла сплетка:
 Сред вреве силне црнијех таласа
 Непојмљив свијету, тисућљетан зглоб,
 Тјелесина дивотног горостаса
 И славе храм, слободе крвав гроб.
 Венецијом то грдно чудо зову;
 На свијету нема јеке томе слову,

Камо гођ тиснеш смјелу плав — залуду!
 На свијету нема пара томе чуду:
 Рибара шака оте вилин-дворе
 Бјесноћи морске, свјетлоборне пјене,
 Рибара шака сазда мермер-горз,
 Врх плитка пијеска неботичке стијене;
 Рибара шака сатре зид Бизанта,
 На светој Софи развив Марка стијег;
 Рибара шака стјера код Лепанта
 Алаха лађе све у крвав бијег;
 Што залуд кушо холи Перзијанац,
 Рибара шака скова мору ланац!
 Пучином свјетском влада барјак лава,
 Пучином неба ори му се слава;
 Од круне више вриједи златна капа,
 Њој клањају се султан, цар и папа.

Ал' ноћ је тиха, ноћ је тајна, нијема,
 Под њеним велом златни лав сад дријема,
 Не буди ми га — јер кад силан рукне,
 Од ужаса ће морско дно да пукне.
 Не буди лаза! — Облак мину...
 Шта оно ноћним свијетлом сину?
 Дужинном копна поврх сухог пијеска
 Чудноват низ се глатких цијеви лјеска.
 Неумитно код терђаве Марђере,
 Батерије се реде санкилота,
 Прот' мермер-граду црна ждријела перз,
 Крилашу лаву гвоздена страхота.
 Наполеон — да, мали Корзиканац
 На рту мача носи свијета коб,
 Он млетачкому дигу кује ланац,
 Наполеон Венецији копа гроб.

II

Пред дуждев-двором стоји стражанин;
 На силна прса пао дуги брк,

Горостас човјек, жарка ока, мрк.
 Еј, чије ли си кршне мајке син?
 Та млетачки му биљег на клобуку,
 Та млетачка му пушка сја у рукух,
 По хаљини се Млечнић војник каже.
 Не, — биљег, пушка, рухо, све то лаже.
 Не родили га Млеци, двори среће,
 Већ славски крш, већ ропство, биједа, нужда:
 Далматин војник чува веље вијеће,
 Манина чува, Млетком свијетлог дужда.
 Та такову му даше заповијед,
 Горостас, човјек голушња душа
 Главара свога вазда вјерно слуша. — —
 У силни звоник упр'о мрки глед,
 Па онда даље црним оком крене,
 Гдје поврх мора златни мјесећ сијеа,
 Гдје валовље се игра ућ прелијева,
 Шта л' оно тражи накрај бијеле пјене?
 Далеко, даље летјела му мисо,
 Каменит у сну јавља му се крај,
 Кућарица гдје мајку своју сизо,
 Сред маслиница кршан, скрман рај.
 Пред кућицом му млада жена сједи,
 Пламенито јој око морем блуди,
 Ко овај мрамор обрати јој блиједи,
 Чеданце мило доијема јој на груди.
 Младићи други скачу подно грича,
 Врагољасте се око сестре грну,
 Старинску бајку малој браћи прича,
 И пјесму им је она запјевала;
 Ах, глас јој, рећ би, голубињи гук,
 Дивотом дошће диљем морског жала
 Хрватице јој пјесме слатки звук.
 Тај звук му звони с тисуће пјесама,
 Тим гласом пјева он сред Божјег хоама —
 Чуј, одби поноћ — мрк се јунак прене,
 Уминуше 'спред ока миле сјене.
 Не родили га Млеци, дзори среће,
 Већ славски крш, већ ропство, биједа, нужда,
 И стиснув пушку — чува веље вијеће,

Манина чува — Млетком свијетлог дужда,
 Јер такову му даше заповијед.
 Тек тајном муњом зјеница му сјала,
 Тек тајном муњом смути му се глед,
 А тајна суза на камен му пала.
 Та прену ли се у свијест јадни роб?
 Је л' суза звијездом усред ропске тмине?
 Та пече ли му срце љута коб,
 Те сва се бол у врелој сузи вине?
 Јуначе мрки, мани ми се јада,
 Где како свијећа дуждева се жари,
 Ту сједе силни твоји господари.
 Ох, триста пута њим је горе сада!
 Успламтјети ће тајни пламен срца,
 Слободе дахом син ће твој да дише,
 Ал' господари твоји — никад више.
 Ти чуваш свијетлог дужда — жива мрца.

III

Сред златне собе дршће воштаница,
 По славним сликам' плахо свијетло плине;
 Ту сједе људи здвојна, блиједа лица,
 Живота крв им као жижак гине;
 Тек жарко око ужасно се врти,
 Ко болеснику у трен страшне смрти.
 Кадифа рујна низ раме им пада,
 А златну капу носи од њих један;
 Но ко што сви, и он је блијед и биједан —
 Венеције ту славне сједи и влада,
 Сенат и дужд — сви киши од камена,
 Републике ту збори душа сва;
 Владари данас! Сутра? Бог то зна!
 Владари данас! Сутра можда сјена;
 Кадифа? Крпа. Златни рог? Ругавет.
 Република? Тек смијешина, мртва авет.
 И рече дужд — ак' ријечју уздисај се зове:
 „Сред страшне ноћи скуних сад вас ове,
 Све што за доба боље наше среће
 При вијећу никад није било свијеће;

Ал' закон ставни мијења пријеска нужда.
 Сенатори! Још једном чујте дужда:
 „Над отаџбином смртни виси мач —”
 — Владара срва при том љути плач. —
 „Још јесмо своји, јоште робље нисмо,
 Наполеон вам шаље ово писмо.
 Ви питате што тражи од нас Франак?
 Да л' лађе наше? Савез? Војску? Данак? —
 Не, друкчије пише њег'ве сабље рт:
 Он од нас тражи, чујте, нашу смрт.
 Крај нек је сада, вели, нашој сили,
 Не будите већ што сте некад били,
 Растргните ми барјак златног лава,
 Ни дужд вам не смије више бити глава,
 Све покрајине да ми одмах дате,
 Све злато своје, слике и фрегате,
 Не владај отсад бољарска већ рука,
 Нек жезло носи бијесна руља пука;
 Потпишите да моје робље сви сте,
 То пиш'те — ил' ће топа планут пламен,
 И поврх кама неће остат камен”.
 То рече дужд — и ништ' не рече више — —
 На столицу се златну здвојан пусти,
 А вијеће? Сједи, дрхтну, једва дише.
 Ал' сред мртваца пламен младић скочи,
 Стрелолике му заиграле очи:
 „Венеција да сама смрт си суди?
 Венеција да сама смрт си пише?
 Да сама тисне нож у своје груди,
 На смрти кликнув — мене нема више?
 Младића жару прости, свијетло вијеће,
 Ал' крв ми жеже грдна та срамота.
 Гдје нитков, силник, вођа санкилота
 На златни грб нам такво блато меће.
 Та гдје смо? Јесмо л' још у оном граду
 Што роди славног Дандола Хенрика,
 Бизанта силног који сатре владу,
 Алвиза јесмо л' синци Моченика?
 Не памтимо ли Ловре већ Марцела,
 Ни Задра тврдог, нити Дардансла?

Лепанто, Кипар, Јакин, Фамагуста
 То све да сан је само, тлапња пуста?
 Сенатори! ој, диж'те очи гори!
 Што ови златни причају вам двори?
 Давнину нашу, дику, силу, слазу!
 Зар није страх вас, да ће златни свод
 На плаху нашу сурвати се главу,
 Дједова славних сатрт ропски плод?
 У ланце да се скује домовина!
 Не — никад, тисућ пута велим, не!
 А наше ропство властита кризна!
 Зар нема никог, да за дом свој мре?
 У тврдој луци галије нам стоје,
 И племства скупиће се чета смјела,
 Од топова се тврђавице роје,
 Хрвата војска још нас чуга пијела.
 Ја велим: Рат! Нек куцне Марка звон:
 Ил' Млетци мртви, ил' Наполеон!"

„Зашути, млаче!" плану сиједа брада,
 „Безобзирце ти стријеле сипљу уста,
 Олуји налик кипи крв ти млада,
 И звијезда хвата рука ти се пуста.
 Ти велиш: рат! И ја бих реко: рат;
 Ал' поноћ већ нам јавља онај сат,
 Уминуо је златне среће дан;
 Страхотан, смртан спрема нам се сан.
 Венеција и мени је у груди,
 И ја ти знадем какви б'есмо људи;
 И мој је морем неоч сијезо мач!
 Јунаци гдје су, реци, они стари,
 Са којих град тај ширем стијета слови,
 Војсковође и смиони морнари?
 Ах, наша крв се, млаче, изјалови!
 Вај, слутим, доме, пуна ти је м'ера,
 Све немаш него војску — Фалијера.
 Све наше копно отела нам буна,
 А вјером крену савезник наш, цар:
 Ништ' није наше — него та лагуна,
 Ти: „Рат!" још вичеш, млаче, у тај пар.

Хрвати? Јесу л', млаче, наша крв?
 Венеција је л' Далматинцу дом?
 Далматин био само куказ црв,
 Тек слуга наш, тек роб на кршу свом.
 Туђинац да ти спасе озај град?
 Ој, млаче, видим, млад си, vele млад,
 Крвника чета да нам у град срне?
 Да сатре цркее, златке дворе нам?
 Да, витлајућ се усред магле црне,
 Над светим Марком лиже крвав плам,
 Да жарко зрно Млетке нам растреска.
 Отаца славних разбиј гробље мило?
 Да туде буде што је некад било,
 Сред пуста мсра пуста хрпа пијеска?
 Венецијо, ој дигни доме мој,
 Вјековита ти своје роду част,
 Нам ваља мријет, ал' ти бар слазна стој!
 Венецијо, ти не смијеш, не смијеш паст!
 Споменик буди, буди мермер-сан,
 Чарсбита буд' књига човјечанстеу,
 Да, можда послѣ нећи дође дан,
 И нова зора твоје величанству.
 Сенатори — ја велѣм: Мир!"

Ал' као бура брујило у шир:
 „Не — никад, тисућ пута не!
 Нек радије у прах пође све,
 Помагати ће војска сва Хрвата,
 Нек сваки од нас пушку, сабљу хвата,
 Сам свијетли дужд нек племство наше води
 Ил' к смрти ил' слободи!"

IV

Чуј! Је л' олуја, је ли гром?
 Од буре дршће дуждез дом,
 А с вана чујеш дивљу вику,
 И чујеш псовке, чујеш рику,
 Силовит урлај, мушки жамор,
 Непојмив шумор, бијесан штрспот,

И трус и прасак, лџм и топот.
 Тад дужд ће скочит блијед ко мрамор.
 Отворит прозор: крвна зора
 Врх широкога дршће мора.
 Страхоте! Свијетла силна врџа
 По Маркову се тргу лијева,
 И ко кад пако из дубљине
 Силесију си бијесну рине,
 Одасвуд грну нове чете,
 И вилу, куну, бјесне, лете:
 „Ој, доље дужд и веље вијеће,
 Крвници крути пучке среће,
 Тирани, доље! Доље, варка!
 Апостоли ви светог Марка,
 Да, проклета вам ваша злоба,
 Сенат вам био проклет ваш!
 Сад пућ' ће врата рџпског грџа!
 Јер град је наш! Ој, град је наш!”
 Чиј' грми овај страшни звук?
 Венеције је ово пук.
 Да, рџпски овај плахи црв
 Владара својих тражи крв.
 Ко кад затутње бурне воде,
 „Слобода!” грме момци бџси,
 А на челу им стијег слџбџде
 Хрџаћанин гле војник носи.
 Хрџаћанин! Та је л' могуће?
 Он само бубњу, пушки вичан,
 Слободе туђе вјесник дичан!
 Да! у њем има крџи вруће,
 Пробудно се мрџи син,
 Слобџду и он за се проси,
 Пред силним свијетом зато носи
 Слободе стијег Хрџаћанин!

Тад блиједну дужд, и силна зуџа
 Низ господско му лице спуџа.
 „Сад, браћџо, нема Млетком наде,
 На буну сва се војсџа даде,
 И грађанство се буни све:

Perditio tua, Izrael, ex te!
 И зграби перо, зграби писмо,
 Потписа затор завичају сам,
 Завриснув: „Јао! Своји нисмо”.
 На тврди срушио се кам.
 Далеко мукли валови се оре
 Венецији гробну пјесму пјева море.

V

Венеција паде — круна морске власти
 Без повратка у забит мину глуху;
 Венеција паде — морала је пасти,
 На пијеску темељ стајао тек суху:
 Сва власт јој била шака великана,
 Сва сила само крвник, трепет, страх,
 Из оријашког дивног мермер-стана
 Вјековитог ропства дисо дах,
 Сву славу градила је туђом крви;
 А властит пук јој — славни, биједни црви.
 Вјековит један тек је темељ влади:
 На пука срцу кад си славу гради.
 Ко сјајна шкољка, празна, без живота,
 Што бура баца на бријег сухи мора,
 Стајаше твоја чаробна љепота,
 И величанство мртво златних двора.
 Споменик људске славе ти си вјечит,
 Вјековите си правде свједок рјечит,
 Блиставила сред морског збиљски сан,
 Ал' свану зора, дошо ти је дан.
 Из валовља ти звоне дивни гласи:
 „Венецијо, и опет слободна си!
 Не крвна звијезда поврх бурне воде,
 Не пуку своме ужас, трепет, страх;
 Већ златан трак у сунцу си слободе,
 Што рода силног сложни ужга мах!”

*

Ради потреба стиха задржани су у овој пјесми неки за-
 старјели језички облици: рукух мј. рукама, киини мј. кипови итд. —
 Стрелолук = сличан стријели — глед = поглед — кам = ка-

мен — ставан = черст — *Perditio tua, Izrael ex te* = Пропаст твоја из тебе, Израеле! — Манин Лодовико = посљедњи дужд млетачки — Дандоло Енрико (1105—1205) оснивач млетачке власти на Средоземном Мору — Мочениго Алвизо (1701—1770), Фалијеро Марини (1280—1355) — млетачки дуждеви. Овај посљедњи хтио је уништити републику и прогласити се самовладаром у Венецији, али је био ухваћен и смакнут.

IV

ИЗ РОМАНА

„ЗЛАТАРОВО ЗЛАТО“

У Загребу, близу Камених врата, становаше у 16 в. златар Петар Крупнић с кћерком јединицом Дором. Дора је била врло лијепа дјевојка, добра и паметна. Послије мајчине смрти презела је бригу за њен узгој кума јој, напрењарка Магда. Многи су загребачки младићи просили Дору, али се она још није хтјела удавати. Међу осталима запреси је и бријач Грга Чоколин, човјек ружан, за кога се није знало ни то откуда је дошао у Загреб, и који се више бавио којекаквим сплеткама неголи својим занатом. Али га стари Крупнић одбије, рекавши да му је Дора премлада за удају. Грга Чоколин наузми да се освети.

У то су доба Загрепчани водили парницу с власником Медведграда, Стјенком Грегоријанцем, ради неких спорних имања. Стјенко Грегоријанец мрзео је Загрепчане, и да ојача свој положај, придружио се странци хрватских племића, који су се окупили да бране старе слободштине Хрватске од све већих пресизања Беча. Међутим је управо његов син Павао спасао Дору од смрти, кад су је, пригодном неке гунгуле у Загребу, готово презадили коњи. Између младих људи развила се од тога часа љубав, која је расла то више, што се Павао покатак свраћао у Крупнићеву кућу да учита за здравље болеснице. Грга Чоколин опазио је да се Павао навраћа к Дори, те је по Загребу чронио глас о њихову гријешном одношају, а оцу Павлову дошло је вијест да му син љуби Загрепчанку, обичну грађанку. Кад је Стјенко позвао сина преда се и укорио га због тога, Павао му отворено изјави да љуби Дору. Да спријечи даљи развитак те љубави, пошаље Стјенко Павла у Самобор, к власници тога града, удови Клари Грубаровој, веома лијепој, али поквареној и лукавој жени. Послао га је тобоже ради неких рачуна, а заправо за то, да она Павла ухвати у своје мреже, јер је Стјенко хтио да му син ожени њу, ради њезина богатства. Како је већ Павао слутно да се Дори спрема некаква опасност, замолно је свог вјерног пратиоца, ускока Милоша Радака, да

припази на њу док се он врати из Самобора. И докста, Грги Чоколину пошло је за руком, те је неке Загрепчане побунио против Доре, ради њене тобожње покварености, и стари Крупић, увријеђен у свом поносу, у својој наглости отјера од себе кћерку, замоливши свог кума Павла Арбанаса да је поведе са собом у Ломницу, и да му она одатле више никад не дође пред очи. Међутим је Чоколини са старим Грегоријанцем засновао и другу сплетку. Павлао је међутим у Самобору прозreo очеву намисао, презрео раскалашену заводницу и појурio на коју пут Загреба. Али га на путу заустави нијемак Јерко, проговоривши, први пут у животу, јасним гласом: „Стани! Препаде Дора.“ — Павлао се зачуди, што је нијем човјек проговорио, али му Јерко исприча зашто се досад причињао нијемим. Уједно му очитује да је он заправо његов брат, чију је мајку, сиромашну кметицу, његов отац срамотно оставио, а она је свог сина на смрти заклињала нека се чува људи, јер су они зли, и нека их само слуша, али нека сам не говори. Али је он схватио како је Павлао добар и како љуби Дору, и држао је својом задањом да им помогне. То ће он лакше моћи да чини, јер се он, нијемим сиромас, може увући свакдје, и тако дознати што се спрема. — Павлао приграи свог брата, и они пођоше да спасавају Дору.

Могло је бити једанаест ура раних. Небо мутно, а над шикаром и крај Сазе лебдјела гдјегдје тапка магла. Зрак влажан и подоста хладан, баш правцата јесен. Пред колибом до презоза сједио је крезуби старац Мијо, стружући тупим ножем љуске са рибице. Био се у свој посао тако задубио да није ни опазив како се његов друг отиснуо од савског бријега према другој страни. Уједанпут пробуди га коњско копито. Дигну главу, па је стао зијати држећи непомично и нож и рибу. Врло се зачуди. Према колиби касала два оружника у црвеним зобунима, високим жутиим чизмама, црној кабаници, а образину кациге своје спустили су били, да им ниси могао разабрати лица; особито чудан пак бијаше им мач, дугачак као ражањ и дуљи. Оружници кренуше крај колибе на списачку цесту. Млађи бродар, Шимун, затакну весло мирно под стреху и хтједе у кућу. Старац му намигну једним оком, канда га питати хоће тко су ти људи.

„Хм!“ одврати Шиме макнувши раменима. „Бог си га зна какви су то сватови. Ваљда каква шпањолска ордонација. Бар по дугом ружњу бих рекао. Али су возарину платили поштено“.

„Платили!“ зачуди се старац, „чудно и пречудно! Возарину платили. Тога ти шпањолски разбојници никада не чине“.

„Жури се, Мијо, жури се!“ прихвати Шиме оштрије. „Стружи! А да!“ лупи се дланом у чело. „Пусти, Мијо, рибу. Иди у Запруђе. Ево ти динар, узми врчић пак донеси шљивовице. Хладно је данас. Грize зима до кости. Је ли, Мијо!“

„Ху! Да, да!“ стресе се Мијо врло смијешно мислећи и на зиму и више на ракију. Узео динар, узео врчић, узео шешир па попријеко шикаром у Запруђе.

„И хвала Богу!“ шапну Шиме опазивши да је старац нестао у врбињу. „Тога сам се глупана отресао као вук псета. Шта би луда глава у том послу? Брбља; не зна кад треба везати језик, кад ли му пустити узде. Знам да ће путем по ракије испити, док не падне као устријељен зец. Али Грга! Бијеса, још га нема. Чудно!“ При том наднесе Шиме руку над очи гледајући на другу обалу. Напокон сједе чистити рибу и пјевуцати кроз зубе: „Лијена ти је птица кос!“

Уједанпут озва се из даљине „Квар! квар!“, а за часак нешто ближе „Квар! квар!“

Шиме дигне пажљиво главу.

„Шта је то? Грга рече да ће опонашати препелицу, а онамо чујем гаврана. Но то није од Загреба, то је одакле. Гаврани! Ха! Ха! Ваљда слуте да ће бити стрви. Ха, ха!“

И све опет зашутити.

Ал' опет озва се глас, но овај пут „пућпурућ!“

„Аха!“ скочи Шиме, „ево ми моје препелице! Сад је хора!“

Похита к бријегу, одвеза мален чамац и удари Савом. Домало се поврати, и с њим Грга Чоколин.

„Но, а јесу ли момци на мјесту?“ запита га бријач.

„Јесу“.

„А овдје никога близу?“

„Никога, осим ево неколико гаврана у шикарју.”

„Nomen et omen*. Ти нам неће сметати. А старац Мијо?”

„За њега Вас нека не буде брига, мајсторе Грга. Томе сам памет малко поткурно и отправио га у друго село. Шљивовица попутница, путови далеки, јамо дубоке, а на пијеску се меко спава. Ха, ха! Мијо ће ракове ловити, за њега не боли Вас глава”.

„Веле!** Све је чисто! Паметна си глава, Шимуне”.

„Та да! Нисам ја сав свој вијек на том проклетом пружу крушке пекао”.

„Знам, куме Шиме, знам!” одврати лукаво бријач. „Теби је као и мени. Не морам ли шишати сваки Божји дан тикве, сто пута луђе од мене, не морам ли? Да кусаш, то је враг. Не питају те имаш ли соли у глави, већ чији си и каква ти је кеса. Биједа, биједа данашњи дан по паметну главу! Мора ти се продати и Богу и врагу, а што од тога? — Шипак.”

„Право рекосте! Шипак!” одврати зловољно Шиме. „Знам ја што је добро, што ли господски. Али то је стара пјесма. Моји ме завргоше, јер веле да сам распикућа, да сам разбојник, завргоше и бацише као какву отребину. Да ми је тко жив рекао да ће господичић Шиме једанпут пребацивати сваког тричара на лађи преко Саве, да ће зимовати и летовати под сламним кровом, захвалио бих био својој мајци, што ме је родила на свијет”.

„Умири се, Шиме!” утјеша га бријач, „не може друкчије бити. Куда 'ш? Знаш да су те хтјели вјешати, што си на јавној цести поробио и убио попа. Па да те није господар Стјепко златом избавио из тамнице, њихао би те крај пута загребачкога јесенски вјетар.”

„Знам, знам!” одврати Шиме, „али знао је Грегоријанец зашто ме је избавио. Мени били објесили, по седлу би тукли били, али не би питали за ма-

* Име и знак.

** Добро.

гарца. Но да су стали „оштро“ питати, да су ми „показали инструмента“, Бог зна, не бих ли на „гребену“ блеснуо био тко је онај прави који је попу држао задњу свијећу. То ти је сврбјело Грегоријанца. то. Но пустимо те бајке. Тако је. Али за једно Вас питам, кад сам већ у том колу. Шта ће господар Стјепко са младом дјевојком?”

„Шта?” насмија се бријач. Ала си луд, Шиме? Десет година служиш већ садањег господара, па шта ће са младом дјевојком? А чему су младе дјевојке?”

„Та ваљда не — ?” погледа у чуду Шиме бријача. „А зашто не?”

„На здравље! Истина је ријеч: вук длаку мијења, али не мијења ћуди. И још женскар. Знам га, а како не бих! Колико сам пута заједно с њим ишао у лов или на ову или на ону младу? Кашто је било и батина. Једанпут смо преметали цијелу гору да тражимо кметицу и сина јој младога дјечака — ал’ да. Одлетјеше. Празних руку морадосмо натраг. Богзна куд се то замело”.

„А да? Видиш! Младога Грегоријанца? Казуј, но!” упита извједљиво бријач.

„Шт!” скочи Шиме. „Иду. Видите! Ено од Загреба вије се по цести прашина. Кола су. Биће они, биће!”

„Уистину иду”, подигну бријач главу као лисица. „Сад позор! Реци ми брже гдје да се сакријем, да све видим, а мене нико”.

„Зађите у кућу. У кухињи иду Вам љестве на таван. Попните се под кров. Има Вам рупа на цесту, па можете гледати до миле воље.”

„Добро. А ти се владај како знаш боље. Пољкорно, понизно, да ништа не опазе.”

„Не буди Вас брига. Знам ја како ваља. Није то први пут,” насмија се Шиме. „Но сад ајте већ, глете! Кола су близу бријега”.

„Идем, идем!” дода бријач и отшуља се брзо у колибу, а Шиме сједи као без бриге пред кућу.

Уто заори и опет „квар! квар!” и подаље у грмљу озва се опет „квар! квар!”

„Бијеса! Шта је то?“ потресе се Шиме, „шта ти вражји гаврани данас гракћу око куће?“

Међуто дођоше кола на другој страни до бријега, проста сељачка кола, а на њима старац и дјевојка.

„Ој, превозниче, дај!“ завикну стари Арбанас.

Шиме се лијено дигну, лаганим се кораком спусти к броду.

„Идем, идем! Но!“ одврати старцу.

У исти час зашушти нешто у врбињу, и могло се опазити да се нешто грмљем помиче све даље и даље. Зар звијер, шта ли? Бог знаде.

На колима сјеђаше уз старца дјевојка — Дора.

Главу јој застирала шарена марама. Од лица се мало видјело. Дјевојка бијаше блиједа као снијег. Само око очију видјели се црвени трагови суза, а лијепе ове очи, иначе живе и сјајне, укочиле се биле, без сјаја, без живота пиљећи преда се. Дјевојка прекрстила руке на крилу и сједила тако мирна и нијема уз старога Павла, само кашто, као да се какву јаду досјетила, уздахну, и снова јој скочише сузе на очи. Старац Арбанас, тјерајући сам коње, мотрио је испод ока дјевојку. Жмирнуо и опет жмирнуо, брци му ишли здесна налијево, и слијева надесно. Срдио се, било му је дјевојке жао. Кола се спустише на брод. Дјевојка се препаде и ухвати за руку старца од страха.

„Но, Дорице, не буди те страх! Није ништ', није ништ'! Стрмо, ал' се не бој. Хо, зеленко! Дорице—“ настави Арбанас кад је већ брод кренуо Савом.

„Шта је, куме?“ запита у пол гласа дјевојка.

„Дорице, а шта ми плачеш? Очи су ти пуне росе, као трава по здравомарији.“

„Морам, куме. Срце ми је такво“.

„Но, но срце, сиротице, знам да су те зли људи увриједили у срце. Али ја бих дао племенштину своју да је све то лаж. Је ли да јест?“

„Бог ми је свједок да јест.“

„То сам ја одмах мислио. Та завист! Шта ћеш кад је тако! Али боље да идеш са мном. Отац ти се срди, врло срди“.

„Ох! — ни да ме је погледао кад сам одлазила!“ заплаче дјевојка горко.

„Не плачи! Пусти, пусти. Искладиће се то, ако Бог да. Ја ћу ме све доказати, а мени мора вјеровати. Арбанас никад не лаже. Па ћеш онда натраг кући, хоћеш, поштења ми! А међутим ћеш лијепо код мене бити, је ли? А боме не'ш пуре пасти, не. Дакако, тога би требало, ти, па пуре пасти! Јешћеш их, јести. То да —”

Међутим дође брод на други крај Саве. Старац истјера коње на пруђе.

„На, Доро, држи војке док нађем превознину“. Млада ухвати вођице, а старац извади кесицу да плати бродару, који се наслонио био на кола.

„Но, Шиме, шта је овуда нова?“ запита Арбанас бродара.

„Много зла, мало добра“, одврати Шиме хладнокрвно, скиљећи на Дору.

„Дао Бог да буде боље! Није љетос година, није. Магла, киша, зло! Је ли ткогод пред нама пошао, Шиме?“

„Не бих знао. Ал' да. Сад се сјећам. Фратар некакав ишао просјачити. Два крањца стаклара и неколико војника, ништа више. А шта у Загребу, куме Павле?“

„Мијеша се, мијеша. Овај овако, онај онако. Чудни људи! Не може се свакоме учинити право. На превознину, па Бог, Шиме!“ рече старац и потјера коње.

„Збогом пошли; сретан вам пут!“ одврати му бродар и зађе у кућу — под кров бријачу.

„Готови су, мајсторе Грга“, повикне грбоњи, који је позорно вребао кроз рупу.

„Добро, добро!“ одврати срдито Грга, „пусти ме на миру, сад ће текар бити што има бити.“

Бријач је прислонио био лакте на кољена те је овако скучен гледао из рупе. Дрхтао је, а очи му играле као иза облака муња.

Кола полагаано одмичала по пруђу и пијеску. Арбанас није баш особито тјерао коње, јер није било журбе, а да је и била, коњи се били привикли само једном кораку, ни брже ни полаганије, макар си их крстио

кијачом. Сад зађоше кола на цесту. Ишло се, ишло, како се већ ишло лошом цестом. Здесна и слијева била шикара и грм. Једно педесет корака даље протезала се шумица. Дођоше кола и до ње. Бријач стаде живље дисати.

„Но, хоће ли?” замрмља срдито.

У тај пар зачује се звиждук. Коњи стругнули ушима, коњи стали. И замахну старац бичем. Али као гром из ведре неба падоше из шуме на цесту два црвена коњаника.

„Евала!” скочи бријач, „Добри су, наши су. Пошто смо сад, Дорице?”

Као муња долети један коњик ка колима и затјера дугачки мач Арбанасову зеленку у ребра. Коњ клоњу. Дјевојка врисну и паде натраг на кола, а старац скочи да дигне сјекиру. Али страга долети други коњик, попаде старца за шију и баца га снажном руком на земљу.

„Дјевојку узми!” викну први коњик хрватским језиком, премда му је одијело шпањолско било.

И посегну други за дјевојком. Но гле — у тај пар скочи из шуме млад јунак на коњу.

„На ти дјевојке, хуљо,” викну љутито младић и спусти немило буздован огмичару на главу, да се без свјести свалио с коња у прах. Али уто се залети први коњик на млаца и напери му дугачки мач на прса. Пропаде младић: дугачак мач, кратак буздован.

„Дете га!” викну из заклона Грга бијесан.

Ту нешто плану из грма, пушка пуче и састави коња првога коњаника са земљом.

„Стријела Божја!” зашкрину бријач. „Шиме, Шиме, зло је, враг нам је донио младога Павла под ноге, све је пропало!”

„А да!” зачуди се хладнокрвно Шиме, окрећући своје рибице.

Из грма извуче се Милош.

Бријач проблиједи, и стаде дрхтати као шиба на води.

„Милошу,” викну Павао, видеде тко су те хуље!”

Мирно приступи харамија и одмакну кундаком гвоздену образину омамљену коњику.

„Еле, светога ми Николе! То Вам је, господару, главом Лацко Црнцић, слуга Вашег оца господина. Гле хуље! Заклонио се шпањолском парадом и гвозденом капом да може харачити по вољници. Али му је пресјело, свеца ми, јесте. Ваш га је шестопер људски пољубио, да ће му памет зујити до мрклог гроба. А тко си ти, злосине црни?” обрати се Радак другоме коњику, који се мотао под рањеним коњем, „скини кринку, да ти видим црни образ, лупежу један!”

Дршћући дигну несретник гвоздени заклон и гледаше харамију лицем, као да га је грч попао био.

„Ивиша Перван!” насмија се Радак, „ти ли, кукавице? Црн ти био и петак и светак! И ти си се дао на недјело. Но чекај, добићеш ти плаћу своју, ако и није данас субота!”

„Господару, прости” запента несретник, „шта могу ја — ја сам кукавица — морао сам — морао!”

Павао је био приступио колима. Дора срвана од тешкога страха лежаше без свијести, блиједа — рекао би, мртва. Наднесе се младић над њезино лице, и нијем је мотрио љепоту дјевојку. „Анђеле слатки”, шапну тужним лицем, „колика се незгоља оборила на те, слабашну дјевицу! Злоба и глупост уротише се против тебе, чиста душо, да будеш плијеном гријешне воље. А зашто, срце? Ради мене, ради љубави моје. Али хвала Богу, опет те избавих ода зла, сиротице моја, у које те баци худоба и клевета људска. Прости, душо, јер трпиш ради мене, прости, осветићу те, вјере ми, хоћу!”

Док је младић занесен гледао дјевојку, убијаху бријача под рибарским кровом паклене муке. Све његово сновање и ковање уништено! Дора спасена, за коју мишљаше да ће његова бити, бар наполак његова. Мозак му се вртио као од замаглице, хтио је цикнути од љутице, хтио задавити Павла, али није смио од страха.

Уједанпут зачу се бријегом савским од Гргурићева Брода топот коња. Бријач крену главом пут оне стране. Од грмља и шуме није могао ништа опазити. За шу-

мицом јездило десетак царских оклопника. Пред њима је корачао Јерко, уморан од дуга пута, од брза хода. Био је у Загребу, да понесе писмо брата Павла, којим је помоћ тражио од капетана Блажа Пернхарта. Гргурићевим Бродом преведе нијемак оклопнике преко Саве. Дошавши близу Краљеву Броду, намигну оружницима нека иду путем даље, а њега нестане у шуми. Од ужаса закуца бријачу срце кадно опази свијетле кациге коњаника, који сада изађоше на цесту. Павао, придигнувши главу, скину са себе кабаницу и покри бесвјесну сиротицу.

Пред њега стаде оклопнички вођа, брката људесина. „Ваше господство, чини ми се” проговори „јест племенити господин Павао Грегоријанец, поручник хрватске народне војске?”

„Јесам,” одврати Павао.

„Послао ме је на службу Вашој милости господин Блаж Пернхарт, капетан његове цесарске свјетлости — са десет коња. Десеташ сам Ђуро Менцингер и очекујем заповијед Вашег господства”.

„Нешта касно дођосте, али добро дођосте,” одзвати Павао. „Десеташу! Ево ја, Павао племенити Грегоријанец, поручник народне војске, затекао сам ова два злотвора како су оружаном руком и начином разбојничким на јавној цести напали на тога старца и на ту дјевојку да им учине зло на души и тијелу. Биће тих злотвора више по шуми, а ви их тражите, што боље знате, а ову двојицу, која су очито повриједили земаљске законе и кршћански мир, предајем вам да радите што ваља.”

„Разумијем Ваше господство,” одговори десеташ, затим се окрену оклопницима: „Пет момака напријед у шуму, пет момака мач у корице и с коња”, и показа им прстом Црнчића и Первана.

Бријач проблиједи као крпа, час стисну, час избуљи очи да види што ће то бити.

„Милошу!” прихвати Павао, „одријешиде мртвога коња, а с оним другим поведи дјевојку у Загреб к златару Крупићу. Сјед'те и Ви, добри старче,” дода Арбанасу, „на се вратите у град; реците Крупићу што ту видјесте. Ја ћу за Вама.”

„Хоћу, хоћу!“ одврати у страху старац, „не бих данас кући ни за зидану кућу. Ти злотвори, Бог им опрости гријехе! Но стари Крупић, тај ће — али сам си је крив — сам.“

Пет оклопника сиђе с коња. Свезаше лажишпањолце те их поведоше даље у шуму. Харамија, старац и дјевојка кренуше на колима пут Краљева Брода. За њима Павао.

„Хохо!“ повикну Шиме своме госту на тавану, „чусте ли, мајсторе Грга, и овај пут се ишло по младу, и овај пут је било батина и крвавих глава; хвала Богу, те ме није било у тој каши. Ивша и Лацко, збогом! Јадници! Бог им се смиловао души. Али још би ти гвоздени врагови могли овамо доћи. Да Вас пађе млади господин, не би Вас питао по што купујете конопљу. Има те робе и мукте. Да, да, претрпио сам и тај страх — оно ради попа. Било би ми Вас жао! Онако жив и здрав, па хуј у рај небески“.

„Шути, змијо!“ зашкрину Грга озго бијесан, али брзо стаде мољакати; „Шиме, Шиме, ако Бога знаш, сакриј ме, јер би ме ти разбојници и ту могли —“.

„Но, но, и ја сам кршћанин — кад је сила. Ево Вам димњака гдје се рибе суше. Завуците се ондје кроз рупу, ни вражји син Вас неће укебати. Мало смрада, мало дима, али шта — кад је глава на коцки!“

Лаганим се кораком завуче бријач у димњак. Дим му удари у очи, у нос. Кихну.

„Помоз' Бог, мајсторе!“ викну Шиме одоздо. „Кјавица, шта ли? Е, да! Јесен је. Но идем, сад на ће врази доћи, па треба заграбити веслом.“

„Ој бродару, ој лијенчино!“ загрми извана Милешев глас, „напоље, на брод, или да те ватром истјерам из легла, као лију из јаме!“

Бријача је срце зазебло.

„Идем, идем, јуначе!“ побрза Шиме из куће. „Али шта? Ви, куме Арбанасе, натраг и дјевојка? А шта би? Ваљда зли путови?“

„Невоља,“ одврати старац путем на брод, „лупежи, антикрсти, проболи коња, у блато ме бацили, а дјевојку да отму!“

„А, а!“ зачуди се Шиме климајући главом, „видиш грехоте! Зли су сада људи, зли, очувај нас небески двор зла. Па како онда?“

„Поштено смо их, поштено!“ насмија се старац, и био би даље брбљао, да није долетио на брод Павла. Шиме се скучи, заграби веслом и пребаци дружбу на други крај.

Чоколину одлану; знао је да је Радак одмакао. Изађе из димњака и стресе са себе чађу.

„А тко, тко је вражји фини моју нит махом пререао, тко је одао тајну? Ох, да га имам!“ застаје бријач стиснувши шаке, „нокте бих му закопао у гркљан!“

У тај се пар зачу штропот. Бријач се стресе. Повири на рупу. Крај колибе пролетјеше оклопници, за њима се витлао прах.

„Хвала Богу!“ уздахну Чоколин, „сад сам сигуран.“ И сиђе с тавана. Надође и Шиме.

„Еле, еле! Црни сте, мајсторе, као да сте се с антикрстом пољубили. Било је тијесно. А шта се господин Павле мијеша у 'те послове?“

„Лудове!“ одреза бријач, „господичић се забленуо у дјевојку.“

„А тако? Дакле отац и син? На здравље.“

„Сад треба да одем,“ заврши бријач зловољно. „К врагу! Празнорук. Лијепа дочека од господара Стјепка! Данас смо промашили. Ал' нека, нека! Биће друге згоде. А ти шути за мене. Збогом!“

„Као мрав! Збогом!“ одздрави бродар, „чо нећете ли преко брода?“

„Нећу. Пустите ме на миру.“

Чоколин пође од куће. Стаде. Нешто је размишљао. Напокон крену лаганим кораком, поникнутом главом према сисачкој цести. Наиђе на мртва коња.

„Ту је било,“ замрмља, „ту ми је уграбише из панца. Ево и Црнчићеве кациге,“ настави дигнувши шпањолску кацигу. „Стријела Божја!“ викну љутит и лупи кацигом о тле. Хтједе натраг к броду. Нешта му није дало. Зађе натраг у шуму, плах и извједљив. Ту је пасео коњ. Перванов коњ. А даље гле — Чоколин стаде дрхта-

ти — ено даље о једном дрвету висјела су два црвена оружника. Бријач стави руку пред очи. Све тихо и мирно. Уједанпут заори грохотан смијех. Бријачу се јежила кожа, пригледа на пол ока. Под дрветом, под објешенима, лежао је омамљен од ватрене капљице старац Мијо, па хрче као из сна.

Чоколин нагну бјежати. Капа му паде с главе, ледени му зној удари на чело. Све се дубље и дубље завуће у шуму. Али као да га паклени дуси гоне, орила се за њим гавранова пјесма: „квар! квар” Бјежи бријач без даха, бјежи без обзира. Удари челом о пањ, потече му крв, али мари он! Бјежи, јер за њим гракће гавран: „квар! квар!” Дохвати се врбиња. Хвала Богу, близу је Сава. Још десет корака и ето ти воде! Ето је! Ал’ гдје је брод? Далеко, ено на бријегу види се рибарска колиба. Куда? Уз бријег!

„На! изјешала, Грго, на вјешала!” загрми му за леђима из шикаре непознат глас. Крв удари бријачу у главу, он раскрыли руке и помамљен баца се — у Саву.

Иза грма провири човјек — Јерко.

„Пливај, пливај, бритвићу,” насмија се младић, сретан ти пут!”

Након што му је Павао Грегоријанец опет спасао кћерку, Петар Крупић је схватио да је био пренагао према Дори, и увјерио се да она није ништа згријешила. Али је Стјепко Грегоријанец био то бјеснији на сина, који му је покварио основу. У срџби готово га је убио из пушке. Кад је уто његова болесна жена дохрлила у помоћ сину, он ју је тако продрмао да је пала мртва. Без мајке, уз оца који га је мрзео, пошло је Павео из родне куће, с намахом да се у њу више никад не врати.

Стјепко Грегоријанец остао је и без жене и без сина, сам (јер му други син Никола, ожењен, не живи с њим), и зато је још жешће прионуо уз странку која се борила против све јачег утјецаја њемачких генерала у Хрватској. Вјештом тактиком та је странка успјела да су Хрвати добили опет бана с пуном влашћу, а Стјепко Грегоријанец постане подбаном. Међутим је он сновао само о томе да се освети Загрепчанима, окривљујући их сад и зато, да су га раставили од сина. На дан саме банеке

инсталације провали он у Загреб, рани старога Крупића, а хтједе да убије помоћу својих војника и Дору, али би ипак превадан. На сваки је начин гледао да нашкоди Загрепчанима, готову кад из нови бан, Унгнад, није узимао у запегиту. — У мржњи против Загрепчана придружила се Стјенку Грегоријанцу и Клара Грубарова. Одбијена од Павла, она је сад само сновала освету, а хтјела да уништи Дору. Њезин је град Самобор узео нови бан Унгнад, који га је и прије својатао, и она би остала без нечега — али јој је пошло за руком да својом љепотом толико сплете неспретног Угнада у своје мреже, да ју је он узео за жену, и она је радила са Загрепчанима што је хтјела. Не правду за неправдом, насиље за насиљем доживљаваху грађани загребачки — и никаква тужба није помогла.

Међутим је Павао био у војсци, увијек у друштву с вјерним ускоком Милошем Радаком — човјеком коме је неки Турчин убио жену и отео дијете, и који сад живи једино зато да нађе загорника своје среће. Павао је, вративши се из војске, напустио да се вјенча с Дором, само је још требао да уреди свој дворцац Мокрице. Грга Чоколин — који је у то био ишчекао из Загреба —, постао је био савјетником Кларе Грубарове, и доносио јој вијести о Павлу и Дори, разбуђујући у њој љубомору. За вријеме док је Унгнадова војска боравила у Загребу, засноваше Клара и Чоколин сплетку, да неки пуковник провали у Крупићеву кућу и осрамоти Дору. Али вјерни Јерко назио је на све, и потхват није успио. Међутим је банова војска харала по Загребу, све је било узнемирено, и Јерко, слутећи зло, пошаље Радака у Мокрице по Павла.

Док су бијесни војници харали по племенитом варошу, стајаше Јерко крај Драшковићева врта напрама кући Крупићевој. Блијед и забринут гледаше час према Каменим вратима, час на Крупићеву кућу, час према Маркову тргу, одакле се бијесно урликање чуло. Боже! Још нема Павла, Крупић оде са четом по заповиједи. Дора сама у кући, проклетник Чоколин у Загребу, а бијесни — војници. Ој, да је бар стари златар остао код куће, али се није дао зауставити од дјевојке, та ваљало је бранити град. Боже! Боже! Само да не буде зла! Сад је чуо од стражара што су пролазили да ће се затворити градска врата. Павао неће мо-

ћи у град. Бански пјешаци, шпањолски драгуни бјегали крај њега у доњи град, тјерани од оружаних грађана. Боже! колико метежа! Не би ли дјевојци зло бити могло? Сам ће у кућу да је чува. Али у тај час долетјеше два коњаника према њему. Једноме је заклањао заклон од кациге лице. Јерко задрхта, стави се пред Крупићева врата и дигну батину. Али тајни коњаник намигну своје другу, а овај замахну, ошину Јерка. и вриснувши паде јадни младић, крвав, без свијести, о тле.

„Иди,” рече коњик под заклоном своје другу, „не треба ми те, ти си војник. Спаси се. Ево ти и мога коња.” Незнаник скочи с коња и побрза у златарову кућу.

Дора бијаше сама. Блиједа од страха молила је Бога за свога оца, да га мине смртна погибао. Кад опази странца, скочи као уплашена срна.

„Свети Боже!” завапи младица.

„Ој мируј, дјевојко!” прихвати дошљак муклим гласом, „мируј, ако Бога знадеш. Сиромас сам војник. Твоји нас потукоше аметом, а мене западе љута рана. Не одај ме. Убили би ме твоји. Сустао сам, не могу даље! Рана ме пече, грло ми гори. Дај ми воде!”

„Нећу те одати,” одврати озбиљно дјевојка, „јер не желим никоме смрти, па макар сте нам и непријатељи, Бог вели да и непријатељу добро чинити треба. Ал’ зашто не дижеш заклона?”

„Хоћу, хоћу!” одврати војник, „али дај ми воде!”

„На, ево ти је!” понуди му Дорица врчић воде. „Била ти у здравље!”

Коњаник ухвати врчић објема рукама.

„Гледај, дјевојко! Не иде ли ткогод према кући?”

Дора пође к прозору да погледа, али у тај час насунезнаник прашак у воду.

„Нема никога близу!” рече дјевојка.

„Немаш ли вина, дјевојко?”

„Имам, али зло је за ране.”

„Вода ти не ваља, мутна је, млака. Кушај сама!”

„Да не ваља? Зачудо! Мало прије је донијех.”

„Ну, кушај сама!”

„Де, да видим!”

Дора ухвати врч, примакну га устима и посркну.

„Право велиш, горка је. Чудно!”

„Молим, донеси ми капљицу вина.”

„Хоћу. Почекај ту. Сад ћу се вратити.” Дјевојка оде, а незнаник испаде из куће, завуче се у врт, и за час превали зид куће благајника Коњскога.

Закратко ево златаровице натраг, понијела и врч вина. Кућа празна. Шта је то? Куд ли се дјео незнани гост? Је ли то сан? Није. Ево на земљи лежи везена кесица са грбом. Ваљада ју је коњик изгубио.

Од страха се прекрсти Дора. Да није опсјена нечастивога? Ослободи нас, Боже! Неки је немир ухвати. Стала ходати по соби Руке јој се створиле ледом, а глава горјела као жежено гвожђе.

„Боже мој! Шта је то?” ухвати се дјевојка за чело.

Пред очима јој сијевало, на прса као да се свалила гора, а грло као да је стезала змија. Дјевојка стала тетурати, главичати, хватати рукама за зраком.

„Оче! Павле! Зрака!” врисну, падну, дахну и издахну.

„Доро! Доро моја!” завани извана гласно грло, и у кућу паде усопљен, замрљач капетан Павао. „Ево ме, зла..... Исусе Крсте!” викну, као да му се нож заринуо у срце, „је ли то паклена варка? Доро! Дорице!” ухвати мртву дјевојку за руку, „мртва, мртва! Ох, проклет ја!”

И као махнит паде младић крај дјевојке.

По грбу на кеси што ју је непознати човјек оставио у Крунићевој кући, видно је Павао да је Дорина смрт дјело Кларино. И опет је страствена злочинка хтјела да му се наметне, али је он одбаци, не хотећи ни да је казни, препуштајући је њезиној савјести.

Био је Божић. Красна ноћ. Небо ведро, осуто златним звијездама. Зима љута, а по гори загребачкој, по долилинама снијег до паса. На сухим гранама блистало је ињс попут алама, а мјесечина титрала снијегом, као да је земља посута бисером. Тихо је било, мирно је било по гори, нити је вјетар тресао гране, ниги је горски по-

ток грмио дубоким јарком, почивао је вјетар худи, а горска вода дријемала под крутим ледом. Био је Божић, свети дан. Из гомиле снијега провиривале црне сеоске кућице, а из кућица трептјела у зимску ноћ весела луч. Свијет се веселио спомену краља небескога, који но у Бетлехему угледа свијет. Благ и се мир спуштао на душу човјечју, и у сав глас кликтало грло: „Народи се краљ небески!” Али једна душа у гори не осјећа мира небескога, у тој души није пламтио божићни кријес, у њој је пламтио паклени пламен; та душа није дозивала Бога, већ ђавла. Помаман је летио гором и долем човуљак, сатрт, одрпан, измучен. До кољена грезао у снијегу, до појаса пропадао, лице му горјело од зиме, с руку му текла крв, човјек је једва дисао. Као рањен вук летио је узбрдо хватајући се за бодљиво грање, као јеж савио се и спустио низбрдо, не марећи кад је лупио главом о пањ, сакривен под снијегом, или о камен. Бјежећи бјеше изгубио плашт, изгубио и капу, али бјежао је без обзира, као да га зли дуси тјерају змијским бичем. Тај је човјек летио од Загреба даље — даље у гору, — видјело се да хоће да превали гору. Сад је дошао у продол до камена под стрмом пећином. Сједе на камен. Уздахну два три пута, као да жели уловити дах, којега му је путем нестало било. Скину с врата шарену мараму и омота главу, хукну два три пута у озебле руке, извади из њедара стакленицу, нагну, гуцну малко и уздахну. Било му је лакше, гријало га. Огледну се наоколо, бијаше у заклону, мјесечина га не могаše одати. И опет нагну пити! А! То је добро! Проклета зима! Како то цичи! Све му земља пуца под ногама. Та жива би се крв следила. Само да је превалио гору — лако онда. Али чуј! чуј! Уплаши се човјек. На врху што га је превалио био крши се грање, пуца снијег. То су они. Да! Јесу. Бјеж', јаднице, бјеж'! Задрхта човуљак! Нагну главу да слуша. Да, да, то су они! Бјеж'! И као змија кад се је дотакнеш, бади се човуљак увис, закрону за пећину, и удари у гору. Ох, да је љето, красно љето, како би било лако одмицати; али зима је, снијег је! Проклети снијег! Као змија вуче се за тобом у снијегу траг, а стопу ти издаје у сни-

јегу то проклето око ведрога нџба — тај злокобни мјесец. Да је бар буре, мећаве, облака; али небо чисто као стакло. Проклетство! Поодмакао човуљак у гору. Замало се појавише код камена под пећином два човјека. Један горостас са диљком, под високим клобуком. На разгаљеним прсима хватало му се иче, а брци бијаху му бијели од леда, али око му је горјело као пастирски огањ сред тамне шуме. Тај човјек бијаше стари харамија Милош Радак. Други човјек бијаше млађи, огрнут гуњем, покривен кучмом. И његово је око пламтјело, и његове се груди надимале. Тај младић бијаше Јерко.

„Довле му допире траг,” прихвати Јерко нагнуа се малко.

„Треба тражити даље!” одврати Радак.

„А да!”

„Ајдемо!”

„Да малко починемо!”

„Ни за цареву круну”.

„Није могао далеко поодмакнути. Часак.”

„Ни часка. Ја нећу прије сјести, ни лећи, ни јести и пити док му је жива на раменима глава.”

„Сустао сам.”

„А ти остај. Али памти, има ту много курјака. Јерко.”

„Не бојим се.”

„Па тражимо даље!”

„Гле, крај камена у снијегу свјеже крви, гле и боце! — Празна је!”

„Збиља свјежа крв. Рањен је. Не може бити десет часака одавле.

„Види! За пећину је заокренуо! Видиш ли његове стопе, једва утиснуте? Још је мекан снијег!”

„А иде узбрдо!”

„Ајде!”

Харамија и Јерко зађоше за пећину. Снијег је скрипио, грање се кршило, нога клизала по леду, али они напријед, — напријед по стопи. И дођу на бријег. Сјајан је лебдио мјесец над гором — пред њима пустиња од снијега.

„Гле!“ викну Радак. „Гледај овамо на врх другог вршка. Баш нам служи мјесечина. Видиш, ено се нешто црно помиче уз брдо. То је човјек.“

„Јест. Видим сад. Човјек је.“

„По врашки лети хуља.“

„Као да га нечастиви гони.“

„Баш тако.“

„Пут под ноге, Јерко!“

„Стани, старче! Сад је добро, сад је наш. С оног врха може се у јарак, али даље се не може. На другој страни стрма је стијена. Хуља мора јарком, или напријед или натраг. А бријег се може обићи. Ти иди низбрдо, па закрени на сјевер у јарак, ја ћу с југа, па ено миша међу два мачка. Дај ми малу пушку, Милошу!“

„Ево ти је! Светога ми Николе, ваља ти памет, млаче. Добро си смислио. Ја низбрдо десно, а ти лијево. Збогом, и добра срећа!“

„Ал' жив да нам дође у шаке, старче!“

„Жив или мртав, како је Божја воља,“ одврати харамџија и удари надесно низбрдо, док је младић кренуо налијево.

Човуљак дође сретно у други јарак. Хвала Богу! Далеко су бјешњаци за њим, неће га достићи. До врага! Ето пред њим скочила висока стрма пећина. Не може даље. Ваља брдо обићи, ваља на сјевер даље јарком. Напријед — напријед! Руке му пуцају, крв пробија кожу. Напријед! Коса му се створила ледом. Напријед! Нога му пропада све дубље. Напријед! Напријед! Не мирују паклени дуси. Сад се завија међу гором јарак. Пред бјегунцем пуче мала чистина. Мјесец свијетли попут дана. Сред чистине опази човуљак горостаса гдје журно брза према јарку Човуљак стаде дрхтати не од зиме, од ужаса. „То је он!“ шапну полумртав. Натраг! Натраг! Ал' и горостас опази бјегунца. И лети, лети! Чујеш како шкрипи снијег све јаче и јаче, све ближе и ближе! Натраг! Натраг у јарак! И спаде му с главе марама. Лице му је проблиједило као снијег. Само на челу бразготина црвени се као жив

угљен. Горостас заостаје. Човуљак кренуо главом. Уздахну. Хвала Богу! Нога се харамији оклизнула. Пао је, пропао у снијег. Спасен си. Натраг, натраг! Сад иде јарак више у гору. Ту је густа шума. Хвала Богу! Али шта је то? Је ли паклена утвора? Шта ли? На ушћу јарка стоји човјек, огрнут гуњем, у руци му мала пушка. Да, да, пушка! Мјесец не лаже. Тко је то, тко? Та збиља! То је нијемак Јерко! Та кукавица. Напријед!

„Ха! Ха! Ха!“ заори Јерков грџхотан смијех пустим продолом, „изроде паклени ево те у мојим шакама!“

„Та је ли сам враг“ — зарипа човуљак, и срце као као да су му ухватили гвоздени нокти. Бјеж’! Бјеж’! Несретнице! Куда? Овдје Јерко, ондје харамија, овдје смрт, ондје пропаст! Куда? Као лија баци се човјек у грм. Ту је гранат храст. Брзо се попни уз храст, још су ти врази доста далеко. Попе се на храст и легну на грану. Ту је лежао нијем — једва је дисао.

У јарку се сретоше Јерко и Радак.

„Гдје је?“ запита Радак.

„Та на твоју је страну бјежао од мене!“

„Ма није, на твоју је, човјече Божи!“ одврати харамија. „Летио је преда мнош. Да не падох, био бих га ухватио.“

„Није, велим ти.“

„Та јест, звезде ми!“

„Но ваљда га није живи ђаво пренио преко ове пећине. Стрма је, глатка је, као да си је сјекиром одрезао.“

„Можда онуда!“ крену харамија главом на другу страну јарка, гдје је високо дрвеће стајало. Мјесец се дизао лагано, и свијетло му падало на храшће крај пута.

„Ха! Сотона паклена!“ рикну харамија, опазивши блиједо човјечје лице на храсту, „ти си то, ти? Зар те је земља избацила, да си твојом крви охладим горке ране! Јерко! Јерко! Гле онамо, видиш ли, видиш? Ево ти нашега плијена! А знаш ли тко је та неман, тко је та звијер?“

„Тко?“

„То је онај проклетник који ми уби жену, који ми оте сина, који ми погази живот и срећу!”

„Грга Чоколин — потурица, онај видар?” запита Јерко.

„Да, он! Пусти ме, пусти ме да га ухватим, да му комад по комад тргнем од тијела, да му извадим срце.”

„Не каљај си руку гадном овом крвљу. Убиј га.”

„А гдје ми је син, сотоно!” рукну кроз плач харамија, „гдје ми је једини син? Говори, враже?”

„Не знам,” озва се глас са храста, „продадох га као роба у Цариграду!”

„Исусе Христе!” клону стари војник, али скоро се опет дигну. „Чуј, наказо, чуј ме добро! Убио си ми жену, отео сина, сажегао кућу. И кад сам стајао до своје мртве Маре, кад сам гледао како јој из срца румена пробија крвца, заклех се Богу овако: „Кунем се на ову мртву жену, тако ми прави Бог помози и моја вјера хришћанска и вас двор небески, да нећу мировати и почивати, да нећу окусити што ми грлу годи и тијелу прија, док не осветим жену, док буде убојници њеноме жива на раменима глава, тако ми се не сатрло сјеме од срца, од блага и круха којим се човјек храни, и не овршим ли што сам се заклео, немао у куму кума, у пријатељу пријатеља, и што год се мучио, залуду се мучио, него ми се све рђом створило, и водили ме бијесна од манастира до манастира, и не могли ми лијека наћи, и на концу лајао као пашче, треснула ме небеска виси-на, и прождрла ме паклена дубљина, гдјено ће врази мучити душу моју довијека. Амин”. — Чујеш ли, злотворе, тако се заклех. Од онога дана обијао сам свијет тражећи тога ђавола, и тражећи га посиједих. Немах душе до свога господара, а тај господар љубко је дјевојку, а ту дјевојку убио си ти. И опет се заклех да ћу га осветити. Ето среће! Нађох те, отрове свјетски, нађох све што сам тражио, сад ми је добро — сад —”

Човјек на храсту стаде се силно трести, лице као да му је осуто било непелом, модре му уснице дрхтале. Очајно стисну грану, притисну глазу о дрво и скутри се као дивљи мачак.

— „Сад —“ викну харамија, — „сад је хора!“ Пушка пуче, гране кврцнуше, човјек на храсту рукну, пропе се и као камен паде у снијег. Зрно му пробило лубању.

„Ајдемо!“ шапну харамија, одрубивши бријачу главу, „сада ми је доста живота. Осветио сам Мару и свог господара.“

„Ајдемо, Милошу! Бог се смилуј гријешној души,“ дода с ужасом Јерко, и оба пођоше пут Загреба.

Био је Божић. Ноћном је тишином звонило шестинско звоно и звало вјерне на полноћку. И заграмјеле оргуље и запјевао народ: „Народи нам се краљ небески!“

А даље — у горскоме јарку урликало јато гладних вукова око трупине мртвога бријача.

Тужбе Загречана против Грегоријанца напokon је краљ услишао. Стјепко се морао одрећи подбизке части. А и због претјашње парнице морао се нагодити са Загречанима. Сам, ојађен на живот, проводио је дане у Медведграду, кадно му потрес поруши и град, и Стјепко је морао да се пресели у Шестине.

Било је по подне прамлањетнога дана год. 1592. Гора бијаше мирна, зрак чист, шума свијетла и зелена, а по шуми много шарена цвијећа. Горском стазом чуло се танко звонче. Из густине изиђу сељачи носећи свијетилку и звонећи звонцем, а за њим се појави бијели реметски* фратар, држећи светоотајство у узетој кесици. Тај је фратар ишао к Стјепку Грегоријанцу да га тијелом Божјим окријепи на задњи пут. Поникнуте главе је корачао, младо му лице ниси могао разабрати под капуцом, а да си могао, био би видио да му је лице мрко, очи сузне. Редовник дође до вањских врата напо разваљенога Медведграда.

„Гдје је господар?“ запита вратара.

„Пред самим двором, оче Јеролиме“ одврати вратар, прекрстивши се пред светоотајством. „Под зимзеленом сједи. Зло му је, зло, али он је хтио тако. Морадосмо га довести из Шестина.“

* Ремете, село крај Загреба.

Редовник пође према двору. Срце му куцаше силно. Подигну очи, стаде, задрхта.

Под зимзеленом сјеђаше господар Стјепко. Коса му бијаше бијела, лице блиједо, очи му мутне. Главу бјеше сагнуо натраг, прислонио на дрво. Гледао је, гледао у даљину. Пред њим клечаху Нико и жена му Анка, пред њим клечаше и снажан коњички часник — Павао Грегоријанец.

„Аве, соена Domini!“¹⁾ поздрави старац, нагнувши главу. „Ево, дјецо, хора је! Пођи ваља! Хвала, свети оче! Тешко ли Вас очекивах! Ој, дођи брзо, да се искајем пред тобом.“

Свећеник приступи поникнуте главе ближе. Дјеца пођоше на страну у двор. Свећеник се сагну на старчеву главу, а овај шапташе слузи Божјему своје гријехе. Да је у старца било више живота, био би осјетио како вреле сузе из ока редовникова падају на његово чело.

— „Али један гријех, оче духовни!“ заврши Стјепко дршћући, „лежи на души мојој као тврд камен; бојим се да му нема опроштаја. Љубио сам дјевојку, сељанку, а она је имала сина. А ја запустих сељанку и дијете, ја хтједох дијете убити, али га нестаде по милости Божјој. Можда је то пропало, можда живе у биједи, можда ме проклиње —“

„Не проклиње!“ завапи редовник и одгрну капу с главе, паднувши на кољена, „не проклиње, оче. Тај изгубљени син носи ти задњи благослов Божји, тај син, твој Јерко — оче, сам ја — ја!“

Старац се стресе.

„Ти — ти“ рече у чуду ухвативши рукама Јеркову главу, „да, да! Ти не лажеш! Лице те одаје да си Грегоријанец! Да, да, мој! Мој син!“ загрли старац сина. „Ој хвала ти, вјечни Боже! Но, синко, сврши. Смрт не чека.“

Редовник изврши свети обред, а дјеца се повратише к старцу.

¹⁾ Да си здраво, храбро Господинова!

„Дјецо,” рече слабим гласом, „поћи ми је. Бијак поносит, охол. Вјечна ме рука сломила. Али сада сам чист. Разгријешо ме мој изгубљени син — овај ваш брат.”

„Јерко!” кликну Павао.

„Пусти, Павле, пусти, настави старац, вријеме лети, иде смрт. Послије га грли, послјије! Синци, видим: старо нам кољено гине. Хтједох га разгранати, прославити, али Бог осуди иначе. Ти, Нико, немаш мушкога порода. Ти, Павле, нећеш никад имати сина, јер то ти, како ми рече, света заклетва брани, а Јерко је Божји. Не носим никакве наде у гроб, над мојом раком увенуће ми стабло. Буди Божја воља. А теби хвала, да си опет дошао. Било ми је тешко за те. Но не криви ме преко мјере. Ја нисам крив Дориној смрти, то Бог зна. Клара је — Бог јој се смиљуј!”

„И смиловао се; од махнитости погину!” — примијети Павао.

„Но одужи се у моје име старцу Крупићу. Чувај га, помози га, па нек ми опрости. Збогом. Нико и Анко, љубите се! Збогом, Павле, буди кршћанин и јунак! Збогом, мој Јерко, ој, моли се за ме Бзгу! А и ти збогом, градино стара!” окрену се Стјепко према Медведграду, „ти колијевко многих племена. Ево, једнаку дијелимо срећу. Поносито си се успела ти, успео ја. Теби је пукло камено срце, пуца и мени, прах ти, прах ја. Ево ноћнога вјетрића. Збогом, дјецо — Марто — —” и без душе клону господар медведградски.

Још једном вирну сунце иза Окићке Горе, и видје три брата гдје се пред мртвим оцем грле.

Што старац рече, то и будне. Павао паде крај вјернога свога Милоша године 1604 као коњанички пуковник против Турака. Нико премину без мушкога плода године 1610, и нестало имена Грегоријанчева са свијета.

*

Дивна си, бујна си, зелен-горо роднога ми краја, ти први видиче мога дјетињства. И дигнем ли очи према теби, кад вечерње сунце поиграва врхом и долом, кад своје злато просипље твојим зеленилом, у мојој се души буде слике из лавнине: врли јунаци, узносите го-

спође, љути силници, биједни кметови, а стари Медвед-град, пламтећи живим руменилом, као да је опет ожи-вио! Али није! Руши се стара градина, руши; но даље, доље под градом, успиње се сјајан, снажан као мла-ђахан јунак — наш Загреб град.

V

ИЗ РОМАНА

»СЕЉАЧКА БУНА«

Имања Сусједград и Стубица припадаху у 16 в. обитељима Хенинг и Батор, те се без међусобног споразума није ништа од њих смјело продати. Међутим је Андрија Батор, краљевски судица, који је становао у Угарској, тајно продао своју половину Ферку Таху, а пријеваром му је пошло за руком да је Уршула Хенингова, сувласница тих имања, остала без једнога и без другога града. И Сусједград и Стубицу заузео је Тахи, а Уршула, мајка више кћери, остаде без чега. Узалуд се она притужила бану Петру Ердеду ради очите неправде; како је овај био у рођачким везама с Тахом, упутио је Хенинговицу на редован суд. У оно доба значило је то само завући стаџар, јер је Тахи, ради својих ратничких заслуга, имао поскул бзза. — Тахи стаде на својим новим имањима веома округло поступати са сељацима. Узимао је од сељака много више него је по закону смно, а нарочито је прогонио оне који су пристајали уз старе господаре. — Међу стубичким кметовима нарочито је угледан Матија Губец, разборит и миран сељак. И њега су, као и остале, узбунила Тахова насиља. Спремајући се опет на Турке, Тахи је купио војску, и загрозио се да ће узети са собом и Гунчева нећака Ђуру Могарћа, слободњака, који није по закону требало да иде у војску, и који се управо спремао да се вјенча с Јаном, лијепог кћерком слијепог Јурка. Губец пође к Таху да се заузме за Ђуру. Али се том приликом још више замјери своме господару, јер је с њиме говорио одрешито и слободно. А Ђуру Могарћа ухватише Тахови људи и поведоше са собом.

Кад је Тахи отишао с војском на Турке, Стјенко Грегоријанец, зет Уршуле Хенингове, побуну стубичке и сусједградске сељаке, те они заузеше Сусједград и Стубицу, и отјераше одакле Тахову жену, а Уршула Хенингова запосједне изнова оба два имања. Сад је бан Петар Ердеди навалио с војском на њу, али буде срамотно одбијен. У вријеме док је владао мир, вјернула се најмлађа кћи Уршуле Хенингове, Софија, с обичним пле-

мићем Томом Милићем. — Међутим је Тахи успио да увјери краља како је право на његовој страни, а и већи дио хрватског племства (једни из увјерених, други подмићени) стао је уза њ, те је он изнова запосјео Сусједград и Стубицу. Сад је тек право стао да мучи сељаке, а и све оне који су их бранили. Бадава су биле све тужбе сељака, бадава све истраге. Тахи је имао толико веза, да је могао радити што је хтио. Видећи да се спор затеже, Уршула Хенингова пристане на нагодбу с Тахом, а у знак помирења требао је Тахов син Гавро да ожени њезину кћерку Софију. Да се ријешн обавезе према Томи Милићу, кога је Софија веома љубила, изнуди Уршула од њега на вјешт начин заклетву, да ће поћи ослободити из ропства Ђуру Могалића, јер је Софија вољела Јану... Међутим су злочинства Таха и његових људи била све многобројнија. Изневјеривши се својој законитој жени, Тахи допушта да његова милосница, жена кастелана Лолића, ради што јој падне на памет.

— На лијепу коњићу јездио је мршав старац у црно одјевен. Бијаше то жупник Антун Кнежић из Пушће, који је управо у Загреб ишао по свето уље. Старац дизаше безбрижно главу, гледајући у тај лијепи свијет, а дуге ноге висијаху му готово до земље. Уједанпут створи се пред њим трбоња Лолић, а подаље стајаху господин Тахи и кастеланова жена.

„Bonum mane, reverende Domine“¹⁾ напашља се Лолић, ухвативши коња за узду, „камо сте ударили?”

„Хваљен Исус!” одврати свећеник плахо, „идем у Загреб по свето уље. Та знате, сутра је Велики Четвртак.”

„Па шта ће Вам коњ?” нашали се кастелан; ваљда знате, да су апоштоли пјешице по свијету, а и сам Божји син јездио је на магарцу. Јесте ли Ви бољи?”

„Слаб сам и стар”, — одврати жупник дршћући.

„А шта? Трапите се! Трапите се! Чему попу коњ? Доље, reverende amice!”²⁾

¹⁾ Добро јутро, поштовани господине!

²⁾ Поштовани пријатељу.

Свећеник протрну и ухвати се коњу за врат, али брже прискочи Лолић и гурну старца у ребра, да се главурдајући сруши на земљу.

„Овамо, жено! Ево ти коњића!” насмија се кастелан грохотом. Жена дотрчи, поклопи коња попут мушкарца и потјера га по цјелини крај цесте. Бијесно је скакутао коњић, бијесно га је ногама стискала жена, и, превијајући се од смијеха, викала: „Хоп, коњићу, хоп! К врагу оде поп!” А старац жупник, дигнувши се, стајаше склопљених руку и гледаше сузним очима бијесну жену.

„Молим, дајте ми коња,” мољаше жупник, „не мучите јадну животињу.”

„А ја, попе!” рече Лолићка, уставивши се пред старцем, „то ми се парипче мили, то је моје. Хоп, коњићу, хоп! К врагу оде поп! Бруси, старче, пете!”

„Али гдје Вам је душа?” запита старац, „јесте ли разбојници, да ми на цести отимљете што је моје? Не бојите ли се Бога?”

„Зашто?” насмија се показавши зубе жена; „гдје стоји у светом писму да ти мораш имати коња? Рекох ли право, милостиви господине,” окрену се к Таху, који се међутим приближио био те жупника гледао поругљивим оком.

„Право, право! Мажи своје папке светим уљем, па ћеш добити крила!” одврну Тахи.

„Но знате ли шта, жупниче?” нашали се Лолићка, „мени не треба коња, има их на Сусједу доста. Али ми новаца треба за ускрсне колаче. Колико ми дате за мога коња?”

„Ја да купим свога коња?” извали Кнежић очи.

„Е, није друге”, проговори Тахи, „жена има своју главу, вади кесу! Знам да је пуна.”

Дрхтавом руком посегну старац у њедра те изнесе свилену кесицу са пет талира, и пруживши је махнитој жени, рече:

„На, узми, Белијалова кћери! То ти је све моје сиромаштво што сам за Ускрс приштедио био.”

„Мршава кеса, као што и ти“, наруга се Лолићка, скочивши с коња. — „Нек те вода носи! Да није олово? Јесу ли праве шкуде? Цин! Цин! Цин! Јесу. Е, па за колаче биће доста!“

Снуђен зајаше старац коња и потисну према Загребу, а Тахи, кастелан и његова жена викаху за њим кроз грохотан смијех:

„Хоп, хоп, хоп! Празан оде поп!“

Али уто приступи господару Петар Бошњак и рече:

„Милостиви господару! Стубичани се роте, неће да предаду кључа својих клијети“.

„Да видимо,“ дигну Ферко главу, „хоће ли ме псине слушати! Петре, ми ћемо Ускрс славити на Стубици!“

Освануо Ускрс, слава помирне жртве ускрс сина Божјега, ускрса цијеле природе. По бреговима разлијеже се јасни глас звона горњостубичке цркве, која стоји на тргу сред мјеста под тврдим стубичким градом. Међу младим зеленилом бијели се рухо хрватскога пука, жари се црвена марама и рујни корал. Старо и младо, мушко и женско хрли у цркву, из које се озивљу весели усклици.

Јесу ли весели? Ох, те грмовне оргуље не разлијегају се као небеска гласба, већ као страшна олуја, и мједено звонце не пјеза као анђелски глас, већ као да на умираће звони. Кад мине служба Божја, тако заповједи господин Тахи, нека се скупе сзи господари кућа и нека предаду кључеве својих винских клијети. Сусјед и Ђрдовац је оплијећен, сад је ред на Стубици. Стубичанин је тврд, осови главу и вели: Не дам! И Тахи је тврд, сједи на свом граду, осови главу, вели: Мораш! — Сила се народа скупил, мушкарац мрко гледа преда се, а жена моли, уздише, плаче. У куту клечи уз старицу мајку и Матија Губец. Лагано се расплину задњи „Аделуја!“ — поп благослови пук, оргуље занијемаше. Сврши се служба Божја, али народ

оста клечећи, ни да се макне из цркве. Пред црквом сједи на коњу Тахи и, нестрпљиво чекајући, чупка браду. Немирно пребацује коњ ноге, немирно игра Таху срце. На тргу се разреди чета штајерских мушкетира из Штетнберга, шибе пушака им клију.

„Ну, хоће ли крај бити поповској литанији?” издере се Тахи, а Петар му Бошњак рече да народ не иде из цркве.

„Па добро, мушкетири, напријед! Истјерајте псине, из те свете шкоље!” Мушкетири навале на црквена врата. Тешки кораци оружника одјекиваху црквом, нарицање и јаук озиваху се високим црквеним сводом.

„Боже, помози! Исусе, спаси нас!” вапијаху жене и дјеца, а мушкарци шкрипаху зубима. Блијед стајаше пред олтаром поп, дижући склопљене руке к небу. Жамор заори, кундаком, шаком, псовком и клетвом тјерају мушкетири мушки народ напоље — народ неоружан, као стоку, из Божјега храма; за мушкарцима тискају се плачући, вапећи, блиједе, престрављене жене, а жуњик се баца пред олтар Божји, сузе му теку на хладни камен. Пред црквеним вратима прекрстише стражари копље, на тргу стоји цијела чета војника, а пред њима се мијеша здвојни, престрављени народ. Високо подигну барун штетнбершки главу и викну:

„Еј, кује! Знате ли заповијед? Да сте ми предали кључе! Ти, Лолићу, пиши чији је који!”

Тада ступи пред Таха висок, бјелоглав старац, широка лица, живих очију — старјешина Мијо из Голубовца, и рече мирно, положавши руку на срце:

„Краљу дајемо што је краљево, господину што је господиново, али што је наше, не дамо!”

„Ви не дате кључе?” зашкрину Тахи.

„Не дамо, тако нам Бога!” викну, динувши руку, Губец, дочим му се мајка хватала рамена.

„Не дамо! Не дамо!” — заурла у један очајан крик цијели народ.

„Ој!” — загрми Тахи, потјеравши коња на своју чету, „палите, људи, туците псине!”

Клупко пука задрхта, пушке се спусте. И дим, и пламен, и гром! — „Јао! Исусе!” продре ужасан глас до неба. Распраши се гомила. Ту пада младих, ту клеца жена хватајући се за срце, ту главурда старац, ту се од самртне ране превија дијете. Крв тече, невина крв, по црној земљи крв пред лицем Божијим, на свети ускрсни дан. Псбјесни војник, лети народ, лупа, туче и хара. Кундак смрви главу старцу Михајлу, рањен клону Губец у наручје мајке. А Тахи се дигну у стременима, од радости му дршћу густе обрве, усне му се шире у пакостан смијех, а очи му играју као љутици змији. Весело гледа на то разбојиште, гдје жена грли мртвога мужа, гдје мајка скупља останке закланог дјетета, гдје људи косу чупају и прси лупају, али он не чује ништа, он не ћути ништа. И полети међу руљу, полети к црквеним вратима, камо је Гупчевка одвукла била сина, и замахну сабљом, али као лавица испријечи се пред њим старица, и упирући велико сузно око у њега, рече:

„Удри!”

„У крај, бабо!” зарукну Тахи и замахну опет — — но у тај час изађе пред цркву свећеник и завапи, дижући сребрно распело:

„На овој пећини подићи ћу цркву своју, и врата паклена неће је савладати!”

Силник се тргну, рука му клону, љутит окрене коња и полети на град.

Ускрс је, спомен кржаве жртве; тужно лелече мртвачко звоно, у стубичкој цркви леже лешеве мртвих сељака, крај њих клечи свећеник и моли за невинс душе, а по брдинама се ори јаук удовица, плач напштене дјече.

*

Очај сељака је дошао до врхунца. Ниоткуд помоћи, само брдовачки жупник Бабић тјеша их у њиховој невољи. За управитеља спорне половине Сусједаграда и Стубице именован је додуше плећих Грдак, поштен човек, али ни он није могао учинити ништа. Као посљедњи покушај за праведним рјешењем на миран начин, сељаци, на потицај жупника Бабића, пошаљу своје изасланике к цару у Беч.

Али ни сад не постигнуше ништа. Паче је Таху пошло за руком, те је Грдак био скинут са свог мјеста и лажно оптужен ради не-исправна рада, а Тахи је добио у закуп и другу половину имања. — Сељаци погибају од глади, а морају хранити Тахове ловачке псе. Међу осталим, Тахи је оскврнуо Јану, вјереницу Моганићеву, и она је полудјела. Сад Губец и остали сељаци одлучише да се побуне. Циљ је буне био да отјерају Таха, а да се врате стари, бољи господари. На буну је сељаке потицао и племић Стјепко Грегоријанац, зет Уршуле Хенингове, али не из симпатија према сељацима, него само зато, да Таха присиле да убрза вјенчање свог сина Гавра и Софије. Софију су пак заваравали да јој је вјереник у Турској умро. Међутим су сељаци дознали за све ове сплетке, а усто су се вратили из ропства Томо Милић и Ђуро Моганић. Сељаци одлучише да се дигну не само против Таха, него против госпoде уопће. Дигло се Хрватско Загорје, околица Загреба, Штајерска. Под водством Гупца, Грегорића, Пасанца итд. сељаци су испрва свуда успијевали. Али их је издао, за плћу, доушник Дрмачић. Умјесто да је, као што му је било наложено, позвао Ускоке да се прикључе сељацима, он је ускочком з повјединку одао плач буне, и Ускоци налетом потукоше неприправне сељаке, који су били под водством Илије Грегорића. На главни дио сељачке војске, под водством Матије Гупца, пошао је пак подбан Гашио Алапић.

„Ујаче,” викну младић, „пред Пасанчевом стражарницом планула је слама, знак погибељи. Да пробудим војску?”

„Причекај!” рече Губец, „да чујемо каков је дошао глас.”

За четврт уре дохрли к црквици људина Пасанац, а с њим малешан кржљав чоџуљак у кожуху, под шубаром, превученом преко ушију.

„Капетане!” ухвати Пасанац ражарен вођу за руку, „сво овај човјек провукао се преко горе из Загреба, и носи ти глас.”

„Шта носиш?” запита Матија дигнувши се на ноге.

„Загреб је пун војске,” дахну кржљавац, отрусуив с бркова лед. „Алапић је јучер дошао из Јастребарскога, па иде сад на тебе. Те ноћи кренуо је из Загреба.”

„Еј, па дочекајмо га у Божје име,” рече капетан, „колико има војске?”

„Биће више од пет тисућа.”

„Каквих?”

„Има бановаца, слободњака, хусара, Ускока, има и великих топова.”

„Добро,” кимну Губец, „Ђуро; пробуди војску!”

Моганић запали у хип шибу, полети к топу код оgrade — муња плану у ноћ, гром затутњи кроз брегове. У један хип забљесну цијели дугачки низ сламнатих снопића по долини и брдинама. Код најближе чете пуче пушка, а првој чети озва се друга, трећа, све даље и даље. Пастирски рог зарукну одуљеним звуком кроз ноћ, а бубњеви мрморе долом. Уз ноћне ватре, видиш, врви глава до главе попут мрава. Све гласније разабираш вику, а црне сподобе лете на коњима крај ватре; у котлини горској као да завријеше црни валови. На хумцима скупиле се стубичка чета, људи невелики, сухи, оштра лица, али ђаволи, за појасом су им сјекире, у руци пушке. Води их Пavaо Брезовачки, мјештанин стубички. Сад дође и двадесет људи пристарих, али јаких, сељаци из разних крајева, ислужени банови бомбардири. Сваки приступи к својој лумбарди. У црквици сједе на земљи око Гупца капетани: Андрија Пасанац, Ђуро Моганић, Винко Лепонић, плећат ошишан момак малих очију, насмијешена лица, Нико Позебец, лијеп младић, модра живахна ока, Грга Вагић, ковач из Орославља и Пavaо Брезовачки из Стубице.

„Браћо,” дигну се Губец, „господа иду на нас. Гашпар Алапић их води. Сутра ће бити крзи. Засукати треба рукаве. Доста нас је, хвала Богу, неће нас покосити једним махом. Ако Бог да, ми ћемо њих. Позвао сам вас да вам то јавим, да упремо људски руке прије него нас заскочи враг. Јесте ли дигли све чете?”

„Јесмо, све је на ногама, под оружјем!” — озва се Пасанац.

„Добро, браћо”, продуљи Губец, „сад да се братски договоримо, како да се раздијелимо, како да ударимо, како да се бранимо.”

„Ја мислим,” викну Вагић, лупивши по широкој сабљи, „да сви скупа идемо проти њима”.

„Гдје ти је памет, Грга”, заврти Брезовачки главом, хоћеш ли бијеснога бика ухватити за рогове, да те баци на земљу?”

„А што мислиш ти, војводо,” запита Позебец Гупца, „ти си најпаметнији. Нека Матија говори. Је ли, браћо?”

„Говори!” викнуше капетани.

„Ја мислим овако. Војска иде од Јаковља и мора крај цркве светог Петра низбрдо у Стубичку Долину. Уставити је не можемо, нити дочекати под брдом. Ми доље, они горе, било би лудо, отплахнули би нас као бујица. Крај Топлица је долина широка, ондје их не смијемо дочекати. Они имају много коњаника, ми мало. Морамо их добити међу горе у клијешта, ту смо ми господари, они ће се гужвати, коњи мотати, а ми по њима.”

„Право је тако,” — потврди Пасанац.

„Ја мислим да се раздијелимо тако. Пасанац остаје на вршку код светог Петра, са својим стријелцима. Кад буде силазила војска низ бријег, пали по њима док можеш, па узмакни онда к нама. Код Топлица нека стоји Вагић и коњаници. Мало се побиј, али немој лудо, већ узмичи и намами их међу брда. Позебец стајаће по брежуљцима на лијевој страни; ја, Моганић и Брезовачки овдје на десним брежуљцима, а Лепоић нека се завуче у мјесто Стубицу, гдје за шанцем код потока стоје велике пушке. Кад војска провали за Вагићем и дође у кланац, ви с брежуљка сипајте из топова ватру, а у мјесту поздравите их ти, Лепоићу; ми ћемо се спустити с оба бока пак стиснути господске јунаке у нашој грубој шапи. Је ли право, браћо?”

„Добро, војводо!” — потврдише сви.

„Дан се бијели, браћо!” дигну се Губец, „на ноге! Вријеме је. Да Бог да срећу!”

Капетани изађоше из црквице; на истоку се бијелио дан, облаци се расплинуше, крућа бијаше зима. Само Моганић заоста у црквици. Догоријегајући играше

луч на лицу уснуле дјевојке. И јунак клекну, надне-се се над њу и шапнувши: „Данас је твој дан, Јано моја, помози нам Бог!“ пољуби је у чело. Отрвши сузу, изађе Буро за другима.

„Збогом, Матија!“ стисну Пасанац војводи руку, „ја идем на своје мјесто, збогом, браћо, сретно се састали.“

У долини под брежуљком стоје разређене чеге, по висовима страже коњаници, пјешаци под пушкама, копљем, хрпа до хрпе, глава до главе: све нијемо преда се гледа, али озбиљни, одважни су то људи. Сад се изи на небо румена кругља — сунце. Високо се вијала о првим сунчаним зракама крсташица застава. Јутарње свијетло пламтјело је на тим мрхим брадатим лицима, на свијетлом оружју, јутарње свијетло стерало се над главама капетана, који под заставом у колу стајаху на брежуљку, а сред њих људина Губец, коме се од младог сунца перјаница румени, а сребрни криж на калпаку блијешти. Љевица се уштапи о буздован, дзсница му почивала на срцу, а озбиљно тамно око упи-рало се у сељачку војску. И пробесједи гласовито, да се орило преко сељачких глава:

„Браћо моја! Ево на истоку излази сунце, славан сијева над гором дан и гледа нас ту под заставом светом, гледа нас, тај згажени хрватски пук под пушком и сабљом. И пита нас: зашто остависте рало и плуг, жену и дјецу, што стојите на снијегу и леду? Ој бијели дане! Црна нас невоља погна амо, слобода нас зове, света слобода! Поштени смо. Раскршисмо ланце и скр-васмо копље. Људска је правда пропала. Ми је дижемо опет, ми, биједни кметови, и вапимо да се до Бога чује: Слободе нам дај, правике нам дај, о Боже. И ми носимо неумрлу душу и слику Божју, и ми смо твоја дјеца! За слободу смо се дигли, и сваки је носи у срцу, у руци. Господа иду на нас, силна се војска ва-ља на нас, да нам ишчупа срце, да нам згази поштеће, и сад ће засинути на оним вршцима њихово свијетло оружје. Али не бојте се бљескања њихове сабље, уз њих је сила и бијес, уз нас право и Бог. Будите људи,

тврдо стојте на мјесту, бијте као гром, да се види што чини слобода роба! Бијте се славно, јер се бијете за свету праву. Ту ваља живјети или умријети. Бијте се јуначки, да свладате, јер ако паднете под господски јарам — јао! Ни ђаво у паклу не зна те муке што ће их господа смислити за вас: сваки дан ће вам донијети ново проклетство, свака ноћ нове муке, и молићете Бога нек пукне под вама земља која вас носи. Зато се не дајмо живи до задње капље. Ја ћу вас водити, и кунем се на ову свету заставу да ћу уз вас бити док буде у мени душе, да ћу живот дати за свету слободу. Хоћете ли ви?"

„Кунемо се,” загрми усклик долином.

Тад скочи Вагић пред Гупца и викну дигнувши сабљу:

„Матија! буди нам краљем!"

„Умукните!” загрми Губец, „ја нећу бити него слободан човјек. Али сјетимо се краља небескога, к њему уздигнимо срца!"

И скинувши калпак, клекну војвода, клекосе капетани, клекну цијели пук. Губец рече:

„Боже праведни! Боже милостиви! Ево, на тврдој земљи клече пред тобом твоја убога дјеца. Из дубљине срца свога вапимо к теби: Смилуј се, услыши нас, ослободи нас. Отворено је пред тобом наше срце, ти видиш да смо праведници. Раскрили над нама милостиве руке, да будемо славни под твојом заставом. Ослободи нас! Амен."

„Амен!" замрмори свјетином, „Амен!" шапнуше блиједе усне Јанине, која је склоплених руку клечала код црквених врата и буљила у Матију Гупца.

Од истока пуче пушка, по врховима сијевну господско копље.

„На ноге, браћо!" скочи Губец. „Господа иду! Добро нам дошла! На ноге! за стару правду, за свету слободу у име Бога!"

*

Могло је бити око 9 ура прије подне, а дне 9 вељаче 1573, када бубњевни затутњише и трубље зао-

рише по редовима земаљске војске. „У ред! Опрез!” озиваху се гласови часника, који су уздигнутом сабљом стојали пред сваком четом. Као сребрно класје играли низови пјешачких пушака и сулица о зимском свијетлу. Весело трепетаху перјанице коњаника. Алапићев трубач затруби, а за њим све трубље, заставник подигну банску заставу, а за њим друге чете своје заставице.

„Напријед!” заповједи Алапић, и напријед ступаше војска, раскриљујући се даље и даље, пријетећи захватити у клијешта Вагића. Већ поче пушкетање предњих стража. Иза дрвећа гађаху сељаци на коњике. Слијева за Топлицама полети господин Арбанас кроз грмље и трње са Туропољцима, да захвати Вагића здесна. Весело скакутаху плаветни племићи напријед, али у зао час. Иза опкопа од снијега просу се на њих смртна грмљавина, и коњаници узмакоше к главној војсци. Живље нахрупи Пловдин, бански хусари сунуше као стријеле у лијево крило сељака, али на пол пута баци се пред њих чета сељачких коњаника. Љуто тресну чета у чету, готово се заплетоше, али за мален час смоташе бановци сијекући све на криж сељачке коњанике: сви падоше мртви у снијег. Брже је грмио бубањ, чешће задрла трубља. Већ праскају и пушке. Вагић узмиче све брже и брже, рећи би да бјежи према ушћу. Хура! За њим лети Пловдин. Сад се већ гужва Вагићева чета прама ушћу долине. Хусари су близу, али у миг се окрену сељачка чета, просувши из пушака ватру у хусаре, а са стрмог брежуљка удара Позебец из двију лумбарда крупним зрном у гомилу бановаца. Не мари Пловдин, хусари падају као снопови, али хусари сијеку и тискају се напријед, а пред свима заповједник. „Напријед, јунаци! Удрите сељачке псине!” заповједи капетан и да замахне на Вагића, али нови прасак сељачких пушака прориједи чету, и зрно просвира јунаку Пловдину прси, те издахну под копिताма властите чете. Живо ускликоше сељаци видећи гдје је хусарски капетан пао, а коњаници клонуше за час.

Алапић, јурећи на коњу сред густих чета пешадије, порумени од гњева. Око му пламћаше, уснице дрхтаху. Истргнувши бански стијег заставнику, замахну мачем и завикну:

„Напријед! Удрите, кукавице! Срамота! Ви да сте јунаци, па се плашите тих торбаша, тих простих паликућа, који су утекли од плуга да робе Напријед, коњаници! Напријед, Ускоци!” Над уском долином стерало се сунце, далеко је блијештно снијег, а дање свијетло блистало је по свијетлом оружју тисућглавог шареног роја, који се у тој котлини гурао, турао, комешао, крварио на живот и смрт. Као бура прохујише спуштених сулица зелени зрињски коњаници, метући испред себе чете кметске, али иза сваке јаме, иза сваког грма, иза свакога дрвета плану пушка за пушком и свали по једног коњаника. Брзим касом продријеше мрки Ускоци под калпаком у продол. Кабанице им се црвениле као дивљи мак. Водио их Страхинић. Али са покрајних хумака рукну топ за топом, зрно суну у гомилу, која се зачас распрши, зачас опет стисну. Дођоше до дрвене колибе крај пута. Три пута ударише јуришем, три пута клонуше, четврти пут прекрили силесија колибу као мрав, и подави све сељаке. Полаганије, у густим редовима, корачају харамије спуштених пушака. Модри Туропољци тискају се уз њих на коњима. При завоју цесте, крај шумице, баце се пред племиће коњаници сељаци, и у хип кресну сабље унакрст као ватрене змије, а буздовани падају као громови на ломне штитове. У шумици клечи за сваким дрветом сељак, мјери, обара, обара и мјери, коњи се пропињу, коњаници падају. Долином кипи амо тамо валозито море глава, над главама сијева оружје као сребрна пјена над таласима. Сад је сва банска војска ушла у долину. Алапић виче, Алапић гони: „Напријед, напријед!” Сад превалише бановци половицу кланца, тискајући испред себе Вагићеве чете. Сад су близу мјеста Стубице. Али Вагићеви крену легимнице налијево, крену надесно, и пред густом банском војском ничу за потоком високе земљене ограде, на којима стоји Лепонић са

десет топова и 2000 сељака. Десет пламенова плану, десет громава груну, бијели сребролики дим суну по земљи, мале пушке праскају, стријеле сикћу. Прва ускочка чета није него мртво, крваво клупко... Редови харамија клону, коњаници смотани у дивљи чвор узмичу. „Бомбардири, напријед!” рукну Алапић. Иза густе оgrade врта сијевну једна гвоздена цијев за другом на шанац, бријући са браништа сељачке главе. Дим се скупил на разбојишту као огроман облак, иза којег тек разабираш поцрнеле, крваве људе како пале и бјесне. „Јуриш!” заповједи Алапић. И пјешадија суну на шанац, гмиже по земљи, пењз се уз љезтве, хвата са ноктима, урличе, пада и стење. Сад — сад се разлијева бијесна мужадија летећи у густим чопорима низ брегове здесна и слијева у бокове бановаца; од црквице грну Стубичани, а пред њима на коњу Губец и Моганић.

„У име Бога! За стару правду!” ори се војводин глас. Као рисови баце се Стубичани на харамије. Сјекира блијешти и хара, пушка грми, Гупчево око сипа стријеле. Гупчев буздован баца громове, а уз њега сијече Моганић као анђео смрти. Једна чета харамија опкољена је од сељака. И хоће да продре. „Растјерајте кметску пљеву!” викну бански капетан и провали напријед, али Моганићев га самокрес састави са земљом; сељачки обруч стисну се љуће, уже, бијући, сијекући, замало не бјеше то чета харамија, већ брдо лешева. — „Одушка! Одушка треба!” викаше Алапић, кому од дима поцрни лице, и зрно одније перјаницу. „Дјецо, на јуриш! стиснуће нас клета мужадија.” Један час утихнуше сви, а у хип загроморише бубњевци, затрубише трубље по цијелој војсци, и као побјешњело море уз мраморје усталаса се, урличући, густа војска на стубички опкоп. Бијесни су, махнити, заборавише да се ту дијели смрт. Зрно за зрном лупи са шанца у чопор, стријеле дагле у разјарену руљу, камење се котрља с виса, дробиле главе, мрви кости. Али бадава, врази се пењу и пењу. Сјекира коли главу, нож пара ребра, мртваци падају натрашке, али опет урличу и вичу, опет се пењу и пужу један преко леђа другоме, живи заклањајући се мртвцем. Ој! први Ускок скочи на шанац, диже нож,

заглавиња и паде стрмоглавце! Али други, трећи се попе. Топови шуте. Струја провали на опкоп. Сељаци бјеже, бацају оружје. Бјеже! Лепоић, црна кукавица, довикну им од страха: „Бјез’мо!” Издајица, кукавица! Убио га Бог!

„Побједа!” кликну Алапић, „сад имамо одушка!” Као широка ријека заструји војска преко шанца у мјесто, кољући и сијекући, и раскрили се широм.

„Јунаци, окрените се”, загрми заповједник, „сад навалимо ми у кланац.” Војска појури у густим чопорима као сјеверна бура, а распршени сељаци прхнуше испред ње као увело лишће. Још ту и тамо брањаше се чета јуначки, али вито копље Зрињана сломи те мале хрпиче. Стубичани се јоште бију људски, око њих се диже готово опкоп мртвих војника. Два пута ударише пјешаци под Алапићем на њих, два пута их одбише љуто, — али нахрупе трећи пут. Пламтећим оком викну Могайић: „Браћо, не дајмо се!” и прободе часника, али падајући испали рањеник самокрес и згоди јунака у прса. Могайић клону, паде. Стубичани побјеснише и одбише четврту навалу. Тад дигну Губец блиједог рањеног младића, поклопи коња и довикну другу Пасанцу:

„Држ’ се, брате! Смјеста се повратих. Морам заклонити младића.”

Брзо полети узбрдо црквици, сиђе, понесе Ђуру унутра. Али Јане не бјеше. Губец положи младића на земљу, отвори хаљу. Из јуначких прсију тицијаше румена љрв. Губец, клекнувши, наднесе се над Ђуру. Младић отвори мутне очи:

„Ујаче!” шапну, „пече, пече!”

„Чекај, синко,” уздахну војвода сузна лица, „да ти завијем рану.”

„Пустити, нек тече крв; нема ту лијека,” насмјехну се Ђуро, „нек тече, то је сјеме за слободу наше унукади. А гдје је Јана, моја Јана?” дигну рањеник главу.

„Не знам, не знам, синко”, рече Матија обазревши се, „нема је овде.”

„Ах, пољуби је за ме! Пази је! Молим те! Зло смо прошли. Ох, Лепоићу, Лепоићу! Али чуј тај прасак у долу, још се наши туку.”

„Још,” спусти Губец главу над младића, „то ти је задњи уздах наше слободе, задњи! Боже! — — —

„Зашто, ох зашто — — ујаче — пече — — ” младић се тргну, стисну Гупчеву руку, зажагри очима и протегну се мртав.

А Губец покри лице рукама и заплаче, плакаше као љута година клечећи крај мртвога јунака.

Све се ближе и ближе примицала вика и крика црквици. Стубичани узмицаху узбрдо бијући се, пуцајући, али одасвуд око брежуљка поврвјеше гомиле војника. Сад су сељаци за оградом гробља, бране се бијесно. Пасанац буде на узмаку рањен, ухваћен. Немају вође, немају праха ни олова, двије трећине их падоше. Ускоци доскакују као гладни вуци, у рукама им сијева нож. Сад се зграбише по гробљу сјекира и нож, по гробовима се бије брз, чозјек на човјека, шака на шаку, глава за главу, душа за душу, а по хумцима се румени крв, као да руже на снијегу цвату. Сад бране јоште Стубичани црквена врата. Ту стоје у колу, и машући око себе сјекирама, косе ускочке главе.

„Кукавице!” кријешти Алапић, долетјевши, „удри-те, убијте их.”

„Станите!” заори из цркве глас, и на праг ступи војвода Губец, држећи у свакој руци самокрес. Сељацима клону оружје, клону и војницима.

„Јеси ли ти војвода?” запита Губец Алапића, који је у чуду буљио у тај ненадани појав.

„Јесам.”

„Чуј ме! Поклони тим људима Стубичанима слободу и живот, да не погину лудо, јер имају жене и дјецу, а за уздарје одаћу ти гдје се сакрио Матија Губец, зачетник, главар буне.”

„Да ћеш ми издати краља сељачкога?” кликну радосно Гашо. „Нека ти буде: буди им слобода и милост чим ми предаш Гупца.”

„Закуни ми се крвљу Спаситеља.”

„Кунем се крвљу Спаситеља!” дигну Алапић три прста.

„Ево ме, узми ме,” рече војвода мирно, бацивши пушке, „јер Губец сам — ја!”

Буна је скршена на свим странама, сељаци поубијани, њихови домови поплаћени, а вођи побуне већином уз најљуће мукe усмрћени. Стјепку Грегоријенцу, који је својим сплеткама, за корист своје пунице, највише придонио томе да су се сељаци дигли, и онда их издао, долази фратар Бонавентура, некадашњи брдовачки жупник Бабић и прича му:

— И недјеља дође. Јутарњим зраком разлијегала се црквена звона, а кроз звоњаву као да је плакао лек мртвачкога звонца. У тамницу ступи стража, а тамничар кликну: „Ајдемо! Хора је!“ Још једном клекну сужањ, још једном наднијех над њим благословне руке. И кренусмо међу хрпом оружаних људи из куће. На тргу пред Марковом црквом брујила је силесија народа, глава до главе, а радозналост људска буљила је и са прозора, са кровова. Градски је судач ишао са жезлом пред нама, с нама окован сељак Пасанац, а за нама у крвном одијелу крвник и његови друзи. Пондсито дизаше мој сужањ главу, гледајући преко зналичних глава људства, које, стиснувши се, шапташе: „Видите ли, то је Губец, то је сељачки краљ!“

Сред трга пуче чистина, окружена банском војском, а сред чистине ватра и коло. Дођасмо тамо. Тад изађе пред народ судач и дигнувши жезло, викну:

„Народе, чуј! Ево стоји Матија Губец, стубички кмет, разбојник, злотвор, паликућа, којег се злотворна рука дигла на Божје и људско право, на краља и земаљску господу. А то је Андрија Пасанац, ортак злотвора Гупца и злотвор сам. Али правда побиједи, и пукао је злотворима суд. Пасанац буди прије смрзљен на колу и губи главу, а Матија Губец, којег се опака ропска душа дрзну играти се краља, нека прими краљевску част, нека буде вјенчан разбијељеном круном на разбијељену столу и расјечен на четворо“.

Губец проблиједи, задрхта, стисну зубе и погледа пук. Народ застрепи, а судач баци сломљени штап пред ноге сужњима и викнуће опет:

„Крвнице! Твоји су, дај!“

Пасанац пољуби Гупца, клекну преда ме, избуљивши очи у земљу, али једва га благослових, спо-

падоше га крвници и у један хип навинуше га око кола, из кога продираху оштри шиљци. Сад замахну крвник високо кијачом и разби сељаку сваку кост на ногама и рукама на двоје. При сваком ударцу продре зраком ужасан крик, који се извину модрим дршћућим уснама сељака. Хитро га скинуше с кола, и кад смрвљени људски зглобови треснуше на земљу, спопаде крвников слуга Пасанца за косу, крвник замахну мачем и показа свијету крваву главу.

За тога стајао Губец нијем и блијед као камен, гледајући у свијет, само при сваком вапају друга затрепти му суза у оку.

„Оче, сад је на мени ред,” шапну кад се крваво трупло сруши на земљу, „Бог ми помози! Бог помози пуку!” Крвник се примакну, али Губец махну му руком: „У крај, да се помолим. Благослови ме, оче!”

Клекну на земљу, прекрсти се и рече гласно:

„Боже! Охрабри ме, јачи ме! Не дај да с тијелом погине душа. За право и слободу сам се дигао, за њу умирем. Свима опраштам — и Таху и Грегоријанцу. Благослови ме, оче!”

И стави руке на његову главу, а било ми је да ће пукнути земља.

„Синко, иди у миру, гријеси су ти опроштени,” рекох.

„Амен” дахну сужањ, и крвник га спопаде и поче дерати са Гупца одијело. Силом га притиснуше на столац од разбијељена жељеза. Образи му порумѣњаше, задрхта. И приступи крвник са разбијељеним клијештима те га стаде штипати за руке, за ноге, у разгаљена прса. Сваким уштипом зину крвава рана, задрхта тијело, на чело навре густ зној, а из груди извину се мукао јаук. Напокон дигну крвник клијештима из ватре круну од усијана гвозђа.

„На ти, краљу, круну,” крикну крвник и спусти жарко гвозђе на Гупчеву главу. Кожа му прсну, крв бризне, бијеле усне задрхташе, смртна бљедоћа осу му лице, још једном ме погледа као рањена звијер и шапну:

„Збогом, оче!“ а затим почеше се очи точити и точити.

— Побјегах. У мени је кипјела крв. На челу ми је стојао зној, срси ми пролажаху тијелом. Побјегах као пијан, као луд, као махнит. Клекох пред Бога да молим. Не могах. Падох у изби својој на земљу — плаках, плаках, плаках од мрака до зоре.

Похватани су сви вођи сељачки; Илију Грегорића, на бије-гу, откри и изда Дрмачић за овећу суму новаца... Али ни сил-ници не прођоше добро. Тахи, омражен ради својих недјела, проводи на Сусједграду тужну старост. Парница с Уршулом Хе-нинговом свршила се коначно његовом осудом. Али ни сад није хтио да остави Сусједград; нађоше га једно јутро мртва, јер се преплашио луде Јане, која је лутала по ноћи његовим двором. — Издајцу Дрмачића, који је с новцем што га је добио за изда-ју, постао имућан сељак, казнио је побратим Илије Грегорића, Ускок Ножица, бацивши се заједно с њим у понор. А дјецу Или-је Грегорића пригратио је к себи Томо Милић са женом Софи-јом, хотећи показати како само у слози и љубави племића и сељака лежи будућност домовине.

VI.

ИЗ ПРИПОВИЈЕТКЕ

»ЧУВАЈ СЕ СЕЊСКЕ РУКЕ«

Сењски Ускоци били су у 16 в. ради свога јунаштва једна од најјачих обрана кршћанства пред Турцима, али и чврста стража Аустрије на њезиној граници. Како су они били и врло добри морнари, сметали су Венецији у њезину господству над Јадранским Морем, и она је радила све могуће да их уништи. Пред западним народима оптуживала их је ради тѣбожњих гусарских дјела, иако су Млечани наносили Сењанима више зла него ови њима. Сплетке Млечана успјеле су почетком 17. в., јер је млетачке основе потпомагао свим силама сењски бискуп, Маркантун де Доминис, аустријски поданик, али родом с отока Раба, и по осјећајима Млечанин. Он је хтио да Венецију ријеши тако снажног противника, те је својом лукавошћу успио да увјери властодришце у Аустрији како Ускоке треба у интересу мира и човјечности премјестити из Сења. Да се пак они прије времена не побуне и успротиве томе, лијепис их је ријечима увјерио о потреби мира с Млечанима. — У Сењ је био послан генерал Рабата с војском да уреди ствар с Ускоцима. Иако је он био аустријски генерал, ипак је радио према налозима Млечана, подмићен од њих; чак је у његовој најближој пратњи био један Млечанин, поручник Капогросо. — Ушавши у Сењ, Рабата је дао к себи позвати најодличније људе, међу осталима кнеза Мартина Поседарића, одлична јунака, и дао их је без суда смакнути. Поданике Венеције, који су из Далмације и Истре побјегли ради млетачких насиља на земљиште Хрватске, предао је Млечанима, који су их стали мучити и убијати. У Сењу је завладала стравa. Само два човјека у ово пријеме раде на добро Сењана, капетан Данило Барбо и фратар Чипријано Гвиди, али без успјеха. Неки Ускоци, који нису хтјели да вјерују лијепим обећањима свога бискупа, побјегли су за времена из Сења и крили се по оближњим стијенама. Међу њима био је и Јуриша Орловић, јунак, који је своју вјереницу, родом из Врбника, за најљуће буре отео испред прогона Млечанина Виторна, који ју је против њезине воље хтио

да узме за жену. Тај Виторио је за пријеме Рабатине страхо-
владе дошао у Сењ, гдје се налази и Јуришина жена, и хтио је да
примаме у град што више мрских му људи, а понајприје Јуришу.

„Богданићу”, прихвати Капогросо сједнавши на по-
стељу и дигнувши цекин увис, „познајеш ли ти то?”

„Е, како не бих!” исцери Богданић зубе — „цекин!”

„За то се добива много ракије!” — настави часник,
док је Виторио крај врата стајао.

„Е, дабоме!” — одврати Ускок.

„За главу црног Нике добио си данас десет це-
кина”.

„Јесам, и вриједила је”.

„Па како га улови?” запита Виторио.

„Е, господине”, Богданић ће, „лијепо. Али био је
то и магарећи посао. Да га жива донесем! Јесам ли
ја дадиља, а он лудо дијете? Е, онако, кврц иза пе-
ћине, за то се много и не пита; али — жива! Пустеше
ме из града. Ја извадим нож, зарежем ножем малко
руку, те је бризнула крв. Све на скокове изјурим на
Орлово Гнијездо, гдје се по спиљама крију Ускоци.
Ја пред њих, па јадај, па јао, мајко моја! И слагах како
сте ме хтјели објесити, а ја се сакрио, и бјегао, и
како ме драгун ранио, а ја јадан са зида скочио, па
једва главу изнио, и више те циганије. Боме повјеро-
ваше. Напојили ме, заложили ме, повезали ми рану.
Ту сам два дана живио баш господски. Нађем ту и
Црног Нику, буди му души лако! — Нико, рекох синоћ,
пече ме рана. Нешто сам ти крив, ал’ ево, доста за
мене покоре, па кршћанска смо дјеца. Дед, Нико, си-
ћи сјутра зором мало низ бријег па тражи ондје под
пећином нешто коријена за моју рану. „Добро”, рече
Нико, „кад нас је невоља саставила, канда и није
ништа било, риђане. Хоћу!” — У зору пође мој Нико
низбрдице, жалосна му мајка, а ја гмижући грмом низ
гору, па уљеи за пећином под грм. Мртав као и
лија кад се на тиће омрси. И дође Нико. Ја ни макац,
он све ближе к мени, а добре пол уре од спиље. Нико
се сагну, а ја скок на леђа му, забаци му кабаницу пре-

ко главе, свежи клечећи на леђима и главу и руке, прекорами га као врећу, на трч' с њим без обзира у Сењ. Жао ми је што јадника сам не пробурзах. Гледо сам са стране како га предадoste млетачким Арба-насима, а они, урличући као вуци, спопали јадника, па на конопцу небу под облаке, ни да му „Збогом“ рекоше. Јадни Нико! Шта ћемо!”

„Јеси хуља без пара!” — насмије се поручник.

„Шта ћете? Кад у сусједа кокоши нема, а ти их кради своме господару. Сухо грло не чека Божје кишице”.

„Чуј,” настави Капогросо, „добитеш тридесет таквих жутика”.

„А да? Како?” зачуди се Богданић.

„Ухвати жива Јуришу!”

Ускок, узмакнувши, почеша се за ухом, па ће на то:

„Јесте ли чули, господине поручниче, тај орах не иде на свачије зубе”.

„Добитеш четрдесет”.

„Хм! Да то није готова глава без рамена. Јуриша је јунак, али је и лија, а пред Ускоке не смијем. Разнијели би ме, јер су ваљда за Нику наслутили”.

„Ти ради како знаш. Намами га у град. Догласи му да је онај млетачки господин кому је отео Думу, у Сењу, и да ће је са собом повести на Крк”.

„А”, заклима Ускок главом, омјеривши Виторија, „тако; ваља вам мека. Пришапнућу ја то брбљавом гробару, који вози сваки дан мртваце из града. У њега пропиткују Ускоци, па сто вам сјутра Јурише овдје. За друго се не брините. Све ћу вам дојавити.”

„Али како ће у град?”

„Не бојте се. Јуриша је као и вила. Зна сваки камен на градском зиду, па врата су од јучер и онако отворена. Али не навалите на њега док не буде у својој кући, и то за једно двије, три уре, да се не досјети јаду.”

Већ се хватао сумрак. Море бијаше мирно као млијеко; по сјајној глачини жарила се вечерња румен, а по кристалном небу дрхтаху мајушне звијезде. Над градом Сењом стерао се мир, мир болесника коме је душа на језику. Накрај мале улици, у заклону близу трга, стајаше кућа уска, невелика, у коју се од улице улазило ходником на стубе, или како Сењани веле, „балатуром“, а до земље видио си врата „конобе“, гдје се вино чува. У некој собици те куће сјеђаше на шареној шкрињи млада жена, молећи Бога, а на лицу видио си јој траг тешких суза. Соба бијаше малне празна. Само је било опазити двије високе постеље, а на зиду слику Богородице. Та соба бијаше стан војводе Орловића — та женска бијаше Думе Орловићка, млада жена јуначког војводе. Нетко закуца на врата, жена се трзну, лецну. У собу затисну главу бака.

„Думе!“ шапну жена, „Думе! Добар вечер!“

„Да Бог да“, одврати Думе, „шта Ви ту, сусједо?“

„Скочила сам к Вама“, настави стара, „хоћу да себи спржим мало рибице, па ваља да се вратим. Думе! Помози Вам мајка Божја трсатска,*) зло иде на Вас; чувајте главу.“

„Зло? Што би још горега могло бити? Без мужа стојим ко барка на бури“.

„Да не може горе? И како! Има ту у Сењу неки Млечић Виторио“.

„Виторио!“ — скочи Думе, проблиједивши и ухвативши држак ножа за појасом, „Виторио!“

„Ето видите, Думе! — Само да ми се не прижегу рибице. Да, да! Виторио! Рече ми кума Магдалена да је дочекала двије три бесједе од војника да се Виторио справља на Вас. Чувајте главу, зла су времена — али пст, ја сам то само чула. — Лаку ноћ. Думе, лаку ноћ!“

Стишчући чврсто држак ножа, ходаше млада жена немирно по соби. Прса јој се надимаху силовито, очи пламћашу као од врућице. Напокон клекну, склопизши руке, пред Богородицу, и мољаше свом душом, и пла-

*) На Тресту, крај Сушака, налази се црква Мајке Божје

каше свим срцем. — Врата зашкринуше. Ноћни дах утрну свјетиљку.

„Думе!“ шапну неко на отворена врата.

„Помози, Исусе!“ врисну жена, скочивши на ноге, и опази пред собом војника, коме се кацига љескала о мјесечини.

„Думе!“ викну човјек гласније, и затворивши врата, баци кацигу. — „Думе, слатка жено!“ рашири руке према младој жени. Притиснувши руку на чело, створи се Думе каменом, али за трен полети човјеку на груди, кличући:

„Јуришо! Јуришо! Ој, мој — мој Јуришо! Мој драгане! Мој дане! Ха! Ха! Ха! Ти си, ти си — ти! Ах, хвала ти, велики Боже!“

Што му је снажна рука дала, привину јунак жену на своје срце; што му је срце дало, састави уста с уснама миловања свога, а из ока кану му капља на бијело јој чело, капља као жарко гвожђе.

„Драгане, реци по Богу!“ запита Думе, ухвативши рукама лице, „како си дошао? Какво је то на теби одијело?“

„Чух од гробара да је Виторно у Сењу, и за тебе да се зло мисли.“

„Јест у Сењу!“ — задрхта Думе.

„Глава ми је пуцала, срце кипјело. Прије неколико дана ухватисмо у шуми пијана драгуна. Његово одијело навукох, да могу слободно од Рабатине страже у град. Зар сам смислио под својим лицем доћи амо, гдје чекају вјешала? Уђох у град, ево ме! Али шта је то: соба празна!“

„Све ми однијеше Рабатини војници, јер да је то украдено благо“.

„Ох, Божји громе!“ лупи се војвода шаком у чело, „каква ли куга дође на наш род!“

„Ох, да све знадеш, да си чуо за биједног кнеза“.

„Све знам,“ одврати јунак спутивши главу. — „Бијадна Кларо*^{*}). Јадни Даничићу! Но ти — ти пођи к њима, ти у овој кући не смијеш боравити сама“.

* Клара је кћерка убијеног кнеза Мартина Поседарића, а Даничић је њезин вјереник.

„А Ти?”

„О зори к браћи у гору”.

„Ал’ ако те препознају? — Боже, велики Боже мој!” зајеца жена, „ако — чуј! Тко ти рече да је Виторио овдје?”

„Гробар.”

„А њему?”

„Не знам —”

Нетко покуца. Војвода се стисну за врата.

„Тко је?” запита Думе.

„Ја сам — Хомилићев Фран!” озва се глас дјечака.

„Ево, Думе, листић за Вас!” — Жена отвори врата и узе дјечаку писмо.

„Лаку ноћ!” викну мали и одлети.

„Запали свијећу. Закључај врата. Да видимо!” — проговори Орловић. Жена учини, а он узе читати листић: „Честита госпођо! Од хрватскога гласника сазнао сам да ће Орловић доћи вечерас у град. Рабата зна за то. Затвориће врата. Ухватиће Вам мужа. Чувајте га. Поздравља Вас Данило Барбо”. Војвода проблиједи.

„Нека дођу! Скупо ће ми платити главу”.

„Шути!” престрави се Думе. „Много их је, убиће те, а ја? Боже, Боже! Сад могу доћи. Јао, јао! Што ћу невољна?” — вапијаше жена, ал’ уједанпут суну увис.

„Дођи са мноом, узми кацигу!” — Нехотице пође Орловић за женом из собе. У ходнику отвори Думе ниска враташца, и држећи свјетиљку, уђе у отвор. Муж за њом. Лагано се спусти жена низ љестве у пивницу. — „Дођи, Јуришо!” — шапну она дршћући. Дођоше до тле. У ниској пресвођеној коноби стојаху бачве, сандуци, а у кућу празан бадањ. Жена одмакну бадањ, а под њим зину у земљи дубока рупа. Муж се зачуди, а она, махнувши му прстом, рече:

„Видиш. То ископах дочувши да се зло спрема Ускоцима, да сакријем наше сиромаштво и тебе. Што имасмо вриједна, сакрих; сад ћу сакрити највредније — уђи, Јуришо!”

„Ја — јунак!” узврти се војник.

„Молим те — мене ради!” — замоли благим гласом жена. Јуриша скочи у рупу, а Думе, тресући се као шиба, тури празан бадањ на старо мјесто, и попевши се из конобе на ходник, затвори враташца.

За једну уру састаше се за ћошком Орловићеве куће два човјека.

„Поручниче! Сад је хора да повучемо мрежу!” — избијели Богданић зубе.

„А знаш ли сигурно да је унишао?” запита Капогросо.

„Не фали. Оде му глава!” — Поручник зађе у ближњу улицу. Замало се поврати, а уз њега сијезало о мјесецу двадесет мушкетирских кацига.

„Десет момака остаће на улици!” — заповједи поручник. „Приправите пушке! Остали нека претраже кућу од крова до земље. Приправите пушке! Без крви неће бити, јер је јунак. Заставник Холцингер напријед!” — Мушкетири се попеше брзим кораком уз стубе, а пред њима дугачки заставник, носећи бакљу љезицом.

„Отвори!” грмио је часник, док Богданић и поручник чекају на улици.

„Тко је?” — одговори женски глас.

„Отвори у име господина генерала Рабате!” викну Холцингер и, растрескавши кундацима врата, провали љута му чета у собу. Насред собе стајаше Думе. Грозница је тресла. Војници узмакоше.

„Гдје је Орловић?” — крикну часник.

„Јуриша? Ваљда у гори”.

„Не шарајте! Ту је, у кући. Гдје?” У тај час појави се Капогросо.

„Ту? Јесте ли полудјели?” одврати Думе наоко мирна.

„Претражите кућу!” нареди поручник. Чета се развије с буком по кући. Дугим мачем прободе заставник постеље, избаци постељину, преврну шкрињу. Ништа! — А Думе стајаше мирна. Мушкетири се повратише. Орловићу ни трага, а Думе стајаше, мирно гледајући поручника.

„Согро ди Вассо!“ лупну Капогпосо ногом, „ето нас превари пијаница Богданић. Гдје ти је Орловић?“ отресе се на Ускока, који се био дошуљао.

„У кући је“, одврати Ускок, па забодe своје очи у Думу, ал' она стајаше мирно.

„Поручниче!“ долети један карловачки пјешак, „шта ту тражите? Орловић, веле, да се завукао у једну кућу крај мора. Тако вичу по граду!“

„Напријед, момци! Онамо!“ — тргну Капогросо свој мач и да појури с четом пут мора. Думе уздахну.

„Стан'те!“ крикну Богданић на улици, „ето конобе! Претражите је! У њој вам је!“ — Думе се ухвати за срце. Мушкетири разбише пивници врата, а проваливши у њу, дигну заставник зубљу.

„Ништа! Гром и пакао!“ — расрди се поручник.

„Чекајте!“ насмије се Богданић, „да видимо!“ — И пође од бачве до бачве. Сваку провали, свака празна. Дође до бадња. Завири у њ!...

„Ништа!“ зашкрину зубима. „Оде четрдесет цехина!“

„Напријед, мушкетири!“ дигну Капогросо мач, „према мору. А ти, хуљо, платићеш ми!“

Чета корачаше хрлим кораком према мору.

Бубањ удараше мукло, одио коњаника прелети као муња из тврђаве, сва војска кренула к мору, да претражи све куће, цркве, самостане, да нађе злотвора Орловића. Ал' у маленој соби клечаше Думе уздигнутих руку, шапћући кроз сузе радоснице: „Боже мој! Спаситељу мој! Велик си, милостив си; хвала ти, слава ти!“

Улица ошта пуста. Мјесечина се стерала тарацом. Сред улице стајаше Богданић. Кушајући палцем голи нож, шапну:

„И опет је Јуриша у кући! Не пуштам четрдесет цехина.“ — Лагано се завуче ускок за ћошак и ту се згрчи. Замало појави се на прагу конобе драгун под кацигом. Орловић, обазревши се два, три пута, пође даље према ћошку. Да закрене — ал' иза ћошка забљесну нож! Јуриша клону — ал' учас замахну шаком и удари — а пред њим лежаше омамљен Богданић.

„Хуљо, заборавио си да имам кошуљу од гвозде не жице”.

У један мах стргну војвода с Ускока дуги појас. Раздеравши га у двоје, завеже издајници уста, свеже му ноге и руке појасом. Брзо напрти Ускока на леђа, ухвативши нож зубима, — и овако похрли пут градскога зида до Великих врата. Ту се успињаху уз зид дрвене стубе. Војвода се попе уз њих. Сад стајаше на зиду, — ал' о мјесецу сијевну пушка стражанина.

„Стој!” загрми стражар и напери пушку. Као муња окрену се војвода, држећи свезаног Ускока према стражи у зраку љевицом, привезујући уже уз гвозден клин у зиду. Пушка плану — Богданић зарукну, ритнувши се у зраку. Погоди га зрно у раме. Мушкетир полети према бјегунцима, али војвода шину увис, дигну Ускока и тресну њиме у војника, стражар затетура — и он и Ускок сунуше у дубљину, — а војвода, ухвативши конопац, спусти се као змија низ уже, и неста га у гору. Још се орила бубњава, још се чуо корак пјешадије и топог коња, и завлада мир — тихи, глухи мир.

Другога јутра нађоше под градским зидом размрљене крваве остатке стражара и Ускока Богданића.

Смакнувши им вође, Рабата је Ускоке преселио у сиромашна личка мјеста. Са жалосну и болом опраштао се несретни народ, уз благослов бискупа, издајнице Доминиса, из свога драгога града. — Ипак је с временом Данилу Барбу и Чипријану Гвидију пошло за руком да, на основу докумената, увјере властодрице у Аустрији да је Рабата поткупљен од Мачана и да је дао поубијати невинне људе. — Међутим се Јуриша Орловић толико прославио у борбама против Турака, да је постао капетан, и бијаше му допуштено да се врати у Сег. Рабата, да га уклони на лијеп начин из града, постави га на чело једне чете и пошаље опет против Турака под Капижу. Орловић је кренуо са својом четом, али се нагло вратио с нута. Рабата га даде затворити, с наказом да га смакне, али уто, према договору, навалише чете Ускока са свих страна. Јуриша би ослобођен, а Рабата и Капогросо изгубише главе. — Доминис је за времена утекао из Сег и измакнуо казни, али је касније, ради вјерских питања, његов прах извађен из гробнице и спаљен као прах проклетника.

VII.

ИЗ РОМАНА

»ДИОГЕНЕС«

THE
LIBRARY OF
THE
MUSEUM OF
ART AND HISTORY
OF THE
CITY OF
NEW YORK

У роману „Диогенес“ приказао је Шеноа 18 вијек у Хрватској, вријеме царице и краљице Марије Терезије. Тегобе ратова с Турцима уминуле су, и у Хрватској је живот опет угодан. Економски се подигао грађански сталеж, а племство проводи вријеме у забавама и раскоши. Зато у земљу нахрупише странци, Нијемци и Маџари, настојећи да се ту што више обогате. Интригама, новцем, пријетњама и митом настоје они да разрују хрватско племство, да што лакше могу доћи до својих циљева, — У роману се испреплету двије фабуле, једна из грађанског, а друга из племског свијета. Грађанство заступа загребачки бравар Мијо Магић, са својом вриједном женом Катом, кћерком Марицом, и својим друговима обртницима.

Док су муж и жена тако у говору били, примичаху се три у чисто одјевена човјека браварском дућану. Најмањи између њих, човуљак крупан и јак, плавокос и румена лица, одјевен у модро сукно, отвори понизно врата, потисну главу унутра, затим се завуче сав у дућан, а за њим и друга двојица.

„Хваљен Исус!“ поклони се дошљак Ђуро Робић, пушкар и дјетић великога цеха.

„На све вијеке. Амен!“ одговори мајстор Мијо. „Каква је добра намјера намјерила вас, поштене цеховске људе, под мој мајсторски кров?“

А Ђуро ће даље, поклонивши се дубоко:

„Ми, господине, имамо двије или буди три ријечи Вашој милости говорити, ако нас хоћете послушати. То је то, што смо Вашој милости били обећали, да ћемо Вашој милости поштена младића за дјетића мајсторскога довести. Ево смо га довели и видите га.“ И при том показа Ђуро на висока, лијепа младића црне косе, који је као свијећа крај старог дјетића стајао, затим настави, као да чита литанију: „Зато просимо,

да му дате такову постељу на којој неће умријети од зиме ни од врућине, и да му дате такову поњаву с којом може проћи и да се дјетић не протегне дуље него је поњава дуга; ако му ноге озебу, да не криви нас. Хоћемо пако њега тако здрава и фришка од Ваше милости потребовати на петнаести дан каквога смо га Вашој милости амо довели. И молимо Вашу милост да нам даде за наше поштене цеховске новце једну пинту добра стара вина."

Мајстор Мијо исправио се врло озбиљно, дочим је господарица Ката радозналим оком из прикрајка мо-трила младенца кога су цеховски људи по навади и по цеховским артикулима били довели за дјетића. Мијо од-врниу врло свечано:

„Ово сте ми, поштени цеховски људи, за моју по-требу по навади довели овога поштеног младенца за дјетића мајсторскога, да му дадем дјела до петнаестог дана, пак вас питам којег је краја и вароша син, има ли којег племенитог цеха дјетићки лист и има ли између племенитог нашега загребачког цеха обрана мајстора за јамца?"

Нато одговори пушкар, поклонивши се дубоко:

„Нека је знано Вашој милости, да је овом поште-ном младенцу име Јосип Јуратовић, и да је родом из Самобора у нашој краљевини Хрватској. Дјетићки пако-лист, који смо на ове своје живе очи видјели и кога је наш декан мајсторски од ријечи до ријечи прочитао, има под правим печатом од племенитог цеха кра-љевског вароша крижевачког, а за обраног мештра и порука има господина цеховског мајстора Ђуру Сме-тишкa, ковача."

„А уфате ли се Ви, Јосипе Јуратовићу," запита свечано бравар младића, „обдржати како је потребно и достоји се?"

Високи младић поклати се као војник и рече звон-ким и јасним гласом:

„Уфам се, Ваша милости, ако је Божја воља."

„Па Ви по Божјој вољи примите се дјела до пет-наестог дана под овим мојим мајсторским кровом. Тако

буди, и слава Богу! А вама, моји добри цеховски људи, који сте ми по вашој цеховској навади за моју потребу довели овога поштенога младенца, буди хвала и пинта добра стара вина. Пак јер је вријеме зло и пут далек, буди вам цеховски трошак за пинту на дар. Дођите са мном у моју комору, а можете и Ви, Јосипе Јуратовићу. Но прије препоручите се овдје господарици за коморицу и постељу, гдје ћете пребивати до петнаестог дана и дуље, ако је Божја воља.” — Мајстор оде са цеховским посланицима на враташца на која је Ката унишла била, а Јосип, зграбивши свој омашни свежањ, рече господарици Кати:

„Буди моја поштена глава препоручена Вашој милости: гдје је дјело, да је јело, да ми се кроји и броји, ако се моја рука за вашу кућу зноји, да имам камо положити главу, и ево ми је Бог свједок и мати Божја да ђо менс погрешке бити неће ни у кући ни изван куће, ни у мисли ни у чину, да ћу бити покоран и послушан како се кршћанском младенцу достоји!” Иза тих ријечи пољуби Јосип мајсторицу Кат у десну руку, а она, очито дирнута тим честитим поклоном, одврати благостиво:

„Помози Бог, Јосипе, у тој кући. Ако буде добро дјело, биће добро јело. Нека Вас није страх, јер је ова кућа добра и стара. Сада пако дођите у име Божје, да Вам покажем коморицу. Вашу!”

У чистој, обијеленој соби господара Магића смјести се замало цеховска дружба за стол. Није ту било богатства ни сјаја, ал’ у тој соби сијевала је дивна чиствоћа, било је све спретно и удесно, као да је лагандан, милен дух стерао мироносна своја крила. Дуж зидина низале се дуге дрвене шкринје, које су служиле и за ормаре, о зиду висео је мајсторски лист господара Магића, здесна слика светог арханђела Михаља, његова светитеља, а слијева светог Томе бискупа, мученика и заштитника великога цеха загребачкога. Сред собе широко се велик храстов стол, покривен бијелим бјелцатим столњаком, по њем широки коситрени пладињи, сребрна уљеница и огроман врч од коситра, чудно накићен знаковима браварским. Чело стола је сједио сам мајстор, на другој страни мајсторица Ката, подаље Бу-

ро Робих и друг му Јанко Шоштарић, сребрнарски дјетић, и доље према мајстору нови калфа, Јосип Јурговић. Мајстор се прекрсти побожно, а за њим и остали, и кад је госпа Ката ставила на стол силну здјелу златоликих жганаца и читаву бутину, румену попут ружице, рече Магић свечано:

„Бог благословио дјело и тежаке, Бог благословио јело и не дај нам никад ни боље ни горе!”

„Амен!” — одговорише сви.

Већ је био мајстор засукао рукаве и набрусио велик нож да га забоду у масну бутину, кад нешта изненада вани заштропота, врата се отворише, и скоком униђе дјевојче од једно седамнаест година, а за њом пристара бака.

„Хваљен Исус!” рече дјевојка звонким гласом, али се брзо заустави и порумени доврх чела, спазивши госте.

„Јеси л’ чула, Марице,” намргоди се мајстор, „тога да ми више не буде. Кад се смрачи, мора да буде поштена грађанска дјевојка код куће.”

Марица порумени јаче, приступи плахо к оцу и рече, пољубивши га у крупну руку, на коју је суза с њезина ока пала:

„Добар вечер, драги оче, и опрости, ако сам криво учинила.” Затим пољуби мајку и поклони се гостима. Но тек је рекла ријеч, дотисну се крезуба бака до Магића, и узе, машући рукама и главом, доказивати:

„Хваљен Бог и добар вечер, мајсторе и поштена мајсторице, и ви остали поштени људи! Немојте Марици зло говорити. Њезина милост, госпа варошка судиња Бабочајка, лијепо вас поздравља и моли вас да не буде замјере, што је Марица тако касно дошла. Дјевојка није крива, већ њезина милост госпа судиња. Јер да знате, његова милост господин варошки судица има данас госте из каптола, пак је требало и како засукати рукаве, да пречасна господа не приговарају нашој кухињи, јер се разумију у слатка јела. Пак је њезина милост госпа судиња рекла: „Јеси л’ чула,

Марице, ти гибаш гибаницу као ниједна у нашем племенитом граду. Баш те је кума Ката поштено научила. А ти остај ми ту на помоћи, јер те не пуштам, никако не пуштам, а буде ли какве замјере од татице, ја сам крива, ниси ти, па те може Бабица отпратити.” — „И Бог и душа, поштовани мајсторе,” цмкну стара Бабица језиком, „Марица је нагибала сировњачу, да би је анђели јели, а пречасна господа све су си прсте оближавала. А рекла им госпа судиња да је гибаница Маричино масло, пак да сте чули ту хвалу и дику, да се сиротица црвенила као рак. Сад знате да није крива Марица, и њезиној милости, госпи судињи, врло би тешко било, да мора сирота Марица ради ње чути коју жалну ријеч. И сад сам вам све рекла, и свима заједно желим лаку ноћ!”

„Но, но, но, станите, Бабице,” рече мајстор и дигну руку к баки, која се спремала на одлазак, „изручите њезиној милости госпи судињи, нашој драгој куми, лијеп поклон и поздрав. Кад су рачуни такви, и Марица јој била на помоћи при поштеном послу, није дакако могла раније кући доћи, па је и право, да је остала. Зато јој од мене никакве замјере, већ хвала, да се пред господом тако опоштенила. Вама, драга Бабице, лијепа хвала, да сте ми довели дијете, па на пут дете врчић старога.”

„Не, не, ни за живу главу, поштовани мајсторе!” бранила се бака. „Шта, мислите, моја стара глава није за то.”

„Немојте тако, Бабице,” насмјехну се Ката, наочивши врчић, „вино даје јакости, крепкости, Божји је то дар. Пијте, знам да Вам је наше вино слатко; бар сте га се већ доста пута нахвалили.”

„Лијепе комедије,” нахахак се старица и ухвати брзо врчић, „још ће, помози ми свети Блаж, људи по граду бубњати да је Бабица пијаница. Та ви знате какви су загребачки језици, потари их свети криж! Ал’ бих лагала, да вам покудим капљицу,” настави бака, силно потегнувши и гладећи сухоњавом руком трбушак врчића. „Да, Магићева кухиња, Магићева пивница, Магићева дјевојка: томе нема пара у нашем краљевском

граду. Нек тко дође па нека каже да има, али бих га... сад лаку ноћ, слатку ноћ! Знам да ће бити код куће кашице, што сам се ево забрљала! Сад лаку ноћ!" То рекавши, исклипса Бабика хрло на врата, и не дочекавши одздрава.

Бабика је била истину рекла. Марица бијаше дјевојка прелијепа, пуна, једра и здрава као румена, мирисава бресква. И говорио је цијели Загреб да нема ни господске ни грађанске кћери у граду која би се крај Марице показати смјела. Од главе до пете кипио је у тој младици пуни живот. Пут јој бијаше глатка и сјајна; пунано, суобло лице цвало је љупким ружицама, црвене уснице дрхтале су као и велике малине на грму; фини, при крају нешто извинути носић показивао је велику одважност, низ стрмо чело причешљана сјајна коса излазила је у двије густе плете, свезане црвеним врпцама, а оне очи, оне велике очи, којима су под дугим узвинутим трепавицама црне зјенице дрхтале и сијевале као муња, као жива ватра! Дјевојка не бијаше крупна, ал' све тијело, сваки уд бијаше пун, обал и дражестан. Марица бијаше обучена у плаветну хаљину, преко прса била је превезала тамноцрвен рубац, око врата јој се вили густе низови кораља. Тако је гледала смијешећи се и уздигнуте главе у свијет, а тај блажени смијех на њезином лицу титрао је као лептир на пуној, расцвалој ружи. Дјевојка сједне у кут на шкрињу и поче извједљиво проматрати госте, који су од тог ненаданог призора умукнули били.

„Дођи ближе, сједни до мене, Марице!" рече Матић нешто блаже својој јединици, која се у хип крај њега смјести. Бравар је мотрио своје чедо особито задовољним оком, а госпа Ката сједила је нагнуте главе и сложивши своје руке на крилу, гледала је и гледала своју кћер оком тако сретним и блаженим, као да снови о рају.

„Моји драги цеховски људи", прихвати Матић, „знам да сте жедни и гладни, пак ево је бака Бабика закрчила пут нашему послу, но сад је чист, и Бог помози!"

„Ваша милости, господине мајсторе“, поклони се Ђуро, „молим да нам опростите што смо Вам тако касно на толику неприлику...“

„Што навијаш, драги Ђука,“ насмјехну се Магић, „као да си први пут у мојој кући. Част и поштење нашој цеховској навади, ал' кад људи весело заједно сједе, и кад се пије и једе, онда не трпим никаква цифрарије.“

„Тако је,“ потврди Ката. „Што је на столу, то је понуђено од срца, без церемоније. Зато једите и пијте.“

Мајстор Магић уозбиљи се опет, растегну уснице, стегну обрве, те се дигну на јуначке ноге и пограби снажном руком велики коситрени врч.

„Еј, Јосо Јуратовићу,“ проговори свечаним гласом, растегнувши опет обрве, „ово иде Вас. Скупите своју младу памет, напните своје уши и запишите си сваку ријеч за ухо, јер сам ја мајстор искусан, јер је ово кућа стара и поштена.“

„Јест, Бога ми,“ потврди Ђука главом, затиснувши велик жганац у уста.

Јосо се дигну на те ријечи, и поклонивши се мајстору дубоко, стајаше нијем и побожан.

„Ви, драги Јосо,“ настави бравар, „нисте прхнули у ову кућу као шишмиш, нити сте пали као камен преко крова, већ су Вас довела на предња врата два поштена Ваша брата, а јамац Вам је загребачки мајстор, коме част и поштење. Иако сам стари цеховски мајстор и ротни грађанин, иако имам, хвала Богу, своју зидину кућу у племенитом овом варошу, ја велим те велим да нас је господин Бог све саградио из исте земље. Зато буди далеко од ове куће свака госпоштина и таштина. Мир и Бог нека је чува, да буде сваки човјек, ма којег рода син, у њој сретан и весео, био он шегрт, калфа или мајстор. Љубав и поштење нудјам Вам у овом врчу, напијте се слатко, и нека буде грло при том глатко. И да сте ми здрави и прави под овим мојим кровом, да не направите никад крива кључа, већ да пошвеним дјелом отворите свачија врата и срца. И то да знате да калфу не држим за слугу,

већ за сина. На, ту примите па се у добро здравље људски напијте.”

Господар сркну из врла појаче и преда га калфи, а овај, држећи врч, одговори:

„Бог да ми је свједок и мајка Божја, и цијели небески двор, да од мене Вашој милости срамоте бити неће, да ћу бити у овој поштеној мајсторској кући што и пчела у кошници, да је нећу оставити, ако је Ваша добра воља, макар и куга дошла. Да Бог поживи и благослови и ову поштену мајсторску дјевицу, и сав дом, и сав род у срећи и здрављу, и да Бог даде мајстору о задњој ури златни кључ у рај небески”.

Иза тих ријечи потегне Јосо три пута, и поврати врч мајстору.

Својим ријечима Јосо је стекао симпатије цијеле обитељи. Оне су још порасле кад је приповиједао о свему што је као војник и калфа проживио у свијету.

Господар Мијо нагну главу, прође лијезим дланом преко лубање, уздигну палцем и кажипрстом десне руке кратке бркове, као да цијелу Јосину приповијест у духу прежива. И опет подигну главу, осови се брзо на ноге, да је Марица плахо узмакнула, ухвати врч, дигну га и проговори свечаним гласом:

„Јесте ли чули, Јосо Јуратовићу, та иде Вас. Хрватска је, права је, од срца је. Слушао сам Вас као што слушам нашега опата кад говори посну продику. Лијепо говорите, фино говорите. Да се то штампа, била би књига. Ех, мој је језик кључ, који иде само у праву браву. Срећа Вас је бацала амо и тамо, па ето сте пали с кишом и под мој кров. Но јесте ли чули? Киша пада на стрн, стрн се придигне преко ноћи, стрн носи зрно, то је и човјеку благослов. И није ми жао. Ако сте бравар као што сте били стражмештар, помози Бог! Киша је срећу донијела. То ја тако говорим без церемоније, ако сам и цеховски мајстор. Па добро дошли, и добро нашли! Било Вам код мене добро, а мени добро уз Вас. Ви као да говорите по срцу. Језик Вам је брз, жесток. Ухо ми вели, срце ми каже да Вам језик не лаже. Не било Вам никад горе него што ја

за Вас мислим. И да пијемо за Божји благослов. Да пијемо за ову моју кућу, која је вазда поштена била, па ће, ако је Божја воља, и оцгати. И Ви је опоштенили, да Бог да. Били сте овдје, били ондје, видјели цара и краља, царицу и краљицу, били сте и под царским кровом. Висок је, је ли? А овај мој, прости Боже, низак, је ли? Ал' поштен, поштен, као и царски. Ту нашли дјела и јела, ту починка и пила, ту драга и мила, и никаква зла, да Бог да! Па и то дао Бог, да се и до године куцнемо, а Ви рекли: „Бољи бравар него стражмештар!”

Дође и петнаести дан. Била је недјеља. Код Марица сјеђаху сви за пуним столом. И мајстор, и Ката, и Марица, и шегрт, и Јосо Јуратовић. Тихо је минуо тједан за тједном, кладиво је падало, пила је пилила, гвожђе се љескало, мајстор је гледао са стране на Јосине руке и намигнуо весело Кати, а Ката му задовољно одмигнула. Па добро. Дакле у недјељу је шегрт донио печенку, туста пурана, на стол. Чубава уста бијаху дечку масна, а Ката ће му:

„Ти некрштена душо, зашто си лизнуо маст?” Дечко је страшно лудо погледа. Тада се дигну Јосо и прихвати ријеч:

„Ево, доспιο је петнаести дан што радим при Вашој милости. Је ли моје дјело за Вашу милост ил' није?”

„Јест, Јосо,” насмјехну се свечано мајстор. „Добар сте стражмештар, ал' бољи бравар. На, ево Вам руке, и дао Бог, дуго за мојим столом сједјели!”

„Хвала, Ваша милости”, одврну Јосо, прихвативши руку, „то да Бог да!”

Мајстор намигну, Ката одмигну, а Марица порумени и превали врчић.

Међу хрватским племићима онога доба нарочито се истиче Антун Јанковић. Човјек је то богат, независан, паметан — али се не мијеша у јавне послове. Живи на француски начин, те се тиме у хрватском друштву нарочито истиче, воли ловове и забаве. Досадило су му непрестане хрватске свађе, и он само из прикрајка мотри шта

се дешава. Једино живи за свог штићеника Белизара Пакића, брата своје покојне вјеренице, млада, лијепа и веома богата официра, који се недавно толико одликовао, да га је сама царица именovala капетаном. Колико год га је у вјесци чекала брза и лијепа каријера, и Пакић је, као и Јанковић, видио да су Хрватску преплавили туђинци, а Хрвати да су се помамали за частима и новцем, заборавивши свој стари понос и самосвијест. Зато се спрема да остави службу и да живи независним животом. Међутим се одмах након његова повратка у Хрватску и састанка с Јанковићем догодни чин који је сасвим пореметио његову основу. У Хрватској се боре за превласт двије странке. Једна је склона Нијемцима, и њу води пуковник Клефелд, родом Нијемац. Он је додуше пуковник коштајничкога пука, али као побочник бана Карла Баћана — кога никад нема у Хрватској — настанео се Клефелд у Загребу, дао се уписати међу хрватске гласемство, и својом лукавошћу скупио је око себе овелику странку. Другој је странци, склоној Маџарима, на челу пуковник глинскога пука Адам Баћан, боље рећи његова жена Терезија, напредно лијепа, лукава, али и раскашана. И једна и друга странка хоће да за себе предобију Јанковића, а Клефелд нарочито хоће да уда за Белизара Пакића своју кћерку Амалију, Уз Клефелда пристаје и стара баруница Сермаж, Белизарова кума. На дан једне обитељске славе на њезину имању, она Белизара нарочито упозори на Клефелдову кћерку. Док је Белизар чаврљао с том нелијепом, али духовитом дјевојком, Нијемац, барун Берги, увриједио је Ружицу, штићеницу старе барунице Сермаж, назвавши је, као и све Хрватице, гуском. Белизар је то сматрао увредом за све Хрвате, те изазове Берга на двобој. Овај у свом бијесу налети сам на Белизарову сабљу, и падне мртав. — Како је царица Марија Терезија била строго забранила двобој, пријетила је Белизару оштра казна, а можда и смрт. Клефелд, који је имао веза у Бечу, дође к Јанковићу с конкретним предлогом: Белизар нека ожени његову кћерку, Јанковић нека ступи у његову странку — и ствар ће се изгладити. Јанковић је на око пристао на тај предлог, само је тражио да се вјенчање одгоди док се између младих људи не развије јачи осјећај. Клефелд је пак у Бечу успио, те Белизара није помишљавали, како је била накана, него су истрагу повјерили њему, а он је младом официру оставио само толико слободе, да се може састајати с Амалијом. — Међутим је и Терезија Баћанка гледала да привуче

Јанковића у своју странку. Њој је добро дошао случај Белизаров. Док се њен муж бавио житарском трговином, она је спремала политичке сплетке. Терезија позове Јанковића к себи, тобоже да од њега купи жито, а заправо зато да му очигује што кани с Белизаром. Она је знала за своју демонску љепоту, и хтјела је највише очарати младића. Већ први сусретај с њоме дјеловао је на Белизара. Кад је она то видјела, позвала га је и напече к себи. Схвативши то Јанковић, позвао је свог штићеника у капуцинску цркву, јер му је одатле сваки дан неки капуцин носио китицу цвијећа, а он није знао од кога је оно. Сад је дознао да му то цвијеће шаље — Ружица. Умјесто њега пошао је на састанак с Терезијом Јанковић, приказујући се као да је силно воли, и да је љубоморан на Белизара. И она му се показала склопом, а као узврат за њихову љубавну везу имао је Јанковић наговорити свог штићеника да ожени њезину рођакињу Фрузику. Јанковић пристаје и на то, као и на то, да ће потпомагати Терезијину политику у Хрватској. Међутим се и у Магићевој обитељи догађаји даље развијаху.

„Като! Като!” зовну Магић једне недјеље до подне, подупирући лактовима главу и гледајући у том пун врч пред србом.

„Шта је, Мишко?” довере се мајсторица.

„Като, сједни до мене!”

„Ево сједим.”

„Јесу ли ти здраве очи?”

„Јесу, хвала Богу.”

„Па шта си видјела?”

Жена избуљи у бравара очи.

„Сад видим тебе.”

„Видиш! видиш! Зато те не питам, већ шта си би—дје—ла?” Стара закрену раменом.

„Но, ја мислим Марицу.”

„Ах, Марицу! Ех! Да! Марица!” уздахну стара.

„Вријеме је, Като. Мени се чини да је у дјевојци узиграла крв. Гвожђе треба ковати док је вруће, а вријеме иде без обзира”.

„Истина.”

„Шта велиш за Јошка?”

„Ајде де! Као да су се родили једно за друго, рекла ми је судиња Бабочајка послјије задње вечерњице.”

„А ти?”

„Па да! Да! Само кад би он... то је враг... ваљда га ми нећемо просити за дјевојку”.

„Бијеса,” лупи бравар шаком по столу, „та прије нека се преврне свијет. А реци, је ли? Радо се гледају, шта? Жена то боље види”.

„Хм! Како нисам видјела? Кад год га опазим, по-румени доврх главе и потаре лонац. Прије није никад сломила лонца. На, то ти је то.”

„Дакако, то је то,” насмјехну се лукаво бравар „а он, велим ти, а он прави за велике браве мале кључеве, а превелике кључеве за мале браве, а опет је бравар, пасја пара, каквога још није видио цех.”

„Полудјели су, то знам”.

„А дакако да су памет изгубили. Гле, шта је то?” налукну се бравар кроз стражњи прозор на врт.

„Види, види,” рече Ката, скуњивши главу, „у врту су.”

„Да, ту стоји он, стоји она. Чекај, да видимо.”

„Да видимо Како је гледа, да је поједе!”

„Но, а она? Шећером би га посипала! Нешто се правдају.”

„Ја ти велим, стари, то ти је то!”

„Ха! ха! ха! Като! Като! Знаш ли кад смо ми овако?”

„Но, па је ли ти жао?”

„Иди збогом! Гдје су та времена.”

„Но, па је ли ти жао?”

„Да ми је жао било, не бих те била узела. Видиш га. Ваљда би се други нашао био.”

„Други?... Други?”

„Ех, лудо! Кад си ти први дошао! Ха! ха! ха!”

„Ха! ха! ха! Још јој се сад хоће циганије. Но, ти и Марица: слика и прилика”.

„А ти и Јошко: слика и прилика”.

„Пак? Хоће ли Марици уз Јошка бити зло, кад је овакав какав сам био ја.”

„Боже дај да јој буде као што је мени. Само је плах! Ух! Плах! Не знам какви су то сад мушкарци”.

„Јесам ли ја такав био?”

„Бијеса си био. Очувај ме свети криж!”

„Већ лани ми се та хисторија мотала по глави, премда их још није било у срцу запекло. Рекох: Јошко, Ви сте фин човјек, а рука како ваља. Знате шта? Ви сте за калфу препаметни. Пак будите мајстор. Он ме чудно погледа и рече: Ваша милости, ја сам сиромаш, а ја му нато: Па ћу ја платити мајсторску таксу. Ја то и предложих у цеху, и закључено је било учинити га мајстором, и да ће добити мајсторски лист кад предложи своје огледно дјело. Али ми он руку пољуби, и сузе су му ишле на очи: Како ћу ја од Вас, мајсторе, кад ми је као да сам се под Вашим кровом родио. Пак добро, пак будимо скупа, пасмијаш се ја. Скупа јесмо, али нисмо тако како ја мислим. На прошло Томиње, 1751, била је кватерна цеховска миса. Но, ваљда ће се прије опаметити, мишљах. А ја! Мајстори су лијепо при олтару надесно, дјетићи налијево, а Јошко при вратима, јер се као млади мајстор није оженио и платио за казан двије тврде шкуде „биковине” у мајсторску ладицу. Бога ми, мене је било стид”.

„Но, ти је ниси платио”.

„Ништа, па ништа! К бијесу! А ја нећу другога зета, јер га познам, јер је то сухо злато. Ал’ ја све чекам и чекам, па ништа. Не знам што то пртља с тим огледним дјелом. Мјесец за мјесецом тече, а рице, слаже, и штудира, јер то да мора бити нешта нова, рече, чега прије није било”.

„Знаш ли, стари, шта је?” нагну се Ката на Мијино раме.

„Но?”

„Боји се. Сиромаш. А та ти је Марица, Бог ми опрости гријех, лијепа дјевојка, и готов посао, и кућа и по која шкуда”.

„Истина је”, лупи Мијо по столу, „жена ипак даље види! Е, па нек се преврне свијет. Зовни га. Ал’ ти изиђи”.

Зачас уђе Јосо у собу.

„Јосо, сједните. Пијте!”

Јосо гуцну из врча.

„Јосо! Ви ћете се моћи преселити амо у предњу кућу”.

„Та нема мјеста. Камо?”

„Тијесно је страга. Ми смо стари. Биће смјеста у Маричиној комори?”

„А Марица?”

„Отићи ће. Бравар Шимунић из Самобора ју је запросио”, рече Мијо, мирно гледајући преда се.

„Марицу?” рече, приближивши, Јосо и скочи на ноге, затим ће мирније: „Е, па идем и ја”.

„Камо?” погледа га Мијо оштро.

„У свијет”.

„Тко Вас тјера?”

„Нитко.”

„Зашто?”

„Зашто, зашто? Јер... јер морам”.

„Та биће у кући мјеста”.

„Ал' мени ће бити тијесно”, — рече Јосо, давећи се.

„Зашто, пасја паро?” лупи Мијо шаком по столу.

„Ех, то је тако, морам”, — одврати Јосо дршћући.

„Сједите! Пијте! Шта би било, да се побратимо?

Ну да! Обојица смо мајстори: ја старији, ти млађи. Па здраво, брате! Ти си луда, велика луда! Да, гледај гледај! А би ли ти остао, да Марица остане?”

„Да остане?” зажари се Јосо. „Ал' онај Шимунић?”

„Ти си луда. До бијеса Шимунић!”

„До бијеса!” кликну младић, потегнувши из врча људски.

„Имаш ли пет прста, имаш ли до два ока, не жари ли ти се та нећ при срцу? Говори, говори!”

„Ех, ех! Како се жари, како, драги, предраги мајсторе!”

„А јеси ли језик по путу изгубио? А та Марица, шта је? Срди ли се јако на те?”

„Срди? Боже мој! Тко Вам ту лаж рече?”

„Па иди, иди брже и реци јој да на будућој кватерној миси нећеш више двије тврде шкуде платити,” насмија се старац, обрисавши двије крупне сузе.

Јуратовић скочи, загрли старца, који се мало да није угушио, па излети на врата. У малом вртићу за

кућом стајаше Марица, залијевајући своје цвијеће. Госпа Ката, како су већ женске радознале, завуче се кроз кухињу на враташца те се заклони за велики бадањ, гдје се обично скупљала кишница и крај којег се огромна винова лоза разапињала. Била је наслутила да ће таково шта пукнути, па да чује, да види. Усопљен навали млади мајстор у врт; опазивши дјевојку, заустави се, те не могаше него истиснути:

„Марице! Марице!”

„Шта је забога, мајсторе Јосо?” одврати дјевојка полијевајући удиљ цвијеће, но кад опази како се Јосо промијенио, дигну главу, спусти канту и рече:

„Боже мој, што Вам је? Ви сте се негдје преплашили”.

„Јесам боме, Марице!” потврди Јосо главом.

„А од чега?”

„Од превелике среће.”

„Какве среће?” зачуди се дјевојка.

„Женим се”, — плесну младић рукама.

„Жените се”, тргну се Марица некако немирно и погледа Јосу великим очима, „па добро, па добро. И срећни били. Но Бог зна, је ли женидба превелика срећа”.

„Баш сам дошао да Вас за то упитам”.

„Мене, шта знам ја о том послу?”

„Ипак. Ви знате каква је која дјевојка, па ми реците...”

„Шта?” запита Марица жестоко.

„Па Ви познајете сребрнару Анку”... погледа је Јосо испод ока. Дјевојка приближи и прође руком преко чела.

„Да, — да,” — запента, — „познам.”

„Па?”

„Добра је, добра”, — потврди Марица, и суза јој дође на око.

„Ал’ да ја Анке нећу, већ другу?”

„Коју другу?” упита Мара жешће.

„Погодите. Не знате? Та, та — но Вас, драга Марице!”

„Мене? — Мене?“ порумени дјевојка и тисну обје руке на срце.

„Управо ме је тата послао нек Вас питам да ли бисте се срдили...“

Марица погледа га чудно, тако чудно. И сједе на отсјечен пањ, заклони си кецељом лице и удари у сав глас плакати, да јој је све глава скакала од плача.

„Шта је, забога?“ прискочи младић. „А Ви се збиља срдите?“

„Ах, да се срдим! Што бих се срдила?“ одговори кроз плач дјевојка. „Тако ми је срце пуно, толико сам сретна, Боже, Боже мој! Боже мој! Мајко небеска! Хвала ти! јер, јер...“

„Но, јер?“ дрхташе Јосо од радости.

„Јер“, спусти дјевојка кецељу, дигнувши главу и кликнувши кроз плач и кроз смијех: „та ја сам само за то Бога молила“, баци се младоме бравару у наручај. „На, узми ме, Јосо, узми ме“, рече привинувши се к њему, „да ме не узмеш, погинула бих од жалости“.

Младић притисну је к себи, ухвати је за брадицу, дигну јој главу и у тај пар цмокну пољубац.

„Лијепе хисторије!“ испукну се госпа Ката иза бадња. „То је цмокнуло, да су се сви врапци уплашили. Такве се ту ствари кухају, а мени ни бекнути! Лијепо! лијепо! Зар сам ја ништа? А?“

Јанковић међутим одржава пријатељске везе и с Клефелдом и с Баћанком, подржавајући и једно и друго у увјерењу да ће бити онако како они желе. Главна му је пак брига да ствар што више завуче. У томе је добио савезника у Фрузички, која неће да полази за нељубљена Белизара, јер имаде вјереника кога воли. Да добије за своју акцију више времена, Јанковић присили Белизара да се причини болесним. Сам је он пак анонимно ширио памфлете у којима су изнесена злодјела појединих присташа и једне и друге странке, јер је хтио да међу њима направи што дубљи јаз. Пред Клефелдом приказивао се како ради за његову странку, Баћанки је говорио о својој великој љубави према њој, а у развратним друштвима хрватских великаша предњачио је у раскалашености, само да нитко не упозна његових прaviх накана. — Честитији дно хрватскога племства, видећи

како страници упропаштују земљу, почео је да вијећа како да томе стане на пут. Умјесто да иде на састанке ових домољуба, Јанковић је радије удварао Терезији, изазивајући чак и презир бољих појединаца. — Терезија Баћанка хтјела је међутим такођер да га изигра, па се чак, иза његових леђа, споразумјела с Клефелдом, дојакошњим непријатељем, како ће најбоље искористити Хрватску у своје сврхе. Поред политичких посала, и Баћан и Клефелд вољели су пустошине, и Клефелд је, помоћу старе Бабике, чак био припремио љубавни састанак с Марицом Магићевом.

Ноћ бијаше мрка, облачна. На небу није било ни звијезде ни мјесеца, а по кућама ниси већ видио лучи. Кроз сиви полумрак само си разабирало црне громаде кућа, а надалеко није било гласа људској стопи. Притиштући се уз куће, прошуља се пуковник погнуте главе у Високу улицу, у коју су излазили вртови кућа Месничке улице. Пред ниским дрвеним плотом, изнад којег је стара јабука ширила гране, заустави се Клефелд, тај нови Ромео, разигран љућеним пламеном. То бијаше стражњи дио Магићева дома. За јабуком дизала се овисока приграда предње куће. Мален прозор на тој пригради бијаше широм отворен у дворишту. Све бијаше тихо, ни миш да се макао. Јабука, под којом стајаше огромна млака, пуна кишнице, била је тик прозора засађена, и врло висока, а и гране разилазиле се од стабла високо изнад земље. Сад се нешто забљажели на прозору, али брзо умину. Пуковник брзо подигну главу.

„За плотом су љестве” шапну са прозора глас.

„Бабице, Ви сте?”

„Да, попните се на јабуку, остајте међутим на њој. Госпа Ката још није легла”.

Пуковник скочи преко ниског плота, ухвати љестве, пође једно шест корака даље и прислони их на јабуку. Позорно попне се стари махнатац љествама на јабуку и стисну се на другу грану.

„Шта је?” — шапну према прозору.

— „Шутите,” одазва му се глас, „још није вријеме. Остајте на миру.”

Пуковник сјеђаше непомично доста високо над земљом. Тако прође десет часака. Уједанпут скочи други човјек преко плота. Пуковник задрхта, попе се за грану више, да се заклони лишћем. Незнани човјек пође даље и махну према прозору.

„Забога, господине поручниче,” шапну Бабица, „уклоните се на јабуку, што сте прерано дошли? Од јабуке моће ћете лако у прозор.”

Пуковник се стресе од страве и љутости. Је ли то паклена опсјена? Поручник му је нузљуб. Бабица га вара. Да бар та хуља није прерано дошла. Лијепе светице, те грађанске кћери! Проклетство! Да га открије ту, поручник пуковника на јабуци. Која срамота! Од бијеса узаври му крв, да пукне од јада. До бијеса и та несуђена љубав! — Само док поручник зађе у прозор, спустићу се, умоваше бијесни Клефелд и зашкрину зубима, спустићу се и подбрусити пете. Међутим доспије други човјек на прву грану јабуке.

„Мало више,” — шапуташе му с прозора глас. Поручник попе се више, пуковник скутри се јаче и стисну зубе. Чуј! Сад нешто зашушти доље у грму, — сад падоше љестве, сад се заклопи силовито прозор. У кући букну мукао жамор. Клефелду поче се помало јежити кожа, зној му скочи на чело. Једва дишући, погледа под себе, гдје је на грани чућио поручник. Ох, да је само узмака, узмака, ал' дрво је високо, љестве сруши сам паклени дух, прозор затворен. Пуковника зазебе душа, а и поручник као да је под њим дрхтао. Сад си већ разабирало из куће гласове све јаче и јаче, сад се отворише врата. У врт долетјеше мушкарац и окрупна жена, други мушкарац скочи из грма.

„До врага,” плану Магић, „што се то по ноћи вере по поштеној кући? Духови нису...”

„Биће ваљда лопови,” — одазва се јаросни глас Кате.

„Ђуро, Јанко,” викну мајстор у кућу, „потеците брзо у Високу улицу. Поставите се пред плот, да нам те птичице не утекну, јер су негдје у врту сакриве. Вребао сам ја већ трећу ноћ на те злосине, а они мишљаху

да спавам. Бог им се смилуј души! На мијехе ли их дерати! Јошко, јеси ли напунио пушке?"

„Јесам!" — одговори Јуратовић.

У тај пар кврцну под поручником грана. Ваљда од страха. Брже прихвати се друге гране да се погне више. Нешто га гурну у ребра, нога, шта ли! Пету је осјећао. Заглавиња, да ће пасти. Ал' се прену, шину увис и уједно лупи шаком у некакво црно живо клупко, које дубоко застења, али ни ријечи не рече.

„Ха," викну мајстор Магић. „ево их на дрвету! Момци, сприједа и страга наперите пушке!"

На дрвету нешто мукло зарукну. Поручник кано да се попе још више. Љута га шака спопаде, он је стисну љуто и узвину се на трећу грану, гдје је пуковник сједио прислоњен леђима о стабло.

„Један, два, три! Пудајте!" плесну одоздо Магић. Нешто звижду, нешто плусну у лишће, нешто падаше као плоха — сад сприједа, сад страга. Нешта врисну, нешта рукну, дрво кврцну, и на трећој грани забесни љуто рвање. Поручник спопа пуковника за прса, пуковник поручника за косу. Зуби зашкринуше, мишице набрекнуше, сад паде шака овамо, сад онамо, сад се ухватише у клупко, па се трзају, па се гњече — готово их издаје дах.

„Један, два, три!" плесну Магић, и опет прсну водена стријела сприједа и страга из штрцаљке у клупко. Грана се зањише, пукну, скрха се, а с висока дрвета плусну живо клупко у млаку, да је мутна вода прснула увис.

„Еј, јесу ли слатке јабуке?" викаше Магић. „Дете, дјечаци." Бум! нешта зарукну.

Као стријела оборише се мушкарци на клупко. Није сад плуштила киша, падала је туча.

„Нису, мајсторе, дозреле, треба их смекшати," хахакну се шегрт Јанко, „удри!" Опет нешто зарукну, и вода заплушти, као кад жабе поскакују у млаку. И сину луч у ту таму, калфа Ђуро изнесе луч. Чудесна ли призора! Ошишани Јанко држи засуканих рукава батину попут пушке, млади мајстор Јуратовић пламена ока да замахне у млаку, старац Магић се нагну, држи

објема рукама крај квргасте дренаваче, а међу њима боци се мајсторица Ката, очи јој сијевају као мачки, носнице дршћу, рећи би, пламен јој из носа лиже, а уснице јој трепећу грчевито.

Страхотна ли призора! Тајновито свијетло стере се вртом и обасјава близу зелен, доње гране јабуке. А даље је мрак. Али под јабуком, јао, под јабуком! Сми-луј се, Боже! Ту је млака, а из те мутне каљуже дижу се два жива створа, два јадника, обљузгана, изгрцана, омрљана, диже се пуковник Клефелд, диже се тобожњи поручник — гроф Адам Баћан. Погледаше се, тако љуто не погледа базилиск базилиска. Јадници, и какви јадници! Кал им је покрио лице, вода капа са косе, са брка, јој, како им је при души? Ал' зањиха се госпа Ката два, три пута горњим тијелом — и прасну подбочених лаката, да јој лети капа као пијетлова креста, да ће је задавити гњев.

„Јабуке красти,” викну Ката, „јабуке красти, кад су већ обране? Фуј! Тко сте, што сте, ха? Господа, господа? Фуј. По што, по што, злотвори, питам?” — лупала је Ката по длану, да су јој окрајци од капе дрхтали као лишће о вјетру, „А, говорите, одмах говорите,” испружи свој кажипрст према земљи. „О,” узњиха Ката два три пута главу, избуљи очи и подбочи се снова, „познам ја вас птице по блатном перју. Гнијездо, је ли? Голубица, је ли? Мој плод, моју крв?” лупи се дланом у прса. „Ух, да би вас гром, опрости ми Бог гријех. Видите ли, што су моји нокти? Оштри, а? Мислите ли ви да сам је девет мјесеци тешко носила и кроз муке на свијет родила, и до дјевојке усхранила рад вас, за вас, за вашу игру? За кога? За тога старог клепавца ваљда, који стоји у млади као грбави колац у плоту. Или за онај гињгави створ, за онај испрешани лимун? И тога врага! А она сиротица, очувај је Богородица, нити не сања о тим вражјим ноктима, већ мирно спава код своје куме. Знате ли сад гдје расту кухаче? Знате ли гдје цвате дренавача? То, то! Моју Мару! Фуј! Срам вас било, и срам вас било!”

„Шути, жено!” рече озбиљно бравар, бацивши батину и обрисавши си рукавом кошуље зној са чела. „Ви

сте, видим, господа, велика господа. Добар вече, господо, и лака вам ноћ! Јер, до бијеса, нема веће госпошгине од поштења. По том је убогар богаташем, а богаташ сиромасом. Дођи ми оса на цвијет, ни врећа цекина неће опрати срамоте. Ви сте господа, ви имате сребра и злата, и име и части, ми смо бокци, ми имамо жељезо, тврду груду и свагдањи крух. Ал' ваше поштење није боље од нашега. Ту смо једнаки. Да, наше је веће, јер немамо злата да заодјенемо своју срамоту. Ви пазите да вам је племе чисто као племенита крушка, као племенити коњ, а мислите ли ви да нам је дика кад кроз срамоту уђе у наше жиле капља грофовске крви? Аја! Ја сам Магић, бравар Магић, и мој отац је био Магић, и мој дјед Магић, п ово је од сто педесет година Магићева кућа. Триста му, нека изиђе који господски брк, нека ми докаже црну пикњицу од сто педесет година на имену Магић, пак ћу сам запалити свој кров. Осладите своју вољицу међу својима, а нас пустите на миру. Своје сте добили, па лаку ноћ!!"

„Лаку ноћ“! рече Јуратовић гњезно у колу и засука рукаве. „Да знате, господо, Мара је моја. Биће ми законска жена, јесте ли разумјели? Та десна рука потукла је већ по којег честитог јунака по сунцу у праведном боју, знаће и кукавице по ноћи. Ја сам био војник, сад сам слободни грађанин, и тко ми криво дахне о Мари, скрхаћу му кости, ма био и Божји син. Лаку ноћ, лаку ноћ, триста вам мука!“ — показа Јосо на излаз, лупивши љутито ногом.

Клефелд једва да је дисао, Баћан је дрхтао као шиба, оба гледаху у земљу. И покупи се један, и покупи се други, те као кад уплашиш мачка, сунуше обојица кроз плот из врта.

„Баруне,” шапну Адам на улици, „по Вама падох у ову ступицу, крвава освета до гроба!“

„До гроба, грофе,” зашкрипну пуковник, „Ваши су то прсти.“

И погнуте главе уминуше двије сјене на двије стране у тамну ноћ, ал' свака однесе батине своје.

Баћан и Клефелд постадоше сад смртни непријатељи, а Јанковић је то непријатељство вјешто појачавао. Интриге Клефелдове и Баћанове у Бечу свршише се побједом Баћановом: овај је постао банским намјесником, а Клефелд је, ради неких неуредности, морао из Загреба. Сад и Терезија и Клефелд силе Јанковића, да се што прије изврши вјенчање Белизарово.

У то вријеме требао је Јосо Јуратовић да постане мајстором, јер је направио прекрасно мајсторско дјело, и да се затим вјенча с Марицом. Али кад га збор мајстора позва преда се, констатирало се да је он нехуљ угакао. У кући Магнћевих, мјесто веселја, влада жалост. У исто вријеме нестало је из Загреба и Ружице.

Устоличење новoga банскога намјесника, Адама Баћана, извршено је с великим слављем, а у банским дворима Терезија је дала забаву, на којој је био толик разврат какав се у Хрватској уопће није запамтио. И Јанковић је, уноточ противљењу поштених хрватских племића, судјеловао на тој забави. А управо у то вријеме дошао је Белизар из Приморја и затражио од Клефелда да му суди ради двобоја. Потакнуо га је на тај чин лист неког официра, који му је предбацио да се скрива пред одговорношћу и судом, а под заштитом женске сукње. Тај је лист писан на понуку Терезијину, која је знала да ће, дирнувши у Белизаров понос, убрзати ствар с вјенчањем, те је Јанковиће ставила пред избор: или ће Белизар оженили Фрузику, или ће ићи до конца живота у тамницу. Клефелд пак, који је имао да суди о тој ствари, рекао је Јанковићу такођер: или ће Белизар оженили Амалију, или ће бити убијен. Јанковић је пристао на то рјешење, само је молио одгоду од 15 дана, јер је хтио да у славу Безарових зарука приреди велику забаву у својој кући. И одиста је та забава, на коју су узваници смјели доћи само закрабуљени, била нешто особито. Свака соба удешена на други начин, мноштво слика, музика, итд. На концу забаве буду сви узваници позвани у сасвим тамну собу, гдје их је чекало изненађење. Терезија је очекивала да ће сад Јанковић објавити заруке Белизаров и Фрузике, а Клефелд је очекивао Белизарове заруке с његовом кћери. Кад се дигао застор, угледаше узваници на позорници два пара вјереника: Белизара и Ружицу, Јосу Јуратовића и Марицу. Бијесан извуче Клефелд осуду којом се Белизар осуђује на смрт, а Баћан рјешење којим се осуђује на доживотну тамницу. Јанко-

вић пак покаже рјешење царице, која је Белизара помиловала и именовала га пуковником. — Продавши свој посљедњи накит, Ружица је, у пратњи Јосе Јуратовића, била пошла у Беч да од царице моли помиловање за Белизара, и успјела у томе. Засрамљени одоше туђинци. — Наскоро је Клефелд био премјештен из Загреба, а Баћану је био именован за судруга у вршењу банске власти, хрватски племић Никола Шкрлец. — А Јанковићева забава свршила се с једнодушном заклетвом свих назочних да ће убудуће pazити да се не повређују пража ни интереси Хрватске. Белизар се, након вјенчања, одрекао војничке службе и пошао на своје имање да живи у додиру са својом рођеном грудом. А Јанковић се опет повукао у позадину, да, као Диогенес из своје бачве, пази да ли његови штићеници раде за своју земљу, и не увлачи ли се у њу и опет коров туђинства.

*

Пинта = искавац врч (тал. пинта) — цех = удружење обртника, које је одлучивало смије ли шегрт постати помоћником и помоћник мајстором, и које је одлучивало о томе смије ли нови мајстор отворити самосталну радњу. Цехови су имали своје одређене обичаје, који се донекле виде и из ових одломака „Диогенеса” — артикул — члан, параграф — Капшул — дио Загреба, гдје се налази stolна црква. Некад је то била засебна општина, под влашћу бискупском — рота = заклетва — бавилск — врста змије — гингав = млохав, слаб — фигов (тал. figo = од смокве).

VIII

ИЗ РОМАНА

»КЛЕТВА«

У роману „Клетва” приказао је Шеноа догађаје из 14 в., кад је један дио хрватских великаша, после смрти угарско-хрватскога краља Људевита, незадовољан са слабом владавином младе краљице Марије и мајке јој Јелисаве, настојао да Хрватска добије снажног владара. Најприје су бунтовници позвали на пријестоље напуљскога краља Карла Драчкога, а кад је овај био на пријевару у Пешти убијен, пристао су они уз босанског краља Стјепана Твртка. Он је донета проширио своју власт и на Далмацију и на дио Славоније. После његове нагле смрти увукла се међу вође овог покрета неслога, и покрет је пропао. — Шеноа је у свом роману приказао велико мноштво хисторијских догађаја и лица: загребачког бискупа Павла Хорвата, душу тог покрета, Ивана Хорвата, Карла Драчкога, ђака-просјака Мирослава Шишаковића, Николу Горјанскога, Стјепана Твртка, Краљицу Марију, краља Сигисмунда, итд. Поред ове широке хисторијске слике, он је у роману приказао и један дио старог Загреба. Загреб је овом побуном био заинтересован зато, што је један дио данашњег града, Грич, пристајао уз закониту краљину, а Каптол уз побуњенике. Зато се развише између оба дијела града — који су тада били самосталне општине — краве битке, у којима су се уништавале куће и убијали људи. Кад су једном грички грађани провалили на Каптол те назвали и на саму цркву, загребачки их је бискуп проткао, и одатле назив роману. За вријеме док је важила ова клетва, ниједан свештеник није на Гричу смио да врши никаквих обреда, и због тога су грађани веома страдали. — У „Клети” се, поред мноштва епизода, развијају двије фабуле: љубав између Анђелије, нећакиње Павла Хорвата, и Берислава Палижне, једног од побуњеника, кога својим љубавним понудама савијаше и краљица. Друга се фабула веже уз породицу вриједнога гричкога грађанина, мошњара Живана Бенковића, коме је отет малени синчић. Борбе између Грича и Каптола развиле су се у већој мјери зато, јер је каптолски жупан

Грга Пришлин злостављао Грчане гдје је стигао, и измишљао све нове даће. А борба се нарочито заострила кад је Грга Пришлин дао напасти на сватове грчкога грађанина Пере Пришлина, да му отме вјереницу Добру. — Том приликом је Перо био убијен, а Добра отета. Одломак „Клетве“ који је узет у ову „Читанку“ односи се на овај догађај.

Уз улицу, низ улице лете грађани, тко с копљем, тко с мачем, тко с луком, тко са сјекиром. Непрестанце куца звонце с торња вијећнице у ноћ, градска су врата широм отворена, жене, блудећи по улицама, плачу од очаја.

— Не! — рече Иван Златобрадић на вијећници одрешито суцу — нећу да иду сви, већ бирана чета. Зашто да гину толики, доста нас је да потражимо вука у јами, да му истргнемо јагње. — Збогом, ујаче! — окрену се к Живану, не бој се, отац и мајка заклоњени су у млину, добра је то тврђава.

Но будне ли зла, ујаче, ујно, притеците им у помоћ. — Напријед, браћо! Ето, звоно нас зове! Избавимо дјевојку. За мнош у име Бога!

Високо диже младић свој мач, капа му спаде, бујна коса, замрљана крвљу, лети му око главе. Летимице јури напријед, за њим људи, грађани под оружјем, за њим грчки оружници, све као бујица скоком и летом низ брдице на Камена врата к потоку.

Сад удари и звоно светога краља куцати.

— Ха! И они сучу рукаве! — насмија се Иван гњевно. — То боље, покосићемо их више. Само брзо! Брзо! Напријед, браћо!

Чета приспије до потока, коме је вода од горске бујице набујала била.

— У воду за мнош! — викну Иван крчећи си мачем пут кроз грмље. Чета јури у воду да се дотисне на други крај Ал' ондје је чекају каптолски кметови. Крвав започе бој сред крвава потока у тамној ноћи. Сад потисну Грчани кметове, сад кметови Грчане, амо тамо трза се крвава распра, а најљуће маше Иван, рањен, без даха, стојећи до кољена у струји шумне воде.

Уто се довуче од Гргине куће преко потока сјена према млину под врбиком, коме су окна сјала у бучну ноћ. Ваљда је млинар био на опрезу, ваљда му стоје људи под оружјем. Сјена се дотисну до ограда, сад се сagne под грм, зађе амо и тамо, сад умакну на други крај!

Рећи би — све је ту мирно, док под мостом бјесни борба. Гле! Сад плану пламен, и овдје и ондје зачас пламтијаше цијело трње око врбика као ватрена шума, сијајући далеко свој румени жар на дрвени млин, на валове потока, на крвазо бојиште сред воде, гдје се уз крику и буку, уз јаук и звекет, комешаху сјене људи који су се борили. Јаук удари из млина. — У помоћ! У помоћ! Гори! — вапи млинарица очајним гласом кроз ноћ. Трње изгори, пламен се дохвати врбиња, гране праскају, стабла пуцају.

На другом крају, код своје куће, стоји Грга, гледа, злурадо се смијешећи, у пламен; око њега превија се одрпан човјек, жар сијаше на ћелаву му главу без ушију. То је тат. Прстом показује на горући млин и викне:

— Ето, трње је изгорјело, врата су отворена, напусти своје крдо.

Пламен обасјава Гргино лице, све слађе и слађе се смеје, све му живље играју очи, звијер је, рекао би човјек.

— Да! — крикну. — На ноге, Нововешани! Спалите млин! Подавите све! А ти, Мартине, по свој плијен!

Пламен ухвати млинско коло чудном бјесноћом, око вруће осн зрте се широке лопате, шибајући пламну воду, дижући из воде сјајно бисерје у зрак.

— Напријед, Нововешани! — заповједи Грга, плеснувши длановима.

Као јато паса, кад им развежеш ланце, просипа се чета низ бријег у воду и јури к горућему млину, гдје је пожар спалио зграду и попиње се „под врбик.” Сред пламена чека их млинарска чељад, а пред њом млинар Златобрадић. Високо сијева о црвеном жару његова сјескира, пада немило на кметске главе, да се

мрве и дробе. Нововешани урлају, шкрипљу, како их млинари одбијају јуначки. Сад се који наузнак сруши у воду, сад кога млинарскѧ шака свали у жеравицу, сад који пада кржаве, смрвљене главе пред ноге старога млинара, сад који суне суновраце под горуће коло, које на другој страни изнесе блиједи леш, а звона куцају, куцају кроз ноћ, као да дозивају судњи дан.

*

Звона куцају као на судњи дан, пламен је буктао у црну ноћ, као да накао горн, а у собици Грге Пришлина стоји на окну женска на смрт блиједа. Коса јој се расплела низ гола рамена, црвена свадбена хаљина висн у дроњцима низ уздрхтало тијело, бијеле јој руке стишту гвоздене шипке окна, канда ће жељезо пући. Тако зурн у пламен, који обавија дим. Пламтеће се коло врти, у главн врти јој се сто пламтећих мисли, старе врбе пуцају, а срце рећи би да јој пуца, искре прскају увис, лете у то црно небо, као злокобне звијезде. Гле како се стари млинар рзе сред ватре, сред врагова, баш је замахнио сјекиром, ал' у зао час! Кмет клекне пред њега и забоду му копље у утробу, млинар се свали у пламен. Јао! — зашкрину Добра у својој тамници, дрмајући рукама гвоздене шипке. — Јаох! — закријешти глас млинаруце са окна млина. И цикну Добра као у процијепу гуја, и паде сред собе на кољена и лупн клечећи челом о тврду земљу, и викну из дна душе:

— Господе Боже, што сам се родила!? А звона куцају, куцају, као на судњи дан.

*

Звона куцаху са загребачких торњеза све слабије, најзад умукосе. На гаришту пуцала још по која црна греда и сруши се о огромну хрпу пепела и угљена. И с ове и с оне стране потока враћаху се ратоборци својим кућама, оставивши за собом доста мртвих другова. У град поврати се и врли Живан Бенковић са својом четом. Јуначки бјеше навалио на кметове, ју-

начки их сузбио преко потока, граду на весеље. Ал' сам не бијаше весео. Поникнуте главе, подупирајући се о крвав мач, ступаше пред својима. Срце му је пуцало од тешке жалости. Пропаде му сестра, погину шуро, заглави му пријатељ Перо, и Добра постаде плијеном похотна крвника. Ал' све би преболио, све, по кржави раздор плануо бјеше изнова међу Каптолом и Гричем, пожар и крв отеше лијепи тај град Божјему лицу, несрећа отвараала је своја врата широм.

За каменим вратима полетјеше жене пред чету, плахе, престрављене, свака стрепећи није ли јој друг срца пао у кржаву боју, свака надајући се да јој је човјек читав и здрав. Прва полети пред кућу Јелена, носећи на рукама малу Ису.

— Живане! Живане! — кликну Јелена, здрав си, жив си! Хвала ти, Боже! — И спусти главу на раме свога господара. А мошњар је прихвати десницом руком, баци кржави мач на земљу, нагне браду на Јелину главу, па ће горко:

— Жив, Јелено, ал' сестра, ал' шуро, ал' пријатељ мој! Ох, Јелено! Срце ми пуца!

— Ајде, друже! Пођимо кући! — проговори Јелена тјешећи га.

— Ајдемо! Но гдје је Иван?

— Рањен је јадан, и клону од рана. Понесоше га у стан торњара.

— Донесите га у моју кућу, браћо! — окрену се Живан к својој чети. Човјек нема куће ни кућишта, ни он ни његова ситна сестра. Моја кућа отсад његоза.

— Хоћемо, хоћемо, Живане! — одвратише цехозска браћа.

Живан крену с Јелом према својој кући. Дошавши пред ограду, смути се нешто, попоста. Окна бијаху расвијетљена. Људи летјели амо и тамо, из куће се чуо крич и плач. И Јелену нешто зазебе.

— На, држ Ису, дахну Живану, предавши му малу, шта се, забога, збило?

И хрло полети уз стубе.

— Шта је? Шта је? — запита престрављена чељад.

— Шта је? — викну Живан, који је за њом по-
летио.

— Господару! — удари стара служавка у плач —
дођосмо кући. Ја да пригледам је ли све право. По-
ђем у комору.

— Па забога?

— Бенка нема, малог Бенка нема!

— Јаох! — врисну Јела, ударивши се шакама у
чело и клекнувши на кољена.

— Претражисте ли све? — дахну Живан блије-
дећи и дршћући на свем тијелу.

— Све, сваки кут! Нема га. Постељница празна,
а ту, јецаше стара, крпа од његове кошуље, ја сам
је ткала.

Мати скочи, истргну старој крпу, погледа је, крикну:

— Да, да! Његова је. Синко, гдје, гдје си? —
полети према постељници и сруши се, главињајући, без
свијести на њу.

*

Над бреговима, над долинама стерао се мир и мрак,
нијем бијаше Грнич, нијема и каптолска страна, црни
торњеве, црне зидине дизаху се у блиједо плаветно
небо, огорјеле греде млинова истицаху се попут грдне
окоснице над густе врбик, гдјегдје лежаху уз поток
међу грмљем блиједи лешеве, каткад заблисне копље
кога стражара, а у средини ваљао се, мукло шумећи,
крвави поток. У то доба стајаше на брежуљку до по-
тока дугачка црна сјена као црни ступ. То бијаше чо-
вјек. Дуго је проматрао тај мрачни крвави крај, и по
који уздах извину се из његових прсију. Гле! Пламен
плану на гаришту испод хрпе пепела и ожари руме-
ним жаром лице дугачке сјенке — лице Мирослава
ђака, ожари воду која се пјенила, блиједе лешеве, црно
гариште. Бак, прекрстивши се, шапну:

— Пропаст твоја, Израеле, од тебе!

И удари звоно на столноме храму, јављајући ноћне
часове, а звоњава разлијегала се кроз ноћ далеко,
високо, широко, канда пјева ужасну пјесму:

— Пропаст твоја, Израеле, од тебе!

ГРАДСКА БИБЛИОТЕКА
„РАДОЈЕ ДОМАНОВИЋ“
ДЕСКОВАЦ

IX

ИЗ ПРИПОВИЈЕТКЕ

»МЛАДИ ГОСПОДИН«

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY
540 EAST 57TH STREET
CHICAGO, ILL. 60637

Високо се крилила шева.

Јутро је, љето је. Равница далека, широка. На истоку пламти румена зора. О рујном занебљу црта се ријетка храстова шумица, танка шиба сесског зденца, шиљат, танак торањ дрвене црквице — све црно твојем оку, јер је руменило неба живо и жарко. Румено небо, али гледај више, ружичасто је, гледај више, жуто је, па даље блиједо, а најзад плаветно, као око дјезојачко. На западу се превија коса тамног врховља, над врховљем лебди сред блиједе модрине мјесец као велика сребрна шкуда.

Сред равнице иде широки царски друм, а крај њега, међу вртовима, шљивицима, купушњацима, кукурузом и врбињем стоји — мјестанце Брезница. Кућерци дрвени, сламом покривени, плотови трошни, стаје климаве — ну, Боже мој! мјестанце расијано, као да се нехотице господу Богу из вреће просуло кад је лебдио над овом равницом градећи свијет. Али не буди ником увреде. Има и у Брезници бијелих врана — има боме и зиданих зграда. Стоји ту црква некако изврнута, а до ње звоник под трбушастим клобуком; стоји котарски суд под новим кровом од црвена цријепа, на којем је бијелим вапном убиљежена година 186*, стоји грбава крчма на један спрат. Прозори су јој као и мишија шкуљица, а вратима би прошла и два воза сијена наједанпут. На крчми стоји мрљав цимер, гдје се прије четрдесет година могао видјети лик, под којим се је могло читати име „војводе од Рајхштата”; стоји тих бијелих врана и више, а све је то дика мале Брезнице.

Бога ми, хладно је, људски те тресе. Само часак. Живље плануо исток, за шумицом се изи рујна по-

лутка, црвена ко крв. Задрхтаћеш. Али у хип — у миг синуле тисуће златних нити, скочи на небо златно јутарње сунце. Да ослијепиш. Као пјеца гине румени жар, све јаче и јаче плави се небо, мила топлина грије ти крв. Златне нити титрају, дршћу, проплићу се грањем, живицом, травом. Сунчано се злато просипа сјајном глачином рибака, удара у окна грбаве крчме, вије се око јабуке трбушастог звоника, продира грањем храстове шумице, те видиш; шумица није црна, зелена је. Лијепо је, Боже мој! Пшеници о брку трепери рана роса попут драгуља, из зелене дјетелине диже главицу плаветни модрињак, љубичасти звончићи, румени дивљи мак. Пчела, сунувши из кошнице, лебриши мирисним зраком и задијева се о сваку шарену жабицу. Из шупље јабуке шеће мравља војска, а подно јабуке шеврда сиви гуштерић; вране се вију јатомице зраком, стрнатка под кукмом скукуће уз живицу, а неге! шишмиш обија плахо звоник, па се завуче у црвено оканце. Сунчани се траци просипају даље на запад, на шуме врховља, село за селом никне на видику; мјесец блиједнз, мјесец гине сред плаветне ведрине, као танка корица леда сред велике воде.

Брезница се буди. Је ли то збиља Брезница? Бог сам нека зна. Накрај села стоји додуше дрвен ступ, омазан блиједим црвенилом и бјзелилџм, а на њем рђава лимена плочица. Опраше је киша и снијег. Прије десетак година ваљада је ту уписано било „Мјесто Брезница“; али област је мудра, чему трошити црнила за кише и снијег? Нека стоји плоча. И тако је добро. Шта треба странцима знати за то мјестанце? А домаћин људи и онако знаду напамет гдје дебели порезник побира новац, а сухоњави судац дијели батине.

Брезница се буди. Гарави ковач поткиза коња пред ковачницом крај друма. Трговац Жидов вјеша о дућанска врата брезову метлу, црвени рубац и двије косе; неколико кудравих паса разиграло се сред друма, али се брзо разлети. Дојуре четворопрежна посавска кола; на задњем коњу скакуће у седлу млад Посавац под малим шеширом и пуца бичем по зраку; кола пуна

бијеле женскадије. Кола лете и лете, прах се витла облаком, а крај цесте упира се о штап крањски стаклар, чудећи се посавском бијесу. Подаље корача поносито под пушком жандар, а пред њим клипса одрпан Циганин сапетих руку. Циганин гледа испод ока лијепе посавске зеленке и црљенке, крене рудастом главом, па ће у пол смијеха жандару:

„Еј, милостиви господине жандару, да су коњи наши, пуна шака браде!”

Али бркати жандар канда и не чује циганске шале, већ тјера коњокрадицу даље.

Све се буди, само су у једној кући спуштени бијели застори. Код господина суца. Милостива госпођа судиња, бљеђана Загрепкиња, није никад видјела како излази сунце осим у каквој шареној књижици у француском заводу. Милостива судиња, премда врло егериичне нарави, хрче за бијелим засторима.

Напрама цркви стоји стари, жупни дзор. Нахерио главу налијево, као стидљива дјевојка. Пред двором је мален цвијетњак, ограђен црвеним легвама, а у њем цвате сила жутога сунцокрета. На врата изиђе човљак. устави се на вратним степеницама, уздигну нос, дахну два три пута као зец кад су му бркови расни. Јутарњи миомирис годи човјеку.

Какав човјек? Малешан је, двије трећине тијело, једна трећина кратке ноге, ну — готов јазавац. На широким, понешто завинутим плећима, стоји му обла, дебела глава. Велике ушнице поодмакле се од лубање. Коса му је кратка, опора, сиједа. Чело широко, ниско, пуно бора. Под челом му стрше густе оштре обрве, а под обрвама жмируцају до два сива, ситна оба. Црвенкасти нос извинуо се тик испод чела, раскрылио се у шир, па се завија силно при крају. Доња му је усница дебела, горња се и не види, доље има три, горе ни једног зуба. Обријаним лицем повлачи се сто и сто црта, особито кад зажмири или кад доњом усницом зажвакне. На човјеку стоји смеђ капут, skutови му падају до пета, а рукави снжу преко кратких, при

крају дебелих прстију. Преко сивих хлача обуо чизме. саре су им свијетле; кратке, али дуге ноге, ширске као медвјеђе шапе. На глави стоји човуљку црн, низак, страховито широк шешир; спријед а су му крила за-
винута, страга узвинута. На задњем дугмету капута виси о врпци духан-кеса, у једној му руци дренавача, у другој на дугу, вишњеву камишу проста илова лула. Човуљак три пута жмирнуо и уздахнуо као зец. Затим крену лаганим кораком пут дворишта жупне куће, при чем му се глава и духан-кеса силно њихала. У дворишту пред стајом скакутала и цвркутала цијела војска сивих врабаца.

„Иш!” отресне се човуљак на безочне врапце, махнувши дренавачом. Цвркућући прхну врабачка чета увис; човуљак стао, загрозио јој се дренавачом и пошао даље.

Дрзовита коњска муха зврну му у нос па одлети. Човуљак се запањи, махну руком преко носа и прође даље у кухињски врт.

До плота чучила сељакиња дјевојка па брала грашак. Човуљак се стави иза ње и затиснувши два пута духан и лулу, боцну дјевојку штапом у леђа. Млада се препаде. Кренувши главом, отклони црвени рубац испред очију.

„А! Добро Вам јутро, господине млади”, насмјехну се црноока дјевица кроз бијеле зубе. — „Исусе, баш сам се од срца преплашила, како сте ме дренавачом дирнули међу лопатице”.

„Хм! Хе! Хе!” замумља кроз смијех човуљак, извадивши лулу из устију, — „хе! хе! Срам те било за тај твој страх. Чујеш ли, Маро?”

„Чујем, господине млади!” одговори црноока, стишчући прстима зелени грашак.

„Би ли се ти удала, Маро?”

„Е, боме бих. Зашто не бих?”

„Хм! Бене! А за кога? За кога, питам те”.

„Тешко ли за Вас, господине млади!” — удари дјевојка у смијех, плеснувши длановима.

„Лудо! Stultitia feminini generis* Мислиш ли да сам дошао комаре ловити?“ расрди се човуљак. „а за кога поштеног младића?“

„Е, кад бих га имала“, насмијеши се Мара, нахеривши главу и пребирући грашак.

„Кад би га имала! Хм! хм! О ти подмукла нарави женска! А они црни брци? А онај посавски шешир? А оне враголасте очи? Хм? Шта је то?“

„То — то,“ зажари се дјевојка свезавши чвршће рубац, — „то је Перица.“

„Ессе. haesse!** Хм! Перица! Сланина masculini generis,*** на којој се та вргоглавка feminini generis уловила. Вепе! Дакле ти би се удала?“

„Али сте прави! Што ми се сироти ругате? То боме није поштено од таквог господина“.

„Лудо! Дуга коса, кратка памет! Дакле ти би?“

„А како не би? Није ме мајка родила за стару парту. Али ја сиротица, Перица сиромаш, то су далеки рачуни“.

„Дакако далеки!“ одврати човуљак — „добро; Перица ти не фали; дочекај! — Терно! — Збогом!“

Дјевојка слегну раменима, а човуљак се упути даље. На вртним вратима заустави се и викну:

„Дакле уистину, Маро? — За Перицу?“

„Но би — би — би!“ викну Мара љутита машући рукама.

„Добро!“ замрмља старац и дигнувши три прста, настави: — „Видиш! — Терно! — Градац — Мара и Перица! Амен, Бог!“

Тај „млади господин“ је брезнички капелан Јанко Лугарић. Како је већ у годинама, он није никад постао жупником, јер су га прије за тај положај сматрали премладим, а сад га држе престарим. Није особито учен, али је ваљдано добар, и живи само зато да чини добра дјела. Највећа му је брига да уда своју штићеницу Мару за сеоског момка Перу. Сиромашни су обоје,

* Лудост женскога рода

* Ево, ево.

*** Мушкога рода

али ни „млади господин“ нема поваца, и зато непрестано сања о бројевима лутрије који би могли бити извучени с већим згодитком. Три пута је већ у животу добио на лутрији, а сад би највише требао новаца, јер му је Марина мајка спасла живот од тешке болести. Марина оца, лугара, убише лопови у шуми, а мајка јој је од жалости за мужем умрла, и тако је Мара остала на бризи Јанку. — Писац приповијетке упознао се с њиме, и он му је испричао догађаје који су били у вези с његова три згодитка.

До Саве, баш напрама селу Оборову, стоји за савским насипом међу дрвећем црквица св. Бартола; малена, али стара, дрвена, али јака. Спада под жупу велешевачку, а нема од њз ни четврт уре до старог господског двора у Орлима. На Бартолово у рачу јесен велика се ту слави од старине слава, какве нигдје никад нећеш видјети ни у Хрватској ни широм цијелога Божјега свијета.

Посавци наши, имајући широке, бујне ливаде, на гласу су коњари, па су им стале пуне, а пуније биле у оно сретно доба, прије тридесет година, кад се збило што ћу ти казати.

Посавски коњ није висок, није витак и гладак, али је јак, мишичаст, плећат, а ван реда врагољаст. Кад коњиц црвенко стоји запрегнут пред дугачким колима, мало ти он пита за пут или друм, за јаме или грабе: тога за њега нема. Мудро сијевне коњиц очима, стресе рудасту гриву, дигне ноздрве, па скоком без бича и вођица заграбе, и гребе куд је земља Божја широка и равна, као да си стријелу запрегао пред кола. Усопи ли се, уплаши ли се од каква грма при мјесечини, не треба му бича. Посавац му шане:

„Црњенко, ој!“ или пучне само језиком, а коњиц стресе гриву и удари наново у свијет. Ако си варошко дијете и танких живаца, добро сабери кости кад си сјео на посавска кола. Од почетка до краја твога пута биће ти душа на језику.

Па тек кад је коњиц слободан, кад га ништа не веже: еј, да га видиш! Преко зелене равнице лети махнитац, ни да би се копитом додирнуо земље. Грива

и реп вијоре о вјетру, титрају о сунцу. Лети, лети; сад — сад се се пребаци нагнувши шију и лети на другу страну, сад — стане. Стоји као камен, стриже ушима, гледа великим црним очима у небо, зарже весело и опет попут муње прескакује ограде, живице, млаке, док му не звиждне мален дјечарац под малим посавским клобуком. Тада ће коњиц стати. Лаганим кораком, поникнуте главе шеће црљенко до дјечарца који га чека прекрштених руку. Пред малићем се устави, погледа га великим, сјајним оком, а дјечарац поглади коња, поклопи га брзо и јаше корак по корак тралаличући уз врбиње у своје село, у своје широко двориште. Такав ти је посавски коњ.

Посавац љуби тога свога друга, пази га, милује га. Зато је и од старине у јесен код припросте црквице велика слава, јер Посавци чине на тај дан светом Бартолу завјет за своје коње, да их не снађе какво зло.

Тако је било вазда, тако и прије тридесет година на Бартолово. Дан је баш лијепо служио. Небо бијаше сјајно, свијетло, ни облачка не бјеше видјети на њем. Сунчано злато сипало се на широке ливаде, на ријетке воћњаке, на јасне, зелене шумице и титрало по малим валовима мирне, на томе мјесту широке Саве. По путовима брзао посавски свијет, у бијело одјевен, светоме Бартолу, да не закасни к миси. По друму летјела лака властеоска колица, котрљала се старинска жупничка кочија, цвилећи и кријештећи, а од Оборова отиснуо се управо брод; све то на њем врви, све се на њем бијели, као да је јато голубова пало на лађу. Брод сијече лако лагано позлаћену воду, па се дотисне сретно до савскога насипа близу светог Бартола. И у старој гостинској курији у Орлима све је живо. Пред кућом стоји домаћин, дебео господин силних просиједих бркова, па дочекује госте. Сад отире рупцем зној са чела, сад игра печатником о дебелом сребрном ланцу, сад тјера кокоши и мачке, сад се клања гостима до црне земље. Кроз шљивик бијеле се хаљине властеоских красотица што амо у госте дођоше. Господа свјетска и духовна забављају се код кугљане. Баш се смију од срца. Зашто? Трбушасти жупник раскратио дебеле кракове, ску-

пио дуге скутове, те баца силовитим махом кугљу у чуњеве, али не погоди ни циглога. Дебели зној му тече низ црвено, угојено лице.

А да видите ту налогу људства око црквице: ни јабука не би пала на земљу! Све је бијело, све начичкано, све се то гура и тура без реда и обреда. Да видиш дјевојке! Сукње су им танане, проткане мојдрим и црвеним цвјетићима, „кикленак” свезан под грудима модрим свиленим гајтанима; о врату им виси десет низова бисера од жутог стакла; ногавице им шарене, коса, глатко почешљана, скупила се низ леђа у једну киту, преплетнеу црвеном врзцом. Младићи, људи јаки, плећати, завинутих брчића, гиздају се немало црвеним прслуком, на којем се љеска низ бијелих дугмета попут љешника. Низ плећа им пада чоха од бијела даровца, а на главу нахерили низак, шиљат шеширић извинутих крила.

Старци закупили пуне бачве: баке се питају за здравље, грде сусједе; печењари нуђају крај пламена промуклим грлом масна ребарца; слијенац гуди сјетно на коњској струни, вичући проицавим грлом кроз нос:

„Дарујте ме, милујте ме!”

Све се то тиска, хуји и бруји, ори и кипи око малене црквице ал’ у трен умукне жамор. Зонце се зањиха њихањем лаганим, танки му се гласак разлијегао широком равницом. Већ је жупник ушао у црквицу, ушао и властелин, и остали гости.

„У крај, људи! Процесија иде!” заори глас сиједог звонара, а свијет се мирно размакну на двије стране.

Лагано, али све у реду, пролазио провод, триста посавских дугачикх кола. Пред сваким колима запрегнута су до четири жива коња, а у гриву су им уплели дебеле воштане дуплире. Предње коње воде млади Посавци, носећи озбиљна лица воштанице, а на задњем коњу јаше снажан младић откривене главе. Кола су пуна пунцата младе сламе, а на њој сједе баке, пребирају свету круницу, сједе жене и дјевојке пјевајући свете пјесме. Све је то чисто, све ведро, све млад снијег, све ведро небо. Три пута обилазе кола око црквице, три пута завјетују Посавци светом Бартолу своје коње.

За те свечане тишине стајаше подаље под дрзетом групица младих сељака, а међу њима један црноок јунак; јак, али правилна лица, висок као јела, широких прсију. Око му испод дугих трепавица сијезало као жив угљен, усне под подрезаним брцима бијаху стиснуте, а главу је високо носио, нек се зна на чијим раменима стоји. Држећи руке у џеповима, мотрио је младић свјетину необичним поносом и одговорно би друговима кратко, одрезано, лако се смијешећи, све гледајући преда се. По шеширу и хаљини видјело се да то није Посавац, као што његови другозн, већ Турополац. Уистину младић се звао Мато Чунчић, јединац сељачке племените обитељи Чунчића из Ломнице.

„Но, Мато!” проговори млад Посавац, весела лица, стојећи до њега, „приповиједај нам колико си фунти господске соли појео с твојим господином комешем на пожунском сабору”.

„Хм,” насмјехну се Мато испод брка, „да, господски сам јео, као и господа; али соли сам до-
нио вама, јер је, како видим, код вас нема”.

„Па ти, човјек племенит, ти један Чунчић хтио си ићи као слуга с комешем? упита га други.

„Боље комешу слуга неголи циганину господар,” одврати подругљиво Мато; — „ви сте, чини ми се, Лекеничани, туропољски кметови?”

„Па који је бијес твоје племенито господство до-
нио у овај крај?” запита га дебелјак.

„Хм,” слегну Мато раменима „моја господска воља.”

„Јели ли дошао на коњу?” запита га други Посавац.

„Посвијетила света Луција твојој памети” ошину веселјак свога посавског друга. „Ломничанин па на коњу! Прије би свети Ђуро из наше капелице на дрвеном коњу препливао преко Саве неголи Ломничанин на живом кљусету доклипсао до светог Бартола”.

„Па зашто су Ломничани тако слаби хусари?” за-
бадао млади Посавац даље.

„Ти тога не знаш?”

„И не знам.”

„Па казуј ми шта је?”

„Знаш,” поче веселац, испод ока мигнувши на Мату, „Ломничани имали јединцаог коња, све сама ребра. Ломничани се напили мошта, па дали и коњицу пити, и боме коњиц се опно; срушио се; Ломничани мисле да је мртав. Да не пође све по злу, скинули му кожу. Али да видиш чуда! Коњ се разтријезнио, скочио и одлетно без коже. Лијени коњари! Шта?”

„Ха, ха, ха!” ударише Посавци у грохотан смијех. Мато се тргну, око му плану, па ће веселаку: „Чујеш ли, кукавице, вежи ти језик за свој плот, пусти Ломничане на миру и пази да ти нечисти језик не оперем у Сави. Броји ти своје штукe и сомове за рана, јер, светога ми Бартола, могла би те однијети вода”.

„Ој Мато, материно злато!” запањи се тобож сељак, „зар си код господе у Пожуну заборавио шалу, те ти за сваку крпичу ускипи племенита крв? Па шта си дошао амо, и пошто си дошао?”

„Не питај за сјекиру, кад не знаш гдје јој је држак. Једва си видио сеоски мост, за то пусти пожунску господу на миру. Што сам дошао? Јер ми се хтјело. По што сам дошао” —

„Ваљда, да нађеш младу?”

„Па нашао бих их десет, да ми се хоће.”

„А да! Мисли ли твоје племенито господство да код нас крушке на врби расту? Нема те дјевојке посавске која би за те пошла.”

„Нема? Да видимо за окладу,” плану Мато, „за десет полића вина!”

„Старога?”

„Старога!” потврди Мато. „Прва која ми се оку намјери моја ће бити. Тако ми племенштине!”

„Да видимо!”

„Како се зове она црноока?” упита Мато, „што на колима сједи?”

„Јага Марићева из Стрмца.” — одговори веселац.

„Добро! Јага ће мојом женом бити,” одреза Мато, „ил’ не дао ми Бог никад жене. Поштеног ми имена!”

Младић ухвати дјевојку оштро на око. Јага раствори велике, сјајне очи, погледа младића и спустивши главу, склопи руке као да моли; али кад кола закрнуше за црквицу, муну јој око испод дугих трепавица на младог Мату, који је стајао као ступ, упирући очи у Јагу.

„Да видимо, Мато, племенито злато, је ли у те те моћни!” подбочи се весељак.

„Да видимо!” одговори Мато отресито, „запиши то за твоје велико ухо. На покладе биће Јага моја жена.”

„Дадне ли Бог здравља, напићемо се на твојој свадби вина, ако истина буде!” рече весељаков друг.

„Видјећемо, рекоше слијепци!” закрну весељак.

„Збогом!” одреза Мато, и ухвативши се објема рукама за појас, протисну се између свјетине, зајаше коња и одјури својој кући.

Чунчићева племенита кућа стајаше у Ломници недалеко од старе црквице Светих трију краљева. Бијаше дрвена, јака, ал’ у дворишту било све пуно млака и блата, премда су Чунчићи и како добро стајали, па се ту могло рећи: „Блата као новаца” или: „Новаца ко блата.” Но није било праве господарице, јер су Матиној мајци руке биле слабашне већ.

Пред кућом сјеђаше стари Чунчић, бијел кано овца, у тамном зобуну, платненим гаћама, под широким шеширом, држећи руке на кољенама. Лице му бијаше сасвим жуто, богињаво, подрезани бркови бијели, а над дугуљастим носом буљила у свијет до два блиједа, модра ока.

„Добар дан, оче!” поздрави Мато оца свога.

„Да Бог да, синко!” насмија се богињави старац, „гле, тебе је тај свети Бартол брзо благословно, ваљда ниси видио ни вуковинскога торња.”

„А како нисам,” одврати Мато, „и вуковински и велешевачки торањ, и „коњску процесују”. Видите, ћаћко, донно сам мами и дијелак проштења!” Иза тих ријечи извади Мато из торбе колач од лицитара.

„Истина,” насмија се старац опет, „па како свијет ондје борави, је ли како родило?”

„Не знам, нисам ни питао.” — слегну Мато раменима.

„Ни питао? Ај, ај! Дај да ти видим очи.” наднесе старац руку над своје очи; „боме тријезан, од проштења тријезан! Шта је то, Мато?”

„Ни капље ми није било на језику.”

„Ни капље! Каква је то будалаштина? Какав си ти светац?”

Мато натурн шенир на чело, сједне до оца и извадивши лулу из сара, стаде ватру кресати.

„Оче!” започе заклопивши лулу, „је ли вријеме паметну рећи?”

„Паметних ријечи није никада доста, као ни Божје кишице.”

„Е, добро! Видите, кад збројим на прсте колико бројим година, рекао бих да је рачун пун и да се зиђе комора.”

„Тако! Тако!” кимну старац весело.

„Мама не може на све, доста се сирота натежала Божјега дана. Треба и прије гроба починка, у сваком тједну има једна недјеља.”

„Тако! Тако!” кимну опет старац, „дај тјерај само даље!”

„Жена. То је оно, то је моја брига. Снаха, јелте, вам треба?”

„То јест — теби,” — рече старац.

„Мени. Буди тако! Дуго већ мислим о том.”

„Тако, тако! Нек ти буде! Има их, хвала Богу, као драча — па за Мату Чунчића! Снуби! Само нек је поштена, племенита, и да донесе своје, јер у кући никад доста није.”

„Хм!” пухне Мато дим из луле, „нашао сам је.”

„Тако, тако,” кимао старац све живље. „Па шта, па гдје? Из Лукавца?”

„А ја, тамо даље” — махну Мато према Посавини.

„Из Вуковине?”

„Даље.”

„Из Бушевца?”

„Даље.”

„Та ваљда није у Турској?”

„Из Стрмца — Марићева Јага.”

„Из Стрмца!” зачуди се старац. „Чујеш ли, напиј се воде. Врућа ти је крв. Лијепа ли проштења! Из Стрмца! Знаш ли да си племенит; знаш ли ти што је племенштина?”

„Хм,” одврати Мато гледајући у земљу, „знам. Али је некако дошло да морам.”

„Али су Стрмчани неплеменити!”

„Знам, али Вам велим, оче, некако је дошло да морам.”

Старац погледа сина, па се главурдајући вукао у собу гдје је мајка ткући сједила за станом.

„Мајко!” рече старац, махнувши палцем за раме, „Мати се мијеша. Хоће да се жени из Стрмца. Чујеш ли? Гдје има у Стрмцу племенски лист у којој кући? А?”

„Помози, мајко Божја!” прекрсти се старица, причем јој чун на земљу паде. — „Мато, — наш Мато! — Чунчићев Мато? Ваљда му се мијеша од проштења. Та кућа би се срушила, да неплеменита снаха дође под овај кров.”

„Тако, тако!” — кимну старац.

У тај час појави се на вратима Мато. Упирући се једном руком о вратнице, пребацивши десну ногу преко лијеве, слушаху мирно како се отац и мајка жесте.

„Добар вечер, мајко!” проговори мирно, гласно; „шта се ту срдите на ме?”

„И пита несретни син,” пробрбља стара Чунчићка дигнувши чун, „пита зашто се срдим? Лијепа ми весеља од тебе! То си се дакле у свијету научио? Снашу кметицу да ми доведеш у кућу? Расвијети му света Луција памет! Да те није ткогод урекао? Да ти прелијевам уроке?”

„Пустите, мајко, уроке,” рече Мато, „не боли ме глава. Знам да то није наш обичај узимати дјевојку неплемениту — —”

„И није!” — потврди отац.

„Бог ми се смиљуј!” ражести се стара, „та не бих смјела с том својом несретном снахом проћи кроз

село, нити на сајам, нити на проштење; сви би племенити људи на ме прстом показивали. И што би рекла наша господа?"

„Тако, тако,” промуца жешће стари Чунчић, „наша господа што би рекла? Јединац богата Чунчића — па неплемениту! Ти знаш што је правица. Тако је међу нама од старине. Гријех је своје старе правнице газити ногама, свој племенски лист скврнити блатом, јер је на њем краљево име и краљев печат. Крв је крв — а племенита крв је чиста: не ваља је мијешати, јер неће бити ни вода ни вино. Има, хвала Богу, племићких парта доста од Одре до Лекеника, од Ракитовца до Краварскога. Бирај, брзо бирај, да се не осуши стара Чунчићева грана! Али посавским цурама дај мира. И право не знам гдје си ту будалаштину побрао.”

„Помисли, несретни сине,” прихвати мајка, „та не бих нашла у селу твојој дјечи куме, а твојој младој не би хтјела ни једна сусједа узајмити кокошјега јајета.”

„Тако, тако!” потврди стари Чунчић.

Мато се некако тргну. Осовивши главу, пође лагано до стола који је био до мајке, и у којем бијаше урезано име Исусово.

Ставивши десну руку на стол, поче говорити полагано, али јасно и крепко:

„Пустите мени да говорим. Рећи ћу вам цијелу истину, као што је кажем на исповиједи жупнику, и ово име Исусово нека ми је свједок да не лажем. При светом Бартолу почели посавски дјечаци задиркивати у ме и моју племенштину. Срећа по њих, да је то свето мјесто било, јер иначе, поштеног ми имена, били би се напили Саве. Рекоше ми да ја нисам тај јунак, да предобијем посавску дјевојку. Кухало већ прије у мени, али сад је ускипјело. Окладих се, заклех се на племенштину своју да ћу предобити дјевојку коју прву у процеснији угледам. Угледах Марићеву Јагу. Завјерих се пред дјечацама на племенштину своју да ће Јага о покладама мојом женом бити. Је ли вам то доста? Лудо је било,

истина. Не познајем Јаге, а срце ми не зна ништа о њој. Али несретна крв смутила ми мозак, и ја се заклек пред свједоцима тако. А знате ли што је заклетва, што је поштено име, што је племенштина; знате ли ви да сам Мато Чунчић, човјек своје главе? Па хоћете ли," настави Мато пламеним очима, „да ваш син, ваш јединац буде на ругло цијелој Посавини? Не, закопајте ме радије у црну земљу. Опростите ми да вам тако говорим. Није лијепо, знам. Али морам, морам" — проговори Мато муклим гласом, стиснувши шаке пред очи. „Је ли моја срећа ил' несрећа: суђено ми је. И нека се радије осуши Чунчићева лоза, и нека нам радије вјегар однесе племенски лист, тако ми имена Исусова, Јага мора моја бити."

Стари Чунчић стајаше за тога поникнуте главе. Подрезани му се брци непрестано мицали амо тамо, а очима старац жмиркао, не знајући шта да каже. Старица мајка гладила прегачу све жешће и жешће једном руком, другом хватајући нити на стану.

„Лијепе ријечи, лијепе ријечи!" узјари се мајка, „реци ти све глатко и слатко: лијепе ријечи, али снаха ружна!"

„Не, не, и сто пута не!" закријешти старац, лупивши шаком по столу; „макар се ти посветио, ја велим: — никад! никад!"

„Покарао ме Бог" дигну Мато руку, „није може бити право што радим, али тако ми душе, тако ће бити, и неће друкчије!"

Тешко бијаше Матиним родитељима слушати такове ријечи. Нису знали шта да раде. Старац обилазио по соби, све копкајући рукама по цеповима, а мајка, спутивши главу на руке, удари у плач. Мато, гледајући невољне старце, скупн обрве, стисну шаке на очи, па изађе из куће. Сред дворишта стаде, не знајући шта да ради. Уједанпут му се зажари лице, очи му засијевнуше, и он осови поносито главу, као да је тешко бreme збацно с рамена, и нест га изненада.

Два дана иза тога јездио Мато на коњу дуж савске обале. Поникнуте главе корачао коњиц ус-ком стазом, поникнуте главе сјеђаше Мато на ко-њу. Тешке ли га освајале мисли, брзе мисли као брзи валови ријеке Саве. Подне било доброко од-макло. Небо бијаше блиједо, плаветно, а крај ви-дика жуто. Тамна зелена савска вода текла ла-гано низ ниско шиберје, низ висок земљани насип, само око воденица сијевала вода попут сребра. Мато, јашући савским насипом, све се више прими-цао селу Стрмцу. Мјестанце стоји крај пута за на-сипом. Дуж пута ређале се ниске, зелене мурве, квр-гате врбе; дворишта бијаху ограђена плетером, а сред њих дизале се дрвене куће на један спрат. Како је нагињало на вечер, бијаше село мирно, са-мо се чуо кроз мир отајствени шум Саве. Крај пута под врбом сједно пастир; скидао кору с врбове гра-не. Мато заустави коња.

„Чу ли ме, дјечаче,” запита Мато пастира, „реци ми гдје је Марићева кућа?”

„Е, она четврта у селу, гдје узлази пут на насип.”

„Јесу ли Марићјеви код куће? Је ли Јага код куће?”

„Шта ја знам”, одврати пастир, „ал’ ево иде Јага из млина, та ће вам то најбоље рећи.” Затим оде дјечак.

Младић крену главом. Збиља. По насипу иђаше Јага носећи кошару. Ноге јој бијаху босе, рукави засукани. Корачаше, све брзо и брже, не марећи како јој вјетрић поиграва хаљином, марамом. Ма-то се спусти с коња. Држећи узду, чекаше дјевојку, ко-ја се с насипа спуштала пут својега села.

„Добар вечер, Јаго!” поздрави је Мато.

„Да Бог да!” одврати дјевојка идући даље.

„Чуј, дјевојко! Да ти дивје, три рекнем.”

„Шта је добра, Мато?” исправи Јага главу.

„Познајеш ли ме?”

„А да! Чунчићев сте Мато из Ломнице.”

„Добро је. Би ли ти мени онако паметно рекла да ли се имам женити?”

„Тешко је на то питање паметно одговорити. Од мене Вам просто.”

„А коју да узмем?”

„Шта се то мене тиче?” погледа га дјевојка великим црним очима. „Ево Вам пуно племенштине по Вашем крају. Лаку ноћ, Мато! Преша ми је.”

„Стани. Не ваља ти одговор. Разумиј ме добро. Би ли ти хтјела за ме поћи? Но реци, по души реци!” дода Мато љупкије.

Дјевојка се тргну. Узмакнувши корак, ухвати Мату на око.

„Јесте ли чули, куме,” рече срдито, „Ваш језик није тријезан. Мислите ли да сам луда? Ако Вам је до шале, у Вашем је селу доста женскога свијета.”

„Није мени до шале. Окладио сам се на поштење да ћеш ми ти, управо ти женом бити.”

Крв скочи дјевојци на лице, очи јој плануше.

„Ви сте луда, јесте ли чули, луда сте. То ли је Ваше поштење? За окладу! Мислите ли да је посавска дјевојка зрела јабука, да Вам у крило падне? Ваши су рачуни шупљи ораси. Кладите се, драги куме, за своје племићке дјевојке. Хвала Вам на Вашем господству, мене оставите на миру. Лаку ноћ!”

Дјевојка дисаше силно, могао си, рећи би, чути куцај њезинога срца. Махнувши руком, потрчи својој кући, а Мато остаде сам. Намрштивши чело, поклопи коња и одјурн о мјесечини као стријела. Код куће га чекала невоља. Мајка му стала избрајати све дјевојке из племићких села које би му пристајале.

„Не набрајајте мајко, не мучите језика,” отсијече Мато, показавши на главу, „из тога камена нећете искресати искре.”

Старци дали велик дуплир у ломничку цркву не би ли се Мато ријешно нечистога духа, па стали вркати и госпуду на сина, не би ли га научили памети.

„Хвала Вашем господству на науку,” одврати Мато комешу, „воља је јака, и племенштина је јака. Воља је моја, и племенштина је моја. Зарекох се, и Јага мора моја бити, па дошао на ме и бан и сва свијетла господа.”

Од тога дана нису ни отац ни мати говорили с Матом. Јело га је то и како.

„Но,” рече отац мајци једном пред Матом, „мајко, приреди ми сутра кље за пут, идем у Загреб. Повешћу свога финога сина у лудницу. Можебит ће патри наћи медицину за посавску будалаштину.”

Мато скочи љутит на ноге, и лупивши вратима, оде од куће. Ишао је без главе цестом и дође до Одре. Ту зађе Жидову у крчму.

„Мјерицу ракије!” викну, сједајући за стол. Упирући главу о шаке, буљио у стол, пио ракију.

„Још мјерицу!” викну закратко. Трговац Жидов некако са стране погледа дјечака, али му наточи из велике боце другу мјерицу. И ту посркну Мато. Лице му се руменило, очи му стајале у глави мртве, непомичне, а уста му зијевала. Кадикад би му се на уснама јавно подругљив осмијех, кадикад би лупио шаком о стол, а у оку му се појави велика суза.

Наједноћ задрхта, осови се на ноге, баци сребрну десетицу на стол и, оставивши шешир, провали из крчме. Крчмар се запањи, и погледавши за младићем, кимну главом.

Бијаше ноћ, хладна јесенска ноћ. Небом се гониле гомиле облака, сад застирући, сад откривајући мјесец. Равницом дувао хладан вјетар, и сваким дахом сипало се с дрвећа сухо лишће. Мато брзао кући, све тетурајући, све запињући. Ноге му бијаху тешке као млински камен, глава му буктила пламеном, а прса као да ће му бијес разнијети.

„Јаго, Јаго, Јагице!” муцаше јадник, „да, да, да; — моја, ама баш моја, ха, ха, ха! Чујете ли?”

Врели му зној кипио на челу, срце му летјело као ура, а прси му се надимале силно. И силно духну вјетар. На челу му се зној следио, мрзла вода цурила му с тијела, прса му се стезала, а нешта га боло у ребра. Младић се стресе, полети неколико корака и сруши се близу ломничке цркве на хладну земљу. Ту је и прспавао цијелу ноћ. Зарана понесоше га сусједи кући. Бијаше изван себе; силовита врућица хватала младића. Плућа му се заналила. Стари богињави

Чунчић сјеђаше као камен крај постеље. Гледао преда се. Да полуди. Мати обилазила по кући све јачући и плачући, те тражећи све могуће лијекове. А снажни се младић бацао по постељи, кријештећи и кричећи. Лице му бијаше румено као ружа, жилице на сљепчацима дрхтале, чело му горјело као усијано гвожђе.

„У Саву! У Саву!” рикну, „за њом, за Јагом! Утописте је, јер није племенига! — На вам ваш лист — Ваш племенски лист! У Саву! Јаго, Јаго!” удари затим у плач — „дођи, дођи, на моје руке! Ох, твоје велике, црне очи пеку — пеку. Јој како ми прже срце! Оче наш који јеси на небесима! Хаха! хаха!” Затим запјева гласно:

„Ој дивојко, душо драга!”

А крај прозора стајаше мајка, отирући своје горке, густе сузе.

Од дана до дана ишло Мати здравље на горе. Или је бунцао из врућице, или лежао блијед као снијег, непомичан као камен, или је дријемао лагано, немирно. На понуку жупника позваше ранарника. Тај вриједни Ескулапов ученик натакну врло озбиљно очале на дебели нос, погледа Мату, опипа му било, па изјави напокон да је младић збиља болестан. Заповједи стављати му облоге, преписа му и некаки лијек, те утјешни напокон старце да ће Мати свакако добро бити, ако му болест на добро окрене. Не знам, је ли знаност ранарникова, или можебити још већма јака нарав младићева била, здравље се Матино поправљало мало помало, и дебели ранарник, дошавши други пут у Чунчићеву кућу, рече с особитим неким поносом старцима:

„Но видите, драги људи, нисам ли вам рекао да ће Мато оздравити, крене ли му болест на боље.” Затим, окренувши се присутном жупнику, дода важно: „*Morbus habebat radicem in sanguine*” Крв и болест, болест и крв.”

Напокон остави врућица Мату посвема. Лежаше мирно, стрпљиво гладећи кашто сухим руакма покривач.

* Коријен болести бијаше у крви.

Очи му бејаху мутне, сумртве, лица блиједа, упала, само се видио на лијевом лицу траг црвен као ружица, а вјеђе биле модрасте. Старица мајка ни да се макнула од постеље.

Једно по подне, кад је сунце пробијало кроз мале прозоре, приступи стари, богињави отац к постељи свога сина и стави му руку на чело; мајка држала синку подглавак, да му глава боље стоји. Уздахнувши и растворивши велике тамне очи, прими Мато оца за руку и проговори слабим гласом:

„Оче! мајко! Зло ме снашло — велико зло. Није ли то рука Божја? Опростите ми ту своју тешку жалост — те велике бриге што сте их имали ради мене. Бог ми је свједок да ми то тишти срце као камен. Видите, моја глава, моја несретна глава свему је крива. Тако је прије било — сада је друга невоља: прије глава — сада срце. Не љутите се, али шта могу ја — није то више моја воља. Кад сам се луд завјерио да Јага мора бити мојом женом, била је то само моја тврда глава, моја господска — смијте се само — воља; за срце нисам ни питао. Мислио сам, а мислим и сад, што тко рекне пред поштеним људима, да се то порећи не смије. Али се одонда све промијенило. Видио сам Јагу други пут, видио код њезине куће. И премда се поштено отресла на ме кад јој рекох што је моја воља, ипак ми је то њезино лице зашло у срце дубоко па се више из њега не да. Извадите ми срце, изадили сте и Јагу, пустите ми срце, а не дајте дјевојке, умријећу. Зато вас молим Бога ради, не кидајте ми више срца. Ако сте ради сачувати у животу свога јединца, дајте му што му срце иште, и не питајте за племениту или неплемениту крв.” Младићу клону глава на подглавак, молећим оком гледао је своје старце.

„Хм!” почеша се стари Чунчић за ухом, „велика је то ствар — велика ствар”.

„Велика сте Ви луда, велика луда”, озва се капелан Јанко Лугарић, који се ушуљао и слушао на вратима разговор. Држећи рукама лулу и дренавачу попође даље. — „Мој драги Чунчићу,” настави, „глава Вам се пуши од велике магле. Знате Ви, мој драги,

шта је то срце? Не знате, сто пута Вам велим, не знате. Реците му сто пута: „Стани!” а срце свеједнако куц, куц! — не пита за ваше лудорије. Мислите ли Ви да се име из срца изрезати даде, као црв из јабуке? А да? Стара је ријеч: „Што је срцу мило, и Богу је драго”! Па шта? Умри Вам једини син, умрите Ви и Ваша жена, шта Вам је Ваш племенски лист? Ништа. Сух је листак што је вјетар однио са стабла. Каква Вам хасна од свега тога? Шупаљ боб. Жалост, сузе, гроб — да, гроб. Опаметите се, куме! Није друкчије! Пустите мене. Ја ћу Марићевима рећи шта је и како је, па дајте нека Мато узме Јагу. Боље и то него да Вам се Чунчићева грана посве осуши”.

„Но дај, оче, дај!” рече стара, ставивши мужу руку на раме. „Суђено је! Радије имати неплемениту снаху него немати ни снахе ни сина. Дај!”

„Е, кад се сви залетјесте на ме као осе, и кад наш „господин млади” мисли да сам велика луда,” рече старац скупивши чело и узгинувши бркове, „нека буде од мене, нека му буде Јага жена. Тако. Је ли вам право?” запита старац бацивши шешир на стол и насмија се лукаво.

„Амен!” насмијеш се Јанко лупивши се по трбуху; старица погладила синку своме чело и стисну главу у његов подглавак, Мати сијевнуле велике очи необичним пламом, а руке прекрстивши на прсима, лежаше мирно, сретан.

О Божићу тискао се посавски свијет око велешевачке цркве. Дјевојке стајаху на окупу, хахачући, гурајући се у ребра, пљескајући длановима. Напрама њима банили се младићи бирајући оком којој да дјевојци даду божићницу. Али из цркве изађе црномањаст младић; бијаше блијед, но лијеп.

„Гле Мату Чунчића!” шаптаху младићи, „шта тога племенитога госта амо носи?”

Мато пође лагано према дјевојкама. Ту стајаше и Јага. Опазивши младића, зажари се као божур и склопи дуге свилолике трепавице. Мато извади из џепа црвену лијепу јабуку.

„Јаго!“ рече — „данас је Божић, данас нам се народио краљ небески. И моје се срце препородило послје поборе за мој тешки гријех. Ти си ме оно на насипу поштено ошинула рад моје окладе. Али данас, Бог и душа, не иде за окладу, већ за срце. На ти божићнице, па реци је ли ти право?“ И Мато јој понуди јабуку.

Јага гледаше преда се у земљу док је Мато говорио, а кад је свршио, погледну само јабуку и затим испод ока своје другарице. Али у том оку бијаше толико среће, из тога ока пламтио одговор на нијемо питање. И кад јој другарица, смијешећи се, хитро кимну, посегну Јага плахо, ухвати јабуку и притисну је грудима, гледајући великим црним очима Мату дуго, дуго.

„Је ли право?“ запита младић други пут.

„Кад је Божја воља, право је, Мато! Бог Вам дао сретан Божић на том младом лјету, Вама и Вашим старима!“

Посавске бабе склапале руке и крстиле се с тога призора, и нека племићка жена из Вуковине, која се ондје десила, рече да то нису чисти послови, и да од тога неће бити благослова.

Млади Посавци срдиле се немало, особито онај весела од коњскога проштења.

„Гледај вражјега дјечака! Отимље нашу дјевојку, а ја к томе изгубих десет полића старога вина. Е, свијет иде на комаде.“

Издајека крај цркве гледао тај призор и „господин малди“, а уз њега Матина мати. Капелан све климао главом, све се смијешно, па напосио рече старој Чунчићки:

„Видите, кумо, Бог је добар, а срце није репа“.

*

* * *

Дођоше покладе, покладе бијеле и веселе. Широм хрватскога народа гуди се, пирује се без краја, без конца. Од сваке божићнице весели сватови. Чунчићева племићка кућа све се рушила од радости. Сватови довели младенце Мату и Јагу из Стрмца у очеву кућу.

И зачудо, сви сватови остали здрави, свима остале кости цијеле, премда су саоне летјеле по савском насипу као да их врагови возе, премда су се „господа сватови” њихали на саонама као пшеница од силовита вјетра. Кићени, душе ми, сватови, али боме и накићени. Већ се стерала по равници тиха зимска ноћ. Са јаснога неба сипала се мјесечина по пустом бијелом снјегу. Није било видјети ни цесте ни стазе, ни јаме, ни живице. На дрвећу се цаклило сребрно иње, са крова, снјегом покривена, висјела ледена свијећа, а из малих окана блијештило црвено свијетло, као да пламоока црна немам под бијелим руном буљи у пусту зимску ноћ. Па да сте ушли у велику собу Чунчићеве куће! У једном куту сипа велика илова пећ по соби врућину, да ће човјеку слабићу омамити главу. Али да, наш се свијет те замаглице не боји. За пећју преде мачак, а око пећи смјестила се дјеца из цијелога села, па навлаче кудравог „бундаша”. У другом куту, на бачвама, сједе оброровачки гудачи. Брकोња један пили по басу, да му све зној са чела врца, а друг му реже гудалом гусле, дријемајући и нагибајући тешку главу. За дугачким столом на клупамаа сједе стари, а међу њима „господин млади”. Врчићин звекећу, печење се дими, а погача се ломи на све стране. Старци гледају како млади играју, старци климају главом, плескају рукама, лупају ногама под столом. Само опћински пандур, бркоња дугољаста лица, ошишан попут фратора, спустио се у кут, спустио главу на прса — и дријема, а њему као поглавару није то нитко уписао у гријех. А усред собе! То да видиш! Сватови — или, како себи сами веле — „господа сватови”, играју коло. Лијепо их је гледати. На сваком стоји плаветна долама са сребрним дугметима, сваки нахерио на глави кучму капу. Високе им чизме снјевају, оструге звекећу, свакоме се вије о појасу црвена, свилена марама, свакоме о боку игра широка, окована сабљница.

Весело коло еј, весело! води га „господин господар”, сух врагољак шиљата носа. Циличу гусле, брунда бас, игра коло наоколо. Дјевојке дробно пребирају ногама, тијело им стоји кано свијећа, очи им гледају

у земљу, лице им се жари као пламен, а корал на прсима скакуће. Игра коло наоколо, а „господа” у колу пребацују ноге, звекећу остругама, час се сагибају, час се исправе, час дробно корачају, час скачу као помамни. Циличу гусле, брунда бас, звекућу оструге, звекећу чаше, а млада под сребрним вијенцем, искићена свиленим врпцама, иде покорно од госта до госта, љуби га у уста, даје му китицу ружмарина, а сваки је гост дарива сребрном шкудом. Уто стаде коло.

„Гледај ти ње!” приступи „господин господар”, кум, к столу. — „Хвала светим трим краљевима, лијепе ми господарице од те „младе госпе”. Она лијепо обире скоруп, а нама оставља сирутку. Ми се ту вртимо у колу жедни, гладни, као зец на ражњу, а она дијели пољупце за тврде шкуде.”

„Ој, госпођо млада!” насмија се дјевер за леђима шаливиције, — „не заборавите нашега опћинског пандура. Ако и дремуца, засадите му ружмарин”.

„Засадите”, викну кум, „имаће ружмарин и ружицу, ружмарин на срцу, а ружицу на носу”.

„Не бисте ли Ви, „господине господару” капљицу гуцнули”, понуди Јанко, смијешећи се, кума врчићем. — „Кад се коло врти, добро га је мазати”.

„И бих”, викну кум кроз смијех, турнувши кучму с лијевог на десно ухо, „врађи ти оборовачки гудачи тјерају ме својом нотом као хајкачи зеца батином, и душа ми се осушила као бразда без кишице. Да пошкропим своју суху земљу. У здравље младих! Сунце им годило, поље им родило, благо се плодило, не био им куружњак без клипа, бачва без вина, зипка без сина, преслица без лана, Бог им благословио кућу до смртнога дана!” И кум искапи врчић на душак.

„Амен!” рече капелан, жмирнувши задовољно, затим се окрену староме Чунчићу. „Видите, куме, све је добро од Бога, а његова је воља света. Његова је рука чудотворна, по њој се могу састати горе, по њој се састало и то двоје младих. И хвала Богу, те је тако”.

„Дао Бог срећу!” кимну стари Чунчић, „само да зидим сина од свога сина, и не жалим умријети”.

У тај пар зациликнуше гусле јаче. Јујучући ухвати се изнова коло, зареди један — два — три пута — и стаде. Као муња забљеснуше голе сабље сватовске. Луч затакнута крај прозора пламсаше чудно. Свјетлило се одбијало на лице веселих сватова, на лице младице Јаге. Невјеста стајаше сред кола стидна, поникнутих очију, којих ниси видио од дугих трепавица. Свјетлило дрхтало на руменим свиленим врпцама, на стакленом бисерју око врата, на титренкама сребрног вијенца. Плахо стајала млада, стишчући руке на својим грудима. Али уто забодe кум сабљу у Јагин вијенац, забодe сабљу и скине вијенац са Јагине главе па га баци увис. Над Јагином главом сјајне се крижале сабље, зазвонисе гусле, зазвекнуше оструге, коло летјело — летјело као бурна вијавица. Уто прискочише жене, ухватише Јагу и ставише јој на главу поцулицу,* биљег покорне љубеће жене. А Јага сврну великим оком на Мату, који стајаше до врата прекрштених руку, гледајући Јагу, само Јагу.

Са торња куцнула тихом ноћи поноћ. Пијетли гласно кукурикали. О златној се мјесечини љескала по снијегу тисуће алама. Из куће изиђе бака — Матина мати. Погледа на небо, у оку јој се љескала суза, Старица склопила дрхтавице руке и шанула у ноћни мир:

„Боже, благослови дјецу!”

Година и пол протече од веселих сватова у Ломњици. Негдје око Филипова дође једнога дана комисија од жупаније на Млаку, гдје се властелин и сељаци племићи посвадили били ради међе. Жупанијска господа, откријивши свакоме шта је право, сједоше у господском двору за стол да једу и пију. Спарина бијаше велика, вино врло јевтино, није се дакле нимало пазило на мјеру, нити су се господа мучила малим чашицама. Капелан Јанко Лугарић дође истог дана случајно на Млаку, да утјеши болесника, а господа, опазивши га у селу, нису му дала да се поврати кући жедан и гладан, већ је морао, хоћеш нећеш, пристати у њихово коло. Прошло подне, и пило се, дошло поподне, и пило се,

* Женска капица, којом се само коса покрива.

дошла вечер, и опет се пило, јер је, како рехох, била велика спарина. „Млади господин” био је иначе пријатељ веселу друштву, али опазивши да већ звјездице ви-ре кроз прозор, а да се силне боце на столу никако неће да празне, познавајући осим тога слабе своје живце, отшуља се лагано из собе. У трен опазеше господ-ту издају, и стога се подиже за Јанком силна хајка. Али се господа љуто преварише. Јанко, бјежећи пу-тем, зачу кроз ноћну тишину да лов на њега лове. Зато скупи скуте, потисну брже, па је тако бјежао не марећи што му је грана крај пута збацила била шешир. Но живље зграбили ловци, вичући кроз ноћ што им је грло дало: „Јанко, Јанкице, црна издајнице, ста-ни!” Будући тако у немилу шкрипцу, учини капелан шта и мудра лија чини кад су јој ловци крвници за трагом. Скори с пута преко живице у курузу, и ту се стисну под високе влатове, да га није видео ни мјесец ни звијезде, немоли накићене господске главе. Господа летјела урличући даље, а Јанко, смијући се од срца, верао се гологлав кукурузом и удари пољем пут својега дома. Прешавши преко густе дјегелине, за-устави се изненада као од чуда.

Сред равна поља стајала мала дрзена црквица, по-свећена „рањеном Исусу”. Стара је, сива је, испуцана на све стране. Биће јој двјеста и више година. Торњ-њић наврх крова био се силно нахерио, а стаклу на оканцима одавно ни трага. Око црквице стајаше шест широких древних липа, а око липа ниска ограда од храстових дасака. Ноћ бијаше тиха, мирна, небо блиједо, плаветно, једва гдјегдје дохтала звјездица. Сред неба се љескао златни мјесец, а широм ведрине лебдјели та-нани бијели облачићи као пахуљице. Златна се мјесе-чина сипала пољем на сјајни бисер ноћне росице, на шиљати торњић старе црквице, на врхове гранатих липа, а подно липа стерала се тајанствена сјена, по којој су живе искрице, сјајне кријеснице, чудно скакутале. Али под сјеном старих липа бијелила се чудна прилика, је л’ женска, је л’ дух? Богзна.

Јанко прође руком преко очију да види не ва-ра ли га очињи вид, или вара мјесечина, или румено

винце. Погледа два, три пута, али збиља, бијела жена сједи под липом. Накашљавши се јуначки, упути се човуљак лаганим кораком пут црквице, јер, ма те родила и мајка Краљевића Марка, задрхтаће ти јуначко срце, опазиш ли сред тихе ноћи, сред пуста поља, а крај старе цркве, бијелу женску. Стиснувши шаке, нагнувши дебелу главу, ишао Јанко и довуче се до близу липе.

Збиља! Бијаше то жена сељакиња. Сједећи на голој земљи, била се наслонила на дебело стабло. Руке јој лежале у крилу, а блиједо лице окренула према мјесецу. У црном сузном оку сијевала чаробна мјесечина. Јанко, сагнувши дугачко тијело, наднеше руку над очи да боље види шта је. Је ли могуће? Истина је, жива, живцата Јага. На први шушањ траве препаде се жена.

„Хваљен Исус!“ поздрави је капелан скрстивши руке на леђима. „Јаго! Шта ти ту, забога, радиш?“

Жена, препознавши капелана, спусти главу на кољена па стаде горко, горко плакати.

„Шта ти је?“ понови капелан тихим гласом.

Јага све јецаше, ништа не одговараше. Напокон окрену блиједо лице према капелану, и погледавши га оком толико тужним, да би ти срце пукло, проговори:

„Шта ми је? Зло ми је, врло зло, да не може горе. Глава ће ми пукнути, срце ће ми пукнути, и не знам шта бих тужна сирота“.

„Али говори јасно, да се разумијемо“.

„Јесте ли били, господине млади“ настави жена, „на мојој свадби у Ломници? Јесте, памтите то и предобро. Је ли весело било, је ли? Ах, и како, све се од радости рушило! А сад — Боже мој, Боже мој“, — зајеца Јагица.

„Али — али — *per amorem Dei** — сада, шта је сада? И како си ти, Јага Чунчићка, сред пусте ноћи дошла из Ломнице рањеном Исусу?“

„Било ми је добро“, настави жена кроз плач, „и сама нисам знала како сам ја, кукавна, толику срећу

* За љубав Божију.

заслужила. Мој Мато је душа од човјека, то Бог зна. Ако је своје главе, ако је живе крви, нека је, али срце гооподине млади, срце му је сухо злато било. Није он знао него за моју вољу, није марио него за моју радост, па како он, тако и старци. Луда моја памет не би нашла ни эле ријечце којом би ме стари Чунчићи увриједили били, да, стари ми рече не једанпут: „Ако и ниси племенита, моја си кћи, а срце ти ваља; и то је племенштина“. И људи у селу се причули, ајде, на младу Чунчићку. Тако прође пол године као у рају, прође цијела година мирно. Послије ме почели старци некако чудно, брижљиво, а Мато некако жалостиво гледати. Нисам знала шта је, али сам шутјела. „Јаго,“ рече ми једном Матина мати, „молиш ли Бога?“ „Како не бих, мајко?,“ — „Јеси ли се каквом свецу завјетовала, а ниси завјета овршила?“ „Ја не знам за никакав савјет“. — „Та ниси ли неплодна?“ — Сад ми пуче међу очима. То ли је та њихова жалост. „Бог ми је свједок“, рекох старици, „да себи желим пород од срца, и сто пута сам Бога молила да ме благослови, и да Мати за љубав вратим здраву, живу Матину прилику. Али доселе није било благослова. Јесам ли је крива? Јесам и ја грешница, како год и друге жене, али сам се сваки пут по души испозиједала жупнику. Уздајмо се у Бога, драга мајко, Бог не плаћа сваке суботе, али ми душа каже да ће ме благословити“. Неко вријеме прошло мирно, али једнога дана походи ми пуницу кума из Лукавца, бака веома брбљава. Дошавши из врта, зачух како кума с мајком у кући често моје име спомиње. Знам да није лијепо прислушкивати, али не могах се никако отети срцу, па станем уз прозор тако да ме жене нису видјети могле, да чујем шта се ту добра или зла о мени преде. „Е, то Вам је оно, кумице драга!“ рече кума пуници, „Ваш је Мато на криво мјесто стао, па се на зло намјерио. Јага, Јага Вам је драга, ал’ има можебити у себи врага. Ја, опрости ми Бог гријехе, на никога зло не говорим, али не бих рекла ни три да ту није мрва чаролије, те је за тај гријех Вашој снахи крило пусто“. — „Е, кумо“, одговори пуница, „нећемо тако

Има тога више у свијету. Једна има десеторо дјеце, друга за свога вијека ни једнога, и једна и друга је добра кршћанка. Једна јабука роди сваке године, да јој се свијају гране, а друга сваке друге године једва једну. Ето, тако је: Божја је воља. Стрпимо се". — „Гдје Вам је памет", зановијетала кума даље, „знам ја што господа о том говоре, знам што прича цијела племенита опћина, а сви заједно имају зиста више памети у глави него Ви сами. Како је могла, питају људи, неплеменита примамити племића? А? На то ми одговорите! Нечисти послови, опчувај нас Бог нечистога духа. Бог је проклео Јаги крило, а од ње никад порода". — Кума наклапала још и даље, али мени се од стида и срама није дало више слушати, мени је хтјело срце пукнути. Побјегах у врт и сакрих од туге лице у зелену траву. Од оног дана оставила ме моја срећа. Пуница повјеровала блебетуши куми, а стари Чунчић повјеровао мојој пуници. Ја да нећу никад родити дјетета, јер да се племенита и неплеменита крв мијешати не смије. Криво ме старци гледали, за силу ми само говорили, свуда ми се уклањали, канда сам жива куга у кући. Да сам га зачарала! Боже мој! Јесам ли му извадила срце злим оком? Та вазда сам га мило гледала, а и онда кад сам га од себе тјерала. Па шта је и дошао к мени, сироти дјевојци? И да нисам племенита! Та јесам ли крива, што ме је мајка такову родила? Да ми је драг? Која хасна срцу рећи: Немој, кад не слуша. А не дај ми Бог никад среће, ако ми срце при том није чисто било. Тако сам Вам, господине млади, живјела као на жеравици, али трпјела сам, мирно сам трпјела ни крива ни дужна, мислећи да имам у свијету душу којој моје срце више вриједи него бабљи језици, мислећи да ће ме Мато бранити". — — — Ту клону Јаги глава на прса, густе јој сузе текле низ образз, а сиротица силовито сти-скала руке.

„Мој Мато", настави, као да је то име из срца изнијела. „Мој Мато — и он се од мене одбио. Спрвине ме је дакако бранио и тјешно, да, старци чули од њега по коју оштру ријеч. Али мајка му шаптала, и

као што капљице мало помало пробију камен, тако су ријечи пуничине пробиле Матино срце. Мато ме није бранио, није тјешно, да, Мато ми није више говорио. Мрко ме гледао, кадикад се само отреснуо на ме, кадикад је кроз зубе истиснуо клетву, да сам све дрхта-ла. Али сам шутјела и плакала. Мато почео пити. Цијелу уру знао је сједјети за столом и мрким оком буљити у врч вина. Послије залазио и у крчму, откле би се пијан враћао кући. А старци су мене за то карали, ја да сам крива, ја! Та крв бих му своју дала! Вечерас, под мрак, узе шешир, рече оцу и мајци: „Збогом“, па пође пут крчме. Не знам како је то на мене дошло, али некако се скупим па га дочекам пред кућом. — Мато! рекох му, Мато, камо идеш? — Шта се то тебе тиче? одреза ми грубо. — Мато! ти си пошао у крчму. — Па да, у крчму. — Не иди, Бога ти, Мато! Немаш ли код куће вина? — Имам, ал' идем да тебе не видим. — Мене? Ох Боже! што сам ти скривила? — Па она пита, насмија се злурадо Мато, — срце си ми појела, живот си ми отровала, прилијепила си ми се као куга. — Не гријеш ли душе, јесам ли те ја мамила? Јесам ли ја куцала на твоја врата? — И ругати ми се хоћеш, несрећо? плануо Мато, који се већ код куће напио био, ругати за твоје пусто, од Бога проклето! крило. Чекај! — Као бијесна звијер залети се на ме и удари ме шаком у чело, те се без свијести сруших. Кад ми се свијест повратила, није никога било у дворишту. Још једном погледах ту кућу, гдје се моја срећа родила и пропала. Нешто ме спопадо, тјерало, и бјежала сам, бјежала преко поља, преко луга, а овдје под рањеним Исусом изнемогах, овдје сред ноћи принесох рањеном Спаситељу жртву, своје горке сузе, своје рањено срце”.

„Хм! хм!” нагну се капелан, обрисавши плазетним рупцем чело и очи, „па шта ћеш? Камо ћеш?”

„Шта знам ја сирота? Немам оца ни матере. А вратити се браћи у кућу? Никад! Срамота би ме убила. Камо? — У свијет! — у свијет! Камо год, макар као проста слушкиња!” Јага спусти при том главу на кољена, а капелан стајаше пред њом не знајући шта да

ради. При мјесечини могао си видјети како је скупио обрве, ваљда да тражи какову паметну мисао. Полагано дизала млада жена главу, гледајући непомичним оком човуљка. Из блиједог јој лица могао се читати превелику бол њезина срца.

„Да,” рече мирно, „мени у овом крају живота нема. Мој Мато, мој Мато ранио ме усред срца, па је све пропало”.

„Још нешта! Будалаштине!” досјети се Јанко, — „простота је, истинабог, дигнути руку на жену, али ти велим, Јаго, да је у Мате срце како треба, и ако је зло учинио, други су томе криви и туђа будалаштина је крива; хајде са мном!”

„Камо?” запита га жена, ставивши руку на срце.

„Натраг у Ломницу.”

„Нећу!” бранила се Јага руком, „ни за живу главу.”

„Хајде, велим ти, не напастуј Бога,” срдио се старац, „мислиш ли ти да сам се ја бадава знојио и летио тамо амо; да сам тешком муком тај обруч сковао, а сад да не буде никакве хасне? А ја! Велим ти да је Мато добар човјек, ал’ су га боцкали и на зло напутили. Драги ти Боже мој! какви смо ми људи! Луди смо, а не људи. И ту мрвицу смртога живота квари један другоме, а да би зашто? Ходи, Јаго, ходи. Бог каже да ћеш оставити оца и мајку па ићи за својим мужем, и да мораш мужу вјерна бити. Носи још које вријеме свој крст, и Бог ће те благословити.”

Жена се дигну и пође поникнуте главе за главним капеланом према Ломници.

Чудно играла мјесечина око дебеле, голе главе кратконог капелана, који се попут јазавца помицао преко равнице, чудно играла мјесечина око бијелих хаљина маленога вође. Дођоше до Ломнице, до Чунчићеве куће. Капелан се окрену Јаги.

„Почекај ме ту док те не зovem.”

Кроз окно титрала свијећа. Јанко, умиривши кудроњу пред кућом, покуца на вратима и униђе. За столом сјеђаху старци, сјеђаше мрк, зловољан Мато.

„Хваљен Исус, и добар вечер!“ — поздрави Јанко укућане.

„Навијеке!“ озвали се људи некако у чуду, некако у неприлици.

„Ви, господине млади?“ запита мајка наднесавши руку над очи.

„Ја,“ накашља се Јанко озбиљно и попође према столу. — „Нешта сам касно дошао; ништа зато. Бавио сам се овуда послом па се свратих амо да видим што радите и јесте ли здрави?“

„Здрави, хвала Богу!“ одврну отац некако под силу.

„Али не видим Јаге!“ запита Јанко, наоко чудећи се — „гдје је Јага? За послом, шта ли? У касну ноћ!“

„Не знамо!“ — рече у пол гласа мајка, бојажљиво погледнувши сина, који бјеше чело спустио на згрчене шаке. — „Отишла је од куће, а не зна се камо.“

„Да, оставила нас, мене оставила,“ — рече Мато горко лупивши шаком о стол, — „оставила онако као празну чашу кад сте је испили.“

„А нисте је нашли?“ запита капелан.

„Нисмо је тражили,“ — замуца стари Чунчић.

„Тако!“ зажима капелан главом, стазивши обје руке на стол — „тако! А ви сте крши? А? Ви сте људи? А Турци, погани, маникеји, луде, шупљз главе! Гдје вам је душа, гдје? У димњаку се суши са славином! Мислите ли, кад света мати црква свеже мужа и жену, да се млада душа даде отпунути у свијег као пахуљица снијега? Је ли се Јага можебити потепла? Није. Знам да је поштена. Али ви, ви пасоглавци имате језик као оштар кљун, па сте кљували и кљували по том младом срцу, да је здвајала, па се дала у свијет, нека је носи, као што вјетар носи цвијет. А зашто? Да је зачарала Мату. Јесте ли је видјели да јаше на метли по зраку, или је нисте видјели како се шкroppи светом водом и крсти десном руком? Будале! Јесу ли вјештице све женске које се по свијету удавају? Видите, није ли вам врана испила мозак? Па да не роди одмах дјеце, не роди зато, јер није пле-

мените крви, а Мато племенит? И опет будале, будалисима! Не носи ли вам дивља крушка плода, ако сте на њу цијепили племениту шибу? Носи, и каквих лебелих крушака носи, али не прве године, већ по времену. Шта се пријечите проти Божјој вољи? У светом се писму чита да је Сара под сиједу косу породила сина, а гледајте нашег милостивог цара. То је бар први „племениташ“, и милостива царица од старијег је племства неголи ви, па немају дјеце. А гледајте нашега господина великог жупана. Оженио је трговачку кћер. Прве године ништа, друге године ништа, треће године пуф!, двојке! Срам вас било и сто пута вас срам било за ову грехоту, и да ми се нисте показали у цркви, јер ваше молитве господин Бог не слуша, кад ту унутра не носите срца, већ млински камен!”

„Истина је! Истина!” скочи Мато на ноге, лупивши шаком о стол, „као да је тискано, тако сте говорили, господине млади; срце ми каже да је Јага права, а ми да смо криви.”

„Јага права?” наруга се капелан, „а ти, фини тићу, шаком по њој! И то је штампано било, али како враг штампа.”

Мати скочила од срамоте крв у лице. Глава му клонула, стајао је као пањ. Стари Чунчић сагнуо главу као да га је нетко батином по плећима лупио, а мати од срамоте гледала кроз прозор.

„Бабље су приче криве, господине млади”, викну здвојно Мато, „шта ћете? Кад вам се то сваки дан задијевало и задијевало у мене. Било ми је да полудим, и полудио сам. Али Бог ми прости тај гријех, идем да потражим Јагу; морам је наћи, макар раскопао цијело Туропоље, па онда нека ми дође кума и сусједа, да је благословим млатом. Збогом!” И Мато хтједне да провали из куће.

„Стани!” заустави га капелан и изиђе на часак из собе.

Замало се отворише врата, и униђе капелан водећи за руку Јагу, плаху, заплакану.

„На ти је!” одреза Јанко.

Мато се потресе. Скочивши увис, рашири руке и као гвожђе их сави око младе жене!

„Јаго! Јагице!” кликну Мато, „не дам те, те не дам, макар по те дошла турска војска!” Жена, привинувши се мужу, погледа га оком великим, сјајним, у којем се љута бол прелијевала у неизмјерну срећу.

„Мајко!” викну стари Чунчић својој жени, „шта ту стојиш и плачеш! Брже донеси вина за младога господина и вечеру за Јагицу, та знаш да сиротица није вечерала!”

Десет мјесеци иза те ноћи крстио Јанко у ломничкој црквици мушко дијете, синчића Мате Чунчића. Послије крста јело се, пило се, да су се гредe на кући зибале.

Стари Чунчић стајао сред собе држећи у наручју унучића. Брци играли старцу чудновато. Пред њим скакутао мали капелан пљескајући длановима, а сунце сјало кроз прозор на дједа, на унука, и сунце се од миља смијало.

„Но,” насмија се капелан, „не носи ли дивљака дебелих крушака?”

„Носи богме!” — насмијeши се стари Чунчић лудо.

„Гледајте, мајко,” рече капелан старици, „права Чунчићева крв, као да му у носу стоји племенски лист; још да има подрезане бркове, мислио би човјек да је то Ваш муж.”

„А јој! А јој!” заврти старица главом, — „мени се чини да Вам данас, млади господине, некаква чаролија иде по глави.”

Баш је био Мато пољубио Јагу у чело кад се на једном отворише врата, и у собу униђе женска, жута, шиљата лица, малих сивих очију, кума из Лукавца.

„И те нам је вјештице требало!” — шану мајка.

„Добар дан, добар дан!” — насмијeши се кума слатко, „баш сам дошла да се нагледам те миле радости и да донесем Јагици погачу.”

Капелан пође флегматички у кут, ухвати врч воде те га истресе на лукавачку погачарицу, викнувши: „Шиц, мацо!“ а мила кума оде без трага.

Купивши срећку с бројем који је био у вези с важнијим данима ове приче, према календарским њиховим бројевима, Јанко је добио свој први згодитак на лутрији. Новац је узајмио неком сељаку коме је била изгорјела кућа. Од дужника није никад ни тражио да му врати новац.

Други згодитак добио је Јанко након вјенчања грофа Карла Малиновића и барунице Камиле Буковачке. Буковачки и Малиновићи били су у доба бискупа Максимилијана Врховца (почетком 19 в.) у веома пријатељским одношајима. Али је пригодно једног примања код бискупа грофица Малиновићева, иначе по роду кћи загребачког трговца, држала да њој припада првенство, док је баруница Буковачка (баруница и по роду), сматрала да то право припада њој. Ради нестактичког поступка грофице Малиновићеве баруница Буковачка се увриједи, у размирице се умјешање и њихови мужеви, и тако се развило непријатељство. То је непријатељство трајало и након смрти грофа Малиновића и барунице Буковачке, док год није млади гроф Карло Малиновић стекао захвалност старога Буковачкога, бранећи у двобоју част његове кћери Камиле. Али кад након тога запроси Камилу, јер се између младих људи развила љубав, Буковачки га ипак одбије, и да препријечи све касније комбинације у том погледу, хтједе Камилу удати за неког преживјелог старца. — Једне зимске ноћи, док се Јанко мирно картао са жупником, баве у жупни стаи неколико оружаних људи и одведу га у непознатом правцу. Довели су га у двор грофа Малиновића и пригласили да вјенча Карла и Камилу. Он то несадо учини, али се покори сили и спријатељи с положајем. Док су се сватови забављали, дође глас да Буковачки иде с оружаном четом на град Малиновац, сјело грофа Малиновића. Кад Карло није хтио изручити Камилу њезину оцу, развије се између становника у граду и чета баруна Буковачкога права битка, с јуришима и опсиједањем, само што су становницима града мјесто топова више користиле штрцаљке са водом. Испрва се бранитељи у граду јуначки држаху, али кад је госпођама почело недостајати каве, чаја, итд., почело се јављати незадовољство. У том тешком часу пође Јанко Лугарић из опсеђанутога града к баруну Буковачком и понуди му да играју партију тарока,

па тко добије, нека води Камилу. Јанко Лугарић добије партију, и тако се сврши тај „раг“. — Нопац што га је добио на лутрију, купивши број срећке у вези с оним догађајем, дао је „млади господин“ за градњу школе.

Трећи згодитак добио је Јанко у вези са случајем загребачког адвоката Ернеста Заборскога. То је био одличан млад човјек, љубитељ правде, кога су у животу чекали велики успјеси. Већ је био запросио Клару, кћерку свог некадашњег шефа, адвоката Марића, али уто се стадоше по Загребу ширити гласови да се уопће не зна тко је Заборски. Широ је те гласове некадањи његов пријатељ Виктор Бојчевић, с којим је Заборски прекинуо везе кад га је овај хтио подмитити, да се не zaloжи у парници за једног свог клијента, коме је стриц на пријеваран начин хтио отети сву баштину. И заиста, Заборски није знао ништа о свом поријеклу, само је за вријеме својих студија добивао уредно велику новчану потпору. Адвокат Марић схватио је Заборскога и није га због тога одбио, али му је препоручио да оде из Загреба док се о ствари не престане говорити. Заборски крене на пут за траговима који би га могли довести до знања о његову поријеклу, али су сви који су што о томе знали били већ мртви. Само је наслутио да је он дијете неке јаке, али несретне љубави. — Кад се вратио у Загреб, нашао је прилике сасвим измијењене. Адвокат Марић био је умро, а његова жена, која Заборскоме никад није била склона, пристала је била уз сплетке Бојчевићеве. Не изручујући Клари листове од Заборскога и лажући о њему, они су је увјерили да ју је он заборазно, и да жени неку другу дјевојку, те је присилише на удају за Бојчевића. — Након тога Заборски се сасвим запустио, живећи као сеоски фишкал. Али је издалека мотрио како Клара живи и видио је колико је несретна. Бојчевић ју је вријеђао и мучио, али је брзо умро од пијанства. Клара је напoкон, под старост, сазнала да су је сплетке раставиле од Заборскога, те га је позвала к себи, али он није прихватио позив: они да су већ стари, неспособни за срећу, а он хоће да у својој машти гледа само слику некадашње Кларе. Јанко Лугарић био му је под старе дане једини пријатељ, носећи му и вијести о Клари. По његову наговору она је оставила сав свој имуток за дјецу без родитеља. Послије Кларине смрти Заборски је још више пропадао, и умро је у стању неке сеоске крчме. — Купивши на лутрији бројеве који су били у вези с догађајима из живота Заборскога, Јанко Лугарић је и опет добио згодитак, којим је подигао Заборскоме споменик.

Сад, под старе дане, требао би Јанко највише новаца, ради Марс и Перице, али згодитак никако да добије. На концу напусти све старе комбинације, одбаци египатски сановник, него тури у суху празну бундеву коштице с бројевима, извуче три броја, купи срећку с тим бројевима, и — добије. Кад је видио извјештај о згодицима, похрли сав срећан кући по срећку — али је стара слушкиња њоме била наложила ватру! — Јанка се тај ударац силно дојмљиво; клонуо је и разболио се. За његову се несрећу прочуло надалеко, и нека баруница из сусједства пошаље му, у замјену за изгубљени згодитак, овећу своту, с којом су Перица и Мара могли да отпочну нов живот, као млади брачни пар. Кад је усто иста ова баруница узсла Перицу у своју службу, могао је „млади господин“ сретан и миран да умре.

Х

ИЗ ПРИПОВИЈЕСТИ

»ПРОСЈАК ЛУКА«

Луку је, као новорођеног, нашао градски стражар на улици. Донио га је у варошку кућу, гдје му дадоше ово име, и презиме Непознанић. Изнајприје га дадоше некој жени, која га је узгајала батинама и клетвама. Од ње је побјегао, али га ухватише, те је отсад морао местити и пратити у градском затвору. Никад није ни од кога чуо лијене ријечи, и сватко га је грдио као незаконито дијете. Кад је одрастао, не хтједоше га, ради кржљавости, узети ни у војску. Како га на градској управи нису више хтјели хранити, постао је слободан. Случај га намјери на просјака Мату, који га је научио како ће вјешто просјачити, а уједно му је оставио и своју приштедињу. Само га је заклињао нека бјежи од људи, и нека увијек остане просјак. — Лука је наставио живјети просјачким животом, и доскора је постао имућнијим човјekom. Највећи дио сељака у цијелој околици био му је дужан. — Међутим је заволио Мару, кћерку имућног сељака Мартина Лончарића у једном селу близу Загреба, те је хтио да је ожени и живи као и остали људи у селу. Али га Мара одбије — једно, јер је био просјак, а друго, јер је и сама вољела сина сусједа Павлековића, Андру. Кад је Лука то дознао, хтио је свакако да сирјечи њихову женидбу. Да дође до што веће готовине, дао је тужити све сељаке који су му били дужни. Да раздвоји Мару и Андру, распиривао је свађу између њихових родитеља, која је настала ради ситница. А да Марина оца присиле да му даде кћерку, он је под утјецајем својих покварених другова, пијаног писара Микице и Циганина Угарковића, гледао да му уништи имутак. Дао му је отровати марву, запалити зграде. Али се сусједи управо у невољи помирише, и Андро ожени Мару. Лука је постао очајан, мрзео га је свијет.

Дође ноћ, тиха тамна ноћ на село, пуна звијезда, ал' без мјесеца свога. Мрак се стерао по дрвљу и грмљу, преко кућа људских. Све канда је занијемило било, мало када залаја који пас, ал' удиљ шумјела је Сава кроз глухи ноћни мир. Ни душе не бијаше више на улици, све

што је живо било се завукло под свој кров, само су се кроз малена окна сељачких кућа жариле лучи у ноћ, Угарковић се још не бјеше вратио из Загреба. Тражио је и тражио посвуда Луку, ал' га не нађе. Рекоше му у маленој крчмици да је ту пио и јео, ал' да је ваљда пошао у гору, но сутра да ће се свакако вратити. И одлучи Циганин чекати до сутра, преноћити у граду. У сеоској крчми чекао га је писар, сједећи за столом. Јео је, пио и пушио по вољи, та имао је новаца. Ура за уром мину, чаша за чашом просу се у Микичино грло — ал' још не бјеше Циганина. Два три пута пође писар пред кућу, погледа амо, погледа тамо, зазвижди — одникуд гласа. И опет зађе у крчму да чека, да пије. Послије није више ни излазио. Ноге бијаху му некако дрвене, глава тешка. Све ниже и ниже спуштала се глава, лула се угаси и паде на стол, глупо извали писар очи, затим муглава паде на лакте, и замало поче Микица хркати. Крчмарица је мало марила зато. Та платио је, нека почива.

У то глухо, мрачно доба шуљала се сјена око куће Мате Павлековића; прхну сад амо сад тамо, изиђе сад на цесту, заокрене опет на завртницу, канда иде за свијетлом што из куће сијева те се по кући миче. Плахо је сјена околишала око куће, као да ноћни лептир облијеће око свијеће. Напокон, канда је ухватила мјесто, заустаен се код дрвена ступа, одакле се добро видјети могло све што у кући бива. Тајновита сјена упре браду на ступ, и како из куће муну зрака свијетла у тмину, појави се на ступу блиједо, туробно лице захирена човјека, који непомично зуре у окно. Бијаше то велика соба. На дрвену ступу до зида бјеше затакнута луч. Управо су људи вечерали. За столом сјеђаху старци Мартин и Мато, а напрооти њима Андрија, крепак, здрав и млад. На столу пушила се велика пуна здјела, а у боци играло је румено вино. За Андром стајаше Мара, држећи на руди црнокосо дјетенце. На њену лицу не цвјеташе више онај цвијет дјевојачког миља, не сијеваху јој више очи враголасто у свијет, то лице бијаше озбиљно, мирно, ал' усто тако блажено и задовољно, те очи гледаху сретно и спокојно на сједоглаве старце, на младог мужа, на

пуни стол, било је као да видиш у цркви слику светице која, носећи у срцу рајски мир, проматра блаженим оком сретне људе. А милија, љепша бијаше сад, гдје јој оно мало бистрооко чеданце притисну пуне румене јабучице своје к лицу, гдје уз она два црна Марина ока сијеваху мале очице чеда, гдје се ситне, пуне ручице овинуше око мајчина врата, кад затитра посмијех око малих усана, што га мајка наплати пољупцем, привинувши јаче к прсима плод срца свога. Лијепе слике, дивне слике, то је блаженство на овој земљи, што га не можеш купити ни сребром ни златом, то блаженство даје ти само рука Божја.

У ту слику зурio је Лука, нијем, дрвен, камен. Срце му бијаше као брдо тврдо, покривено ледом и снијегом, али' у том брду ври и кључа жарка, текућа ватра, вјечит пакао. Хтио је видјети све, пазио је на сваки крет, на сваки миг. Чезња га доведе амо, болна, тиха чезња, која не ради, не мрзи, не куне, већ само тугује. Ал' кад спази тај крај, тај кров, та лица, узавре му крв. Надао се да ће можебит несреће наћи, и та нада бијаше му утјехом, јер се надао да би од њега помоћи бити могло. Али превари га нада. Погледа око куће. Што је рад њега пламен уништио био, подигло се изнова, а сад чврсто зидано. Завири у кућу, ал' свака цртица те мале домаће слике показивала му је срећу и мир, ону тиху спокојност којом пролази овај живот свијетом, ко што протјече бистра ријека полагаано цвјетним ливадама. Не, ту није стан суза, над овим ниским кровом простире се бијела крељут насмијешеног анђела!

А та срећа, тај мир бијаше нож у Лукино срце. Та није ли ведар, сјајан дан, пун сунца, без облака, најстрашније вријеме за човјека који од жалости погиба? Не тугује ли се лакше кад је небо мутно, кад бјесни бура? Сиједа му се брада затискиваше у дрвени ступ, нокти му се закопаше у дрво, срце га је бодло, као никад на свијету. Све то си је и он желио, тај мир, ту срећу. Овако је и он сједјети хтио под мирним кровом, на својој земљи, са својом женом, а све је то тако близу било, ни десет корака од њега; једним кричем мого је сву ту лијепу слику распашити, ал'

опет је то далеко било од њега, као она звијезда на небу за којом граби рука луда дјетета.

Сад се прекрстише мушкарци, за њима и жена. Ваљда хвале Богу на Божјем дару. Нехотице дигну Лука руку да се и он прекрсти, ал' није право ни знао како се човјек крсти. Па зашто да се захвали, помисли у себи, има ли у његову животу часак који га учини сретним, је ли његово срце познавало друго него пусте жеље без наде? Људи у кући склопише руке на молитву. Ваљда моле да их Бог благослови као доселе, да од њих одврати свако зло. Зашто је он имао молити, кад је у његову срцу замрла свака нада, и све кад би молити хтио, јади су му толики, да његовој молитви не би било краја ни конца.

Сад се весела лица куднуше старци и пију за здравље своје, своје дјеце и својега унучета. За чије здравље да пије он, и тко пије за њега? Како да жели свијету здравље, кад га је свијет од себе гурнуо као заражену живину? И што ће му здравље без среће?

Сад прихвати и жена чашу што јој муж пода. Сркну, кимну и врати смијешећи се чашу. То да је бар Луки дано, да се његова суха усница смије додирнути Марине чаше! Весело успријечи се чедо, машући ручицама, жена му спусти главу на мужево раме. Андро се насмјехну, поглади руком главицу, дијете се насмјехну и ухвати оца за брк, старци се насмјехнуше вртећи главом и лупајући дланом по столу, и најзад насмјехну се Мара, придигну дијете, привину га к себи, пољуби га, а Лука, стојећи вани гологлав на ноћној роси, Лука заплаче од туге, од јада, од гњева, јер је видео љубав, а осјећати је не смије. Лука замрзи на то мало невино дјетешце ко на живога врага, јер је језгром љубави било, јер је сву кућу везало у један вијенац, који је дисао мирисом љубави.

Напокон дигоше се људи да пођу починути. Нешта си рекоше, ваљда „Лаку ноћ”. Луч се угаси, и слика потавни.

Лака ноћ! — рекоше си људи, и лака спустиће се на њих ноћ, миран санак, та слатка плаћа тежака. Јед-

нако мирно почиваће старе кости отаца, јаке мишице радиног сина, а и љубећа мајка сновиће мило о свом мајушном чеду, које стиска, дријемајући, главицу под мајчине руке и полаже ситне ручице на мајчине прси. Лака ноћ свима, свима је лака ноћ, и оној стоци што на стељи лежи у стаји, и оној кокошки што на грани чучи, и ономе псету што се савило у куту, ал' њему, Луки није лака ноћ, њему је тешка, страшна ноћ. Његово срце пробадају све муке, његову душу раздиру све страсти. Хтио би крикнути, јаукнути! Је ли он то и заслужио? По чем? И дохвати онај дрвени ступ па га поче дрмати, као да је то човјек који му је скривео све зло на овом свијету, поче га дрмати, ал' ступ се не макну, јер му је жив коријен био дубоко увријен у земљи. Лука погледа. То не бијаше ступ, већ пањ изгорјела стабла, који му одговори на гњевно питање. Душа га зазебе, и он побјеже у ноћ.

Под старом запушеном сушом, подаље од села, клону Лука на земљу, уморан на тијелу и души. Многу је ноћ ту у пријашња времена преспавао био тврдо и безбрижно. И овај пут склопише му се вјеђе, тијело лежаше као мртво, али његове мисли су бдјеле и у сну га мучиле. Било му је да му се испунила срећа, да мјесто Андрије сједи за столом у Мартиновој кући, а крај њега Мара. Откад га је мајка родила, није му тако добро и вољко било. Мартин му се смијешко, смијешила и Мара. Тада хтједне посегнути за врчем да свима наздрави здравље, али пред њега ступи мали црнооки анђелић, оно мало Марино дијете, узе му врч из руке и рече: „Кому напијаш здравље? Ено, гледај за кућу, ондје гори дједова мука, таково нам ти напијаш здравље!“ Послије се успињао на стрмо брдо, готово окомито; на врху га је чекала Мара. Он је газио и газио узбрдицу и у себи се чудио како се људски створ на то суновратно камење попињати може, као какова мачка. Већ се био близу прикучио врху, али преда њ ступи оно мало црнооко дјетешце, баци мали камечак у њ, и Лука се суноврати низбрдо, и био би се разлетио да га није на своје руке ухватио просјак Мато, који му, насмијавши се грохотом, погледа својима мртвима очима у лице и рече: „Луђаче, не рекох ли ти да

су људи звијери, да су проклети?" Најзад, снивао је о правди. Видно је своју кућу. Стајала је баш на међи међу небом и паклом, па се није знало припада ли небу или паклу. Он је сам сједио у кући да чека суд, а пред вратима стајаше судија — оно мало дијете. Здесна викаху анђели: „Та кућа припада небеском царству!" — Слијева ударише врази кричати: „Није истина, та кућа стоји у пакленом котару!" Тад рече дијете: „Да чујемо свједоке!" И доведоше анђели за свједоке сунце, мјесец, звијезде, вјетар и жеку. „Ја сам Луку видјело у све дане живота, трпио је, мучио се, хтио је постати поштеним човјеком". Мјесец и звијезде рекоше: „Видјесмо за тихе ноћи његове сузе; зао човјек не може плакати". Још рече вјетар: „Ја сам носио свијетом његове уздисаје, бијажу од срца!" Најзад озва се жека: „Чула сам у гори његово кукање и нарицање, и онијемих од тога". Али и врази доведоше свједоке — писара Микицу и Циганина Угарковића. Циганин показа шило и губу, Микица све обвезнице сељачке што их је за Луку написао био. Бијажу писане крвљу.

Сунце зађе, мјесец потамни, звијезде се утрнуше, вјетар и жека занијемаше, плачући одлетјеше анђели, а дијете осуди: „Ваше је право, ђаволи, ви сте јачи! Узмите кућу и све што је у њој!" И вазда враћало се у сну оно мало дијете.

Јутарња студен потресе Луку. Пробуди се, али прва није смио изићи из свога скровишта. Плашио се свијета, бојао се да ће сви свједоци свијета на њега прстом показати. Размишљао је, сједећи у куту, о том што је видио, што је снивао. Сад бијаше тријезан, хладан, али само часак. За кратко спаде га завист, љубомора, мржња. У његову се срцу пробудише опет старе змије сикћући му у ухо: „Освети се људском роду, људи нијесу него звијери! Људи су проклети! Они сједе мирно у својој кући, а ти обијаш свијет по вјетру и бури. Њима куца срце лагано, а теби пријети разбити ребра. Освети се свијету, који нема за те ни суза ни смијеха, ни имена!" Све јаче и јаче кухала је крв у човјеку. Осоколи се. Тад се извуче из заклона. Већ се било јутро доброно помакло, већ се роса осушила била. Лука погледа према

селу, готово није било људи, све је на пољу радило. Нешта је човјека гонило напријед. Вукући се јамом уз живицу, приђе ближе к селу и баш до врта Мате Павлековића, близу оног пријелаза гдје, је Мари понудио био све своје новце. Погледа преко живице на завртницу. Нешто га спопаде, око му сијевну; огледавши се, скочи Лука преко живице. Насред завртнице сјеђаше Марино дијете, само, посве само. Од куће није било чути ни гласка; ваљда су људи за послом били. Недалеко од дјетета стајао је бадањ воде којом сељаци полијевају врт кад у зденцу нестане воде. Лука дође до дјетета.

„Ха! Јеси ли ту, муко моја!“ шапну злурадо човјек. „Ти, црве, ти ме највише мучиш, трујеш ми срце, отимаш сан, а њима си највећа радост. Да тебе није било, не би ми нада навијеке уништена била, ти си очит доказ моје пропасти. Да тебе нестане, да погинеш, бољело би их то, љуто бољело. Сазнали би што значи жалост и мучка која попут црва рује у срцу и глави до гроба. Да, да, тако се могу осветити; неће се више веселити, неће никад!“ — Дијете гледаше непознатог човјека великим очима.

„Што си на мене изваљило очи?“ — насмија се Лука. „У сну мучило си ти мене, сад ћу ја тебе. Чекај! Чекај! Како би било, да те баћим у онај бадањ, да те ондје нађу, да се наплачу? Да, добро ће бити“.

Лука извади плахо дијете из колијевке, узе га на руку и покрови к бадињу. Уједанпут се устави.

„Не би ли боље било“, умоваше даље, „да те не баћим. Знали би да си мртво, вријеме би избрисало сузе, дошла би друга дјеца. Не, не, нећу те бацити. Боље ће бити да те далеко понесем у свијет, да те Циганима дадем. Твоји неће знати јеси ли живо, јеси ли мртво, жалост и нада нека се рву у њихову срцу; то боли јаче, то пече као вјечна ватра. Да, однијећу те, ти ћеш бити онс што сам ја, ти ћеш све трпјети што ја трпим. Ходи, црве!“

Већ хтједе покровити, али нехотице сврну оком у воду која се од сунца попут згледала љескала. Спази себе; то жуто набрано лице, те блиједе усне, те мутне,

здовојне очи, то чело пуно печали, ту ружну главу. И у час погледа дијете, а маличак рашири румена усташца до јамица, малене ружичасте носнице, те дробне очице сијевнуше весело, и дјетешце насмјехну се просјаку тако мило, тако слатко, канда је звијезда на небу затрептила. Људи сликају анђеле као дјечицу; људи не виде анђела, али виде дјецу. Лука погледа опет око себе, па опет дијете. Руке му почеше дрхтати; на то лице, нагрђено злурадим бијесом, спусти се дубока жалост, канда му је рука Божја изгладила образе. Један једини створ на свијету насмјехнуо му се мило, створ — прилика жени коју љуби, створ кому је Бог ставио рајски посмијех на дробна усташца, да, да, јер на тим ситним устима цвате још незнна љунав за свакога човјека. Па тај створ да Лука уништи, то дијете које му је тим посмијехом више учинило добра него сви остали зла? Смијеш ли дробну ружу крај пута згазити, јер ти мило мирише? Зашто да пати чедо све оне муке које је он претрпио, да га хладна срца баци у понор из којег се сам није подигнути могао, јер је кушао злим постићи добро! — Не, не! — јецаше његова душа из дубине своје! Сам ћу носити ту клетву, нико други нек је не носи, никому на свијету не желим тога. Не, црвићу мој! Расти сретно међу својима! — И срце му поче полако куцати, његовим жилама проструји никад неописана благост. Полако донесе дијете до колијевке, стави га њежно у постељицу. „Поздрави мајку своју!” шапну тихо, пољуби чедо у чело, и врела суза кану му из ока на румено лице дјечарца као роса небеска на ружицу. Затим се тргну и умину нагло међу живицом, све даље и даље преко поља. Корачао је лако, хрло, као да крила има, смијешио се свакому цвијету и дрвету; из шума лишћа канда су шумјела крила анђела: Опрштено му је, то дијете му је опростило, нашао је душу своју, а у час кад ју је за вјекове оптеретити хтио ђаволским чином.

Пропали писар Микица и Циганин Угарковић хоће да и надаље новчано искористију Луку, али он бјежи од њих, јер зна да су га они водили на зло. Немајући више новаца, хтједоше их

они украсти од Луке, али се он, испред њих, баца у Саву. Кад је његов лени вода избацила, не нађоше пропалице у његову одијелу ништа. — Гдину дана после тога добише Мара и отац јој Мартин позив да дођу на управу града. Тамо им чиновници предадоше новце што им их је оставио просјак Лука, да накнади штету што им ју је проузрочио.

САДРЖАЈ

	Страна
Аугуст Шеноа	3
I. Чланци	
Наша књижевност	7
О писању новела	10
Старост Људевита Гаја	14
Некролог Јакшићу	17
Умјетност и њезини непријатељи	18
II. Лирске пјесме	
Из пјесама „Славиди“	25
О Ускрсу	26
На покладе	27
Зимзелен	28
Буди свој	31
III. Пропаст Венеције	33
IV. Из романа „Златарово злато“	45
V. Из романа „Сељачка буна“	73
VI. Из приповијести „Чувај се сењске руке“	95
VII. Из романа „Диогенес“	107
VIII. Из романа „Клетва“	133
IX. Из приповијести „Млади господин“	141
X. Из приповијести „Просјак Лука“	181

ШКОЛСКИ ПИСЦИ

- Књ. 1—3 **Продановић М. Јаша**: Женске народне песме. Антологија. 1925 год., стр. 202 40.—
- Св. 4. **Љубомир П. Ненадовић**: Одабране стране, приредила Паулина Лебл-Албала. 1926 год., стр. 141 20.—
- Св. 5—6. **Вук Стеф. Караџић**: Одабране стране, прибрао Љуб. Стојановић, 1926 год., стр. 200 25.—
- Св. 7. **Јанко Веселиновић**: Приповетке. Приредио Бранислав Миљковић, 1926 год., стр. 106 15.—
- Св. 8. **Змај Јован Јовановић**: Одабране песме. Приредио Јаша М. Продановић. 1927 год., стр. 147 20.—
- Св. 9. **Мемоари Проте Матеје Ненадовића** за штампу приредио В. Ђоровић, 1927 год., стр. 117 15.—
- Св. 10. **Змај Јован Јовановић**: О деци за децу. Одабране дечије песме са сликама. Приредио Јаша М. Продановић Београд, 1928 год., стр. 173 25.—
- Св. 11. **Лаза К. Лазаревић**: Приповетке. Приредио Јаша М. Продановић. 20.—
- Св. 12—13. **Доситеј Обрадовић**: Избор састава Приредио Д-р Мил. Павловић. Београд 1928 год., стр. 190 25.—
- Св. 14. **Избор из Дубровачког Песништва** — Љубавна лирика. — Средио Д-р Миљивоје Павловић 15.—
- Св. 15. **Избор из списка Матије А. Релковића**. Приредио Д-р Милош С. Московљевић 20.—
- Св. 16. **Антологија српске критике**, саставио Д-р Љубомир Петровић 15.—
- Св. 17. **Избор Дубровачког Песништва** — Краћи спевови — приредио Светозар Матић. Друго издање. 1930 год., стр. 156 10.—
- Св. 18. **Вук Стеф. Караџић**: Одабране стране — приредио Предраг М. Богдановић 116.—
- Св. 19. **Ђура Јакшић**: Одабране стране — приредио М. Богдановић 10.—
- Св. 20. **Крсто Пачић**: Одабране стране — приредио Д-р Аврама Милошевић 10.—
- Св. 21. **Илија Митровић**: Одабране стране — приредио Д-р Аврама Милошевић 10.—
- Св. 22. **Петар Кочич**: Одабране стране — приредио Т. Ђукић 20.—
- Св. 23. **Шкољковић**: Одабране стране — приредио Т. Ђукић 20.—

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА
"РАДОЈЕ ДОМАНОВИЋ"

ПО 821.163.42

ШЕНОИНА читанка

000021425

ЛЕКЦИЈА

COBISS 0